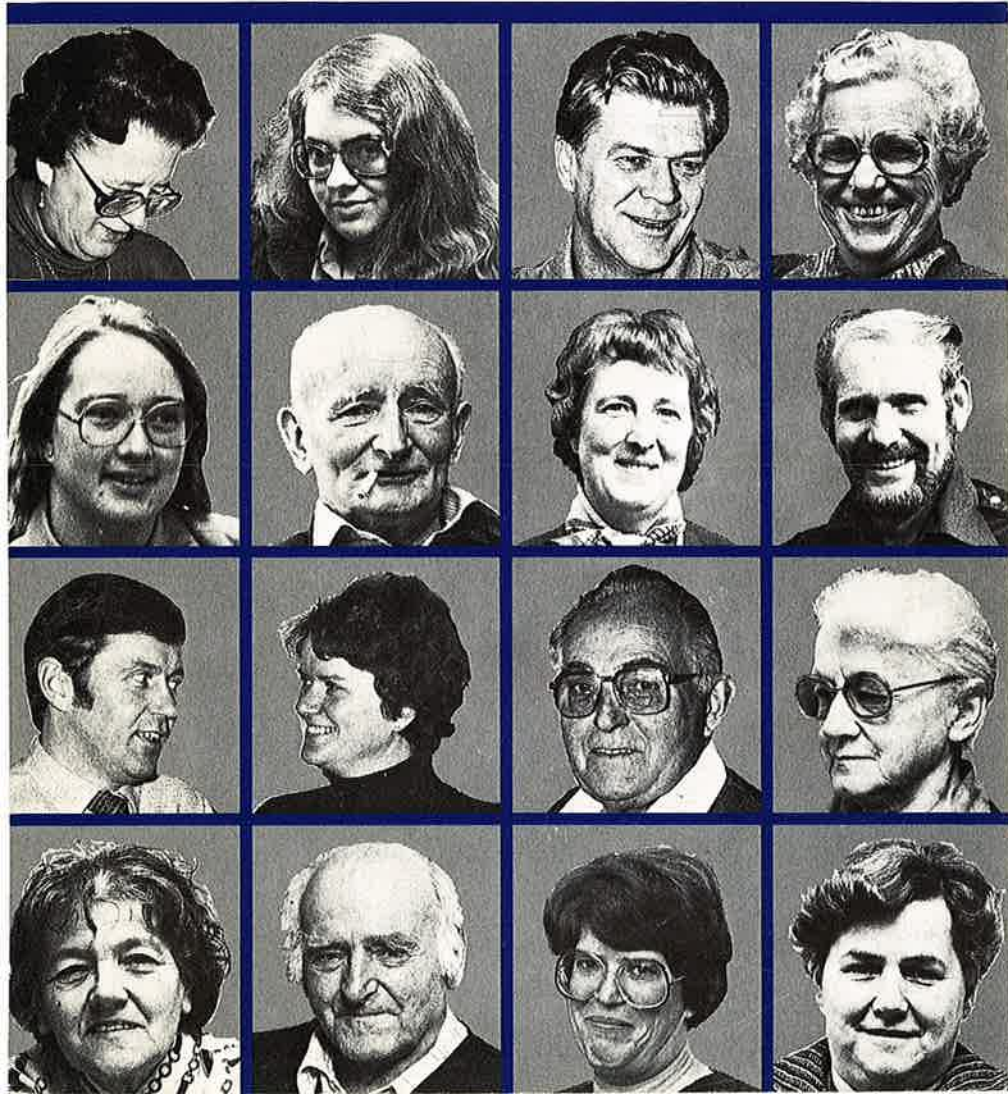

Grænseforeningens årbog 1981

Karin Johannsen-Bojsen

Som vi ser os selv

Uddrag af samtaler
med 60 sydslesvigere

Grænseforeningens årbog 1981

Karin Johannsen-Bojsen

Som vi ser os selv

Uddrag af samtaler
med 60 sydslesvigere

Forord

I det følgende bringes uddrag af 60 interviews, jeg har taget på bånd i løbet af årene 1978–1980.

De interviewede (se listerne s. 70 og 72) var sydslesvigere i aldersgruppen 18 til næsten 90 år, af forskellige erhverv og bosat forskellige steder i Sydslesvig. De er omtrent ligeligt fordelt på begge køn, og også m.h.t. fødselsdato, beskæftigelse og bopæl har en vis mangfoldighed været tilsigtet, om end udvalget i dette stykke fritidsarbejde (af en, der til daglig un-

derviser i tysk og engelsk) ikke kan gøre krav på at være repræsentativt for den faktiske fordeling i den danske folkedel.

Ud over ønsket om spredning i de nævnte henseender var det et kriterium for udvælgelsen, at ingen af de adspurgte skulle høre til Sydslesvigs politiske eller kulturelle ledere. Dermed ville jeg undgå et »officielt« Sydslesvigbillede med en eventuel tendens til programatiske udsagn og i stedet for lade nogle almindelige repræsentanter for folkedelen med deres egne ord beskrive, hvordan

det føles at bo i dagens Tyskland. Som det er tilfældet i den sydslesvigske danskhed i sin helhed, er de optaget af det danske i forskellig grad. Enkelte er medlemmer af styrelser på det lokale plan, f.eks. i et Sydslesvigsk Foreningsdistrikt eller i Kvindeforeningen, men ingen hører til dem, hvis meninger vi kender fra de offentlige medier.

Bogens fire hovedkapitler er udtryk for, hvad jeg har været mest interesseret i at få at vide: »Hvordan er du kommet ind i det danske?«, »Hvilke problemer er der forbundet med at være dansksindet?«, »Hvad kan gøres bedre?« og »Hvorfor holder du fast ved det danske?« Specielt de to midterste kapitler er ikke altid opløftende læsning. Men da målet var en realistisk skildring af den sydslesvigske hverdag, og ikke skønmaleri, måtte også problemerne trækkes frem. Og da kortene er lagt åbent på bordet, er det uundgåeligt, at ikke blot tillidsfuldhed, men også mistrøstighed kommer til orde.

I kapitlet med intern kritik vil læserne måske synes, at det ene eller det andet ankepunkt er uberegtiget. Her som overalt har jeg ikke set det som min opgave at tage stilling til de berørte synspunkter, men blot at gengive dem. Skønt de ikke altid er udtryk for objektive kendsgerninger, fortæller de dog noget om, hvordan visse forhold føles af den interviewede. Der har været årtier, hvor dansk-

heden har været så fortrykt, at der ikke kunne blive råd til indbyrdes uoverensstemmelse; men de tider, mener jeg, må anses for overstået. Vi er forskellige, som menneskene i Danmark er det.

Citaterne er bortset fra redaktionelle ændringer gengivet ordret efter 40 bånd. Det betyder selvsagt ikke, at det fremlagte materiale giver et objektivt billede af forholdene. Det forhindres bl.a. af den noget tilfældige sammensætning af de interviewede og af det faktum, at de gengivne citater er udvalgt efter mit personlige skøn fra et båndmateriale med en samlet spilletid på omkring 50 timer. Dertil kommer, at de af mig stillede spørgsmål uundgåeligt har bidraget væsentligt til den retning, samtalerne fik. Der er mange relevante spørgsmål, som jeg ikke har fået stillet, eller som de interviewede ikke af sig selv er kommet ind på.

Det følgende kan da ikke kaldes for en videnskabelig undersøgelse, og det kan slet ikke danne grundlag for statistisk behandling. Den, der er fuldt fortrolig med forholdene i grænselandet – og i den henseende har jeg stor respekt for Grænseforeningens medlemmer – finder måske heller ikke meget nyt i svarene. Men jeg synes, de interviewede har benyttet spørgsmålene som anledning til at tegne et broget og nuanceret billede af, hvad der be-

væger os i dag. Derfor håber jeg,
de følgende sider alligevel er eg-
net til at give forstand på Sydsles-
vig.

*Og så til slut tak til jer tres,
der med så stor beredvillighed har svaret
på mine nysgerrige spørgsmål!*

*Karin Johannsen-Bojsen
Flensborg, den 23.11.1980*

Hvordan er du kommet ind i det danske?

»Altid« dansk

En del af de interviewede gav på spørgsmålet: »Hvordan er du kommet ind i det danske?« svar, der gik ud på, at de og deres forældre altid havde været danske. »Dansk« betyder i denne sammenhæng »danskssindet med tysk pas«. Jeg anfører her et par karakteristiske udtalelser af repræsentanter for forskellige aldersgrupper:

»Vi havde jo ikke mulighed for at vise vort danske sindelag før efter første verdenskrig. Men mine forældre stemte dansk i 1920 og var med til alt, hvad der var dansk,

og hvis der var noget på Slesvighus, så kom jeg med. Siden kom jeg på dansk efterskole, og på højskole har jeg været og på Kunstflidsskolen i København«. (P. J., f. 1907).

»Vor far var jo allerede tillidsmand efter første verdenskrig, så vi er vokset op med det danske«. (B. J., f. 1908).

»Der var dengang ingen dansk skole herude i Jaruplund, men vi blev dansk konfirmeret i Flensborg. Det kunne den tyske lærer ikke lide, men min far satte det igennem... Vi har også tit haft bi-

belttime hjemme hos far og mor. Det var pastor Noack, der ledede det. Det gik på skift rundt i alle danske hjem her på landet. Så fik vi en kop kaffe, og der blev læst op og sunget, og det syntes vi altid var så hyggeligt... Vi børn gik jo gerne med et lille Dannebrog, hvis vi kunne få fat på et – vi var så stolte over, at vi var danske.« (D. Bj., f. 1911).

»Vi har jo ikke kendt andet. Hele vor familie bor jo i Danmark. Bedstefar boede i København, og min onkel har boet i Århus, og vi har altid været deroppe som feriebørn. Jeg ved slet ikke – det kunne da ikke være andet, end at vi var danske fra begyndelsen, vel?«. (M. J., f. 1914).

»Jeg er født som dansker. Min far siger, vi har været danske i mindst fem generationer. Jeg kender jo ikke andet. Derfor er jeg selvfølgelig dansk... Min mor er nemlig født tysk, men hun læste Flensborg Avis og alle de dagblade hun kunne finde – vi havde ingen penge til at købe noget – og så lærte hun sig selv dansk, og hun taler glimrende dansk«. (E. K., f. 1926).

»I min barndom talte de fleste folk sønderjysk her i Humptrup, men derfor behøvede de ikke at være dansksindede som os.« (G. P., f. 1929).

»Begge mine forældre stammer fra Nordslesvig, men flyttede endnu før 1920 til Flensborg. Der har de, så længe jeg kan huske,

været medlem af Slesvigsk Forening, og min far var også tillidsmand. I 1944 kom jeg i Tivoli-Skolen, og jeg har været i KFUK og spejder, så vi kender kun til det danske sådan set.« (I. O., f. 1938).

»Mor er københavnerpige og kom herved i 1938, da hun blev gift med far. Og hans slægt har været dansk i mange generationer.« (P. B., f. 1940).

»Jeg er dansk, fordi jeg er opvokset sådan hjemme i Kollundmark. Jeg er faktisk født dansk.« (I. T., f. 1953).

»Jeg er kommet ind i det danske på den efter min mening for den landsdel mest naturlige måde, nemlig gennem mine forældre. De sendte mig i dansk børnehave og skole.« (D. V., f. 1961).

Sindeligsskifte

I det følgende bringes en række citater fra den del af de interviewede, der ikke har været dansksindede fra første færd, men enten selv har undergået et sindeligsskifte eller været vidne til det hos deres forældre. Kun i enkelttilfælde var nybesindelsen allerede indledt før krigen:

»Det kom først og fremmest, fordi nazisterne begyndte dengang, og det var mine forældre helt imod. Og rigtige kommunister var de heller ikke, og nu var den danske skole begyndt i 1929, og de fik forbindelse med forældrene der og med den danske lærer. Han

gjorde et stort arbejde netop for de unge forældre og fik dem med i et fællesskab, som jo også holdt krigsårene igennem. Mine forældre ville ikke have deres børn opdraget som nazister, og det ville vi jo være blevet, hvis vi var gået i den tyske skole. Så kom det efterhånden, at de kom til at føle sig som danske sydslesvigere. Først har vi talt tysk, men mine forældre lærte at tale dansk, hovedsagelig, fordi de holdt Flensborg Avis og ikke nogen anden avis, så de har tvunget sig selv til at lære sproget. Og så havde de jo også danskundervisning for voksne i Langbjerg danske skole allerede før krigen. Og så senere, da vi havde gået i skole i nogle år, så er vi gået over til at tale dansk hjemme, det var sådan helt naturligt.« (K. L., f. 1930).

De fleste interviewede refererer til nybesindelsen efter 1945. Uafhængig af alder, bopæl, stilling eller andet nævner de de samme årsager til sindelagsskiftet.

Tysklands sammenbrud

Den udløsende faktor var Nazi-Tysklands totale sammenbrud:

»Mine forældre sagde, at man måtte jo skamme sig over at høre til Tyskland.« (J. Sch.).

»»Verraten und verkauft« sagde vi jo altid dengang om, hvordan Hitler-regimet havde snydt de almindelige mennesker.« (M. H.).

»Mor er født i Danmark, så min

familie har følt sig tiltrukket af det danske, allerede før krigen begyndte. Og da så krigen var slut, og far vendte hjem som krigsinvalid, og alle var mægtig trætte af det tyske, var det jo en selvfølge, jeg skulle i den danske skole.« (A. W.).

»Min far var oprindeligt nordslesviger, og han syntes, der var al mulig grund til at holde det danske vedlige, samtidig med, at han syntes, at det tyske samfund, som det havde afsløret sig i Nazi-tiden og i det hele taget, ikke var det, han kunne sige ja til.« (J. M.).

»Min far blev nok så aktiv inden for Sydslesvigsk Forening i Kiel, fordi han havde haft meget dårlige erfaringer i Nazi-tiden. Han blev født i 1927, så han oplevede endnu forholdsvis meget af det, og det prægede ham meget.« (R. B.).

Flygtningene

Citaterne taler for sig selv:

»Mine forældre besluttede sig først efter 1945 til at vende det prøjsiske ryggen, sikkert, fordi de opdagede, at der var forskel på menneskene heroppe og dem, der kom fra Østprøjsen, Pommern o.s.v. Det blev dem bevidst, at de var anderledes, og de opdagede, at der var mere tilknytning til de mennesker, der boede nord for grænsen.« (D. M.).

»Det var dengang i nogen grad også for at afskærme sig overfor flygtningene. De hjemmehørende havde jo i visse henseender færre

rettigheder end flygtningene. De sydslesvigske landmænd kunne f.eks. ingen lån få, mens flygtningene fik det, så de kunne bosætte sig for bestandig.« (M. N.).

»Det var dengang også en reaktion fra mine forældres side på disse usandsynlig store skoleklasser, hvor tre fjerdedele ofte var flygtninge. Vi har dog mere forbindelse med mennesker og kultur i Danmark end f.eks. til Østprejsen.« (J. Sch.).

»Da jeg kom hjem fra krigen, var jo alle stillingerne i Nibøl Sparekasse optaget af flygtninge, og så hed det sig: »Ham, danskeren, vil vi ikke have igen.« Så af den grund blev jeg først i 1953 genansat i min gamle stilling, hvor jeg var begyndt som lærling i 1926.« (I. A.).

Historien

En anden væsentlig forudsætning for den nationale selvbesindelse var, at man endelig fik kendskab til sit eget lands historie, uden at den var farvet af herbergsstatens interesser. Citaterne vidner om, hvor stor en personlig betydning denne afsløring fik for mange af de interviewede:

»Det må vel have ligget inde i os, uden at vi vidste det. Jeg skal f.eks. aldrig glemme, hvad fru Kjems fortalte dengang, det begyndte med Kvindeforeningen her: »Når der et sted er blevet malet og tapetseret mange gange, og når det så igen bliver skrabet af, så kommer det oprindelige

frem«. Og dermed mente hun det danske. Det har gjort stort indtryk på mig.« (M. L.).

»Gennem historietimerne på Hoptrup Højskole, og fordi jeg nu havde læst bøger, man aldrig før havde set, vidste jeg nu også efterhånden, hvor nært vore forfædre har været knyttet til det danske. Mange rigsdanskere er blevet gift herved og omvendt, det var en helt harmonisk sag. De har læst i København, og de har været soldat i København. Det havde man jo aldrig fået fortalt før, og derfor havde man nu en ganske anden indstilling til Norden.« (M. N.).

»De tyske lærere har jo sådan løjet for os. Om den virkelige historie har de jo altså slet ingenting fortalt. Det første, vi skulle lære, da vi kom i skole, var: »Der Kaiser ist ein lieber Mann, er wohnet in Berlin, und wär' es nicht so weit von hier, so ging' ich gleich dahin!«. Og fra det femte skoleår startede så hetzen på de »lumske danskere«.« (Aug. R.).

»En tysk lærerinde her fra Slesvig, jeg engang talte med, ville ikke tro på, at navnet »Dannevirke« har at gøre med, at der fra gammel tid har levet danskere her!« (J. V.).

»På Lyzeum fik vi fortalt, at H. C. Andersen var en tysk eventyrdigter!« (E. H.).

»Jeg må dog sige, at vi havde en lærer Nissen på skolen fra semi-

nariet i Tønder. Han var ikke 100% tysk. Han lærte os lidt dansk i timerne og fortalte os om 1864«. (K. Chr.).

»Vi har mange danske mindesmærker i Tønning. Dem så man jo nu på med ganske andre øjne!« (W. Schar.).

Slægtserindringer

For nogle af de interviewede – mest de ældre – fik det ny historiesyn en ekstra dimension ved, at man gemte på slægtserindringer fra helstatstiden i familien. Lejlighedsvis blev denne viden illustreret ved fremvisning af gamle bibler, salmebøger, dåbsattester etc.

»Jeg har et pas for min kones oldefar fra Sønderstabel. Han tjente i Sønderborg og var dansk soldat i 1850. Han fik også efter 1864 en såkaldt »Ehressold« på 50 kr. om året«. (K. Chr., f. 1915).

»Min bedstefar var i 1848 dansk soldat ved trainet, d.v.s. ved hestekøretøjerne, og han fik hvert år, så længe han levede, 100 danske kroner til jul. Det var dengang 112 mark. Han boede i Ulversum ved Tønning. Denne æressold blev han ved med at få også efter 1864, skønt han da havde fået påtvunget prøjsisk statsborgerskab. Min far blev født i 1854, altså endnu under dansk herredømme. Det har han fortalt en masse om. Dengang var embedsmændene jo danske her, f.eks. dem ved posten og havnemesteren i Tønning. De talte selvfølgelig dansk sammen,

men det danske sprog blev ikke indført i skolerne, og det har været en stor fejl.« (Aug. R., f. 1902).

»Min farfar blev født i 1841 og var dansk soldat i 1864. Siden da og indtil sin død fik han æressold«. (W. Schar., f. 1906).

»Min oldefar, Jens Nicolai Andresen fra Hyllerup, måtte stille med hestekøretøj for soldaterne på tilbagetoget fra Dannevirke«. (D. Bj., f. 1911).

»Min morfar boede i Bredebro og var en ægte dansker. Han var soldat på den danske side i 1864. Han havde fire børn. De to drenge rejste til Amerika for ikke at blive tysk soldat. En pige rejste også til Amerika, måske for at følge sin forlovede. Min mor blev alene tilbage. Min mormor døde af sorg, tror jeg, for hun kunne jo ikke se sine børn igen, for det var jo »Fahnenflucht«.« (M. H., f. 1895).

»Det eneste, jeg ved fra familieoverlevering, er, at min oldefar fik et ben skudt af, da han sad bag en tjørnehæk på Dybbøl«. (H. K., f. 1930).

»Fra mit fødehus i Gr. Königsförde og ned til den gamle Ejderkanal er der godt 160 m. Gennem samtaler med min bedstefar, som blev 88 år gammel, hørte jeg som barn om vor danske fortid. Når vi sad på bænken foran huset ved kanalen og så skibene sejle forbi, plejede han at sige: »Ja, min dreng, det skal jeg sige dig. Jeg vil

jo gerne endnu leve så længe, at Dannebrog igen vejer på min flagstang«. Han selv var godt nok ikke mere end to år, da landet blev erobret af prøjserne. Men han har åbenbart endnu fået en del med af, hvad hans far og hans ældre søskende snakkede om. Og så fortalte han mig, at hans oldefar som dansk soldat, nemlig som medlem af sikkerhedstroppen, havde arbejdet med på bygningen af Ejderkanalen 1777–1784.« (B. S., f. 1914).

Mens sådanne familieoverlevelser overvejende huskes af de ældre interviewede, er mindet om, at man før har talt dansk – tit sønderjysk – i familien, levende hos både ældre og yngre:

»Mine bedsteforældre talte jo kun sønderjysk. Mor og far talte plat-tysk«. (B. J., f. 1908).

»Mine bedsteforældre fra begge sider stammer fra Nordslesvig. Jeg kan huske, min mormor talte dansk, altså det, vi kaldte »kar-toffeldansk«.« (Chr. B., f. 1932).

»Der er mange af mine forfædre, der kan spores tilbage til Bov og egnen der omkring den nuværen-de grænse... Jeg kan huske, at min morfar læste i en bog, der omhandlede en musehistorie, for os, da vi var små børn. Det var en bog, der var skrevet på dansk, og han læste den på sønderjysk. Vi kunne selvfølgelig ikke forstå noget af det, men det var muntert,

hver gang han læste op af den.« (D. M., f. 1937).

»Mine forældre stammer fra hhv. Hanved og Bredsted og taler meget lidt dansk. Men jeg ved, at deres forældre igen fra begge sider talte udmærket dansk.« (O. N., f. 1939).

Humanitær hjælp

Med stor taknemmelighed min-des nogle af de interviewede den danske humanitære hjælp efter 1945 og ikke mindst Dansk Sund-hedstjenestes indsats. Samtidig bringes der forskellige syns-punkter til tysk mistænkeliggø-relse af denne hjælp som en slags bestikkelse:

»Jeg har lært så mange fine og hyggelige mennesker at kende i Danmark. F.eks. mine feriefor-ældre! Det var en handelsgartner på Lolland. De har givet os af de-res ting, selv om de selv ikke hav-de meget. Jeg fik kjole og frakke og hat og til mine forældre også noget, og vi fik pakker senere hen, da jeg så var hjemme igen. Det vil da sige meget, synes jeg!« (J. Sch.).

»Vi har jo fået så meget godt af danskerne, og denne viden ville jeg ikke beholde hos mig selv. Derfor har min kone og jeg i årene efter krigen opsogt folk i dette di-strikt og forsynet dem med in-formationsmateriale og f.eks. fortalt, hvordan vor sygeplejer-ske, søster Karen, engang er kørt til landshospitalet i Sønderborg

for os midt om natten. Lægen her skulle kun skrive på recepten, hvad barnet havde brug for. Og så kom hun tilbage næste morgen med penicillin. Det glemmer man ikke.« (B. S.).

»Min mand skulle op til Juelsminde. Og jeg skulle også derop. Men: »Nej«, sagde jeg. Så sagde sygeplejersken: »Er det bare for Deres datters skyld, fru Johannsen, så skal vi nok ordne det«. Og hun havde det så godt deroppe, næ, hvor har de været søde ved hende allesammen. Det var også den skønneste tid, lige da bogen sprang ud.« (M. J.).

»Og så blev vores Kirsten født, og så kom barneplejersken. Og det var det, min mand var så imponeret over. Han havde ingen mor mere, jeg heller ikke, og hun har gjort meget for Kirsten, da hun var så syg... Hun var så sød, og jeg havde på fornemmelsen, at dér havde jeg én, som jeg kunne snakke med, fordi jeg ellers var så alene.« (Chr. B.).

»Vi har fået så meget godt fra Danmark. Min bedstefar var meget syg. Han havde noget med lungerne og blev opereret og hjulpet på Spangsbjerg. Min mor var også meget syg og blev ikke hjulpet her. Så satte min far sig i forbindelse med Dansk Sundhedstjeneste i Flensborg, og så kom min mor et år til Juelsminde ved Vejle. Og det synes jeg, man ikke må glemme!« (I. H.).

»Fra tysk side har man jo talt om »flæskedanskere«, og jeg havde også nogle naboer, der næsten kun var danske, så længe gavepakkerne kom. Men det kunne vi andre jo ikke gøre for, og jeg selv meldte mig f.eks. ikke ind i foreningen, lige så snart Sydslesvighjælpen begyndte, skønt jeg havde det så knapt som krigsenke med fire børn. Men nej, jeg kunne ikke tage så rask en beslutning om så vigtig en ting. Jeg må først bearbejde alt inde i mig selv, og da jeg havde fundet ud af det, kunne der ikke mere blive tale om gavepakker til vor familie. Den dato var overskredet.« (M. L.).

»Selv om vi var strenge med optagelsesbetingelserne i Den slesvigske Forening, kunne vi ikke forhindre, der en overgang også fandtes nogle konjunkturbetingede medløbere, der ingen virkelig tilknytning havde til det danske. De kunne efterhånden ikke holde det tyske pres ud mere og gik omkring 1950/51 tilbage til, hvor de i virkeligheden hørte hjemme. Men mere væsentligt er det, at der i Frederiksstad og Tønning altid har været et stærkt dansk islæt. Her i Frederiksstad var vi repræsenteret i kommunerådet indtil 1932, og i en vis del af byen har der boet dansksindede lige fra 1864. Og alle de, der strømmede til i maj 1945, vidste ikke, at de skulle få noget godt fra danskerne, for det skete jo først i efteråret 1945.« (K. Chr.).

»Min far har altså aldrig haft no-

gen tilknytning til Nazi-partiet. Og efter 1945, da krigen var til ende, var han fuldstændig færdig med alt, hvad der hed tysk. Da begyndte jo også den tid, da vi havde vanskeligheder med mad og skolelæsen og det hele. Mine forældres mening har dengang været, at vi som børn ville have det bedre, hvis vi kom i den danske skole... Det har altså, kan man sige, på en eller anden måde været egoisme på deres børns vegne. Så mente de jo, at de måske kunne vænne sig til det, og de meldte sig ind i foreningen med det samme. De var måske noget, som tyskerne dengang ville have kaldt »Speckdänen«. Hvis krigen ikke havde haft sådan en afslutning, kan det ikke udelukkes, jeg aldrig ville være kommet til det danske.« (W. Sch.).

»Tyskerne har jo gerne villet mistænkeliggøre dem, der fik madpakker som »Speckdänen«, men man burde vel snarere kalde dem »Speckdeutsche«, for da det ikke mere kunne betale sig, gik de jo tilbage i den tyske lejr. De, der så blev tilbage i de danske foreninger, det var virkelig folk, om hvem man kunne sige: det er fornuftige, ordentlige mennesker, de er trofaste og vender sig ikke, som vinden blæser. De er blevet overbevist om den danske sags berettigelse, og dem må man respektere.« (M. N.).

Omskoling

Det er velkendt, at den danske skole kom til at spille en stor rolle

ved den nationale nybesindelse i 1945. Jeg anfører kun enkelte eksempler på udtalelser om omskoling her, idet citater om den danske skoles virkning i det lange løb vil være at finde i sidste kapitel:

»Efter krigen var der jo ingen skole i Tyskland, og da min mor var død, og min far syntes, at jeg ikke skulle være helt alene om dagen, kom jeg i dansk skole. Og jeg var helt forundret, for det var helt mærkeligt at komme i dansk skole, for vi var vant til, at der var en hård tone fra lærerne – ja, »undertrykkelse«, det er måske for hårdt sagt – men det var meget strengt og reglementeret. Man var helt forbavset over den måde, lærerne snakkede med en på, og hele den måde at være på – det var en stor oplevelse for os. Og så var der jo drenge og piger i samme klasse – det var mærkeligt, for ellers var vi jo sådan adskilt.« (Chr. B., f. 1932).

»Jeg blev omskolet sammen med alle mine veninder, og jeg har kun haft gode oplevelser i den danske skole. Min mor begyndte samtidig at gå til danskundervisning.« (J. Sch., f. 1933).

»Jeg blev omskolet i 1946, og det har i hvert fald virket sådan på mig, at der derfra faktisk følger en uafbrudt linie med danske aktiviteter, først som spejder og siden i foreninger.« (D. M., f. 1937).

»Jeg har gået i den tyske skole i Kiel, til der kom busforbindelse til

Büdelsdorf. Skoleskiftet til den danske skole i Rendsborg virkede fantastisk på mig – det var helt utroligt, at man overhovedet kunne drive skole på den måde.« (J. M., f. 1943).

»I barakskolen havde vi op til 300 børn. De danske lærere levede under meget dårlige forhold dengang. Men de var idealister, tit unge fra modstandsbevægelsen, og de fik stor indflydelse på befolkningen. Sammen med præsten og en ganske fortrinlig sygeplejerske, søster Anna, skabte de et lille Danmark i Frederiksstad.« (K. Chr.).

Voksenundervisning og Ungdomsforening

Voksenundervisningen og ungdomsforeningerne i Sydslesvig og høj- og efterskoler i Danmark var efter 1945 specielt relevante for dem, der var født i tyverne. For dem kunne en normal omskoling som regel ikke betale sig mere. Læringeuddannelsen var enten påbegyndt eller afsluttet, og de ældste havde nået at være med i det meste af krigen. Alt, hvad man som 15–25-årig ellers måtte have at falde tilbage på, blev for de interview-partnere, der var unge i 1945, afsløret som et stort bedrag.

»Jeg fik ikke lejlighed til at komme på højskole, men vi var mange, der gik til voksenundervisning her på skolen. Lærer Torndal var meget musikalsk, og han spillede violin og sang med os. Det gik til ligesom i skolestuen.« (A. Chr., f. 1923).

»I Italien kom jeg i amerikansk krigsfangenskab, men flygtede derfra og nåede hjem som 20-årig endnu i 1945. Det blev selvfølgelig til en meget stor opvågnen hos mig, da jeg nu fra alle sider hørte, hvad der virkelig var sket i krigen, og hvad det havde ført til. Jeg var jo også blevet voksen imens og så den tyske skole med andre øjne og spekulerede over, hvordan det nu skulle gå videre, og over det særlige problem i vor hjemstavn m.h.t. det danske. Sydslesvigsk Forening var jo blevet mere aktiv her efter krigen, og det var dog et problem, man blev nødt til at tage stilling til. Så jeg sagde til mig selv: »Det ville være bedst, om du lærte det danske at kende i selve Danmark!« Jeg havde nogle venner, der var godt informeret og altid havde haft forbindelse til Danmark. De gav mig det råd: »Hvis du virkelig har interesse, kan du muligvis komme på højskole i Danmark.« Det lykkedes, og i 1947 kom jeg på Hoptrup Højskole, hvor jeg i løbet af den vinter selvfølgelig måtte igennem en masse nytænkning... Desuden måtte jeg jo også lære sproget fra bunden af, men jeg terpede selvfølgelig også dag og nat... Det bedste for mig var historietimerne, og jeg blev gal, når jeg gennem vinduet kunne se, at mine kammerater fra Sydslesvig huggede brænde for at tjene til de kostbare danske kroner i stedet for at lære om deres hjemstavns historie. Jeg selv fik igennem alt det en ganske anden indstilling til Norden, og den har jeg stadig i

dag, og min kone heldigvis også, og den prøver vi selvfølgelig også at give videre til vore børn.» (M. N., f. 1925).

»Jeg kom hjem fra krigen som 18-årig. Tiderne var jo totalt forvirrede, og da min familie og mine venner skulle finde et nyt ståsted, kom vi til det resultat, at vi skulle slutte os til den danske kreds. Det var jo sådan dengang, at jeg stort set ikke vidste noget om dansk kultur og dansk politik. Men det kom senere. Min første kontakt var Slesvig Ildrætsforening. Sporten – fodbold – det var begyndelsen til min tilslutning til det danske.« (H. Sch., f. 1927).

»I 1946 var jeg udlært grovsmed. Der var intet arbejde at få, men jeg var så heldig at komme på dansk efterskole. Jeg kunne jo ikke dansk, så det kneb de to første måneder. Men så blev det jo efterhånden bedre, f.eks. da jeg i 1947/48 kom på Den Jydske Idrætsskole i Vejle og siden i 1950 arbejdede som landvæsenselev i Midtjylland. Men da man dengang ikke kunne få visum og opholdstilladelse i Danmark længere end for et halvt år ad gangen, måtte jeg ind imellem altid sydpå igen til alskens lejlighedsarbejde. Det endte med, at min forlovede, datteren af efterskolens forstander, flyttede herved til Dagebøl-egnen, hvor vi blev gift.« (K. J., f. 1929).

»Jeg har altså, det kan jeg sige bestemt, ikke altid været dansk.

Det er først begyndt efter 1945, da man sådan opdagede, hvad der var sket. Som barn har jeg i hvert fald ikke tænkt over tingene – det var sådan og sådan, og det fandt man sig i. Det eneste, der vakte kritik i mig, det var, at min far kom og fortalte, at han havde kørt rådne roer ud til koncentrationslejren i Ladelund, og fortalte om forholdene der, om hvordan vagtmandskabet gik og slog med geværkolben ind på sådan en stakels fange, så han blev liggende og vist var død. Det var han meget chokeret over, og det fortalte han, og det har sådan givet et stød i mig til at tænke over tingene som 14-årig dreng. Efter '45 kom så omsvinget, og man opdagede pludselig, at der var noget, der hed dansk mindretal. Og så var man jo aktiv der. Jeg gik i første omgang til sprogundervisning i Duborggade hos en ung lærerinde, som vi var meget imponeret over, og hvor vi lærte dansk så flittigt som vist aldrig i skolen... Hun kunne ikke et ord tysk, men vi brændte alle i lys lue, og vi havde det meget sjovt, og det var så hyggeligt. Det var jo denne her »storhedstid« for danskheden, hvis man kan sige det, for flertallet var dansk, og nu skulle vi jo snart til Danmark – det var den oplevelse og denne ramme, man levede i. Og efter denne danskundervisning, gik vi så i ungdomsskolen – aftenskole – hos Jørgen Jessen oppe i Tivoli. Det var en hyggelig kreds. Vi har altså haft sjove timer som ung mand og ung pige, som vi jo var dengang. Vi har haft fest,

og det var sådan rigtig flot. Vi var også med i ungdomsforeningen, men ungdomsskolen var nok det, der gav mest udbytte.« (H. K., f. 1930).

»Ca. i 1947 blev der dannet en ungdomsforening i Rendsborg. Og der var vi med som halvvoksne unge. De startede mange aktiviteter, som håndbold, badminton, folkedans, o.s.v. Og så efterhånden i årenes løb fik vi jo også mere kontakt til Danmark igennem faderskaber, idrætsstævner, folkedanserhold o.s.v. I begyndelsen kunne vi ikke tale dansk, men for hvert besøg i Danmark, eller når der kom gæster fra Danmark, så blev der jo altid et par ord hængende.« (O. P., f. 1930).

Indbyrdes kontakt

En række udtalelser vidner om de utallige samtaler, der efter 1945 må være blevet ført mand og mand imellem rundt omkring i landsdelen. Først gennem dem kunne kendskabet til det danske og til hinandens indstilling spredes, så bevægelsen kunne vokse sig så stor, som den gjorde:

»Jeg talte i de dage en del med en dame, der var tillidsmand i mit distrikt, og til sidst sagde jeg, at jeg også gerne ville melde mig ind i foreningen. Hun spurgte, hvorfor. Og jeg sagde det sådan helt, som det var – min mor havde været dansk, hun var fra Bredebro, og jeg havde lige fra den morgen, jeg så tyskerne marchere ind i Danmark, haft sympati for det lille

danske rige, der ville leve i fred.« (M. H., f. 1895).

»Det var gamle Peters, der fik mig og mange andre med til de store møder i »Friesenhalle«. Min mand ville ikke med. »Nej«, sagde han, »jeg vil ikke mere have med politik at gøre, for hvis det igen går sådan...!« Og Nazi-tiden var jo blot lige overstået. Men jeg sagde: »Det kan dog ikke skade os, og det interesserer mig nu engang.« Ganske langsomt er jeg så kommet efter det danske. Min mand ville ikke lære det. Han var ni år ældre end jeg og sagde: »Jeg kan alligevel ikke mere nå det!«.« (D. B., f. 1905).

»Hvorfor jeg er dansk? Det har jeg mange gange tænkt over... Jeg kørte med bus til Flensborg, og dér sad en gammel mand fra Hanneved, som kendte mig, Petersen, og han var allerede inde i Sydslesvigsk Forening, og han sagde: »Du hører da egentlig også til derinde.« Og jeg sagde til ham: »Det ved jeg ikke. Jeg skal først tænke over det. Og jeg vil snakke med min mand om det og med børnene, det må jeg først se.« Og så, da jeg kom hjem, tænkte jeg over hele mit liv, og så mærkede jeg: Overalt, hvor jeg har været, om det var i Berlin, i München eller i Italien: Jeg var altid kun gæst og havde inde i mig altid: Du kommer jo hjem igen engang. Og »hjem«, det var heroppe... En anden tanke havde jeg ikke. Man må komme tilbage. Og Sydslesvigsk Vælgerforening havde jo netop

min hjemstavn som centrum og er også blevet ved med at sætte sig ind for landsdelen Slesvig meget mere end noget tysk parti!» (E. H., f. 1912).

»Franzen, der indtil 1932 var dansk byrådsmedlem i Frederiksstad, gik efter 1945 atter rundt og snakkede med folk, indtil halvdel af byen var dansksindet, og der ikke var plads nok i det Holstenske Hus i Frederiksstad.« (K. Chr., f. 1915).

»Hvornår jeg blev dansk? ... jeg tror, det var i efteråret '46. Jeg kan godt huske, da manden kom ind til os i køkkenet hos min svigermor og snakkede med os om denne ting, og fra den dag var vi inde i foreningen. Han var en arbejdsmand ligesom min mand og også alle andre her, og han har måske haft mere viden om det hele. Han var ældre, end vi var, og han kom med en stor bog og snakkede om det. Og min svigermor kunne godt huske noget af det fra gammel tid. Og sådan kom vi til det resultat, at det var rigtigt, hvad han sagde.« (A. Chr., f. 1923).

»Min far arbejdede på Slesvig Gasværk sammen med Wilhelm Lutz, og han skulle være lærer på Hiort-Lorenzen-Skolen. Og så blev min storebror omskolet derhen. Sådan kom det. Vi er seks søskende, og vi har alle gået på dansk skole, og vore børn går der også igen allesammen.« (I. H., f. 1947).

Genforeningshåb og desillusionering

Det kunne ikke være andet, end at de ovenfor nævnte argumenter tillige med den stærke opbakning nordfra førte til en tro på, at Sydslesvig omsider skulle genforenes med Danmark:

»Efter at man havde ladet os i stikken efter første verdenskrig, ved at der slet ingen afstemning fandt sted i tredje zone, troede vi jo så i 1945/46, at vi ville komme til Danmark, denne gang helt bestemt. Men så sagde Christmas Møller sit: »Grænsen ligger fast«. Ham kunne jeg stadig klynge op, ikke sandt, hvad skulle vi forkæmperne hernede så stille op? Så begyndte medlemstallet selvfølgelig langsomt at falde igen.« (Aug. R., f. 1902).

»Dengang efter krigen var næsten alle fra Nibøl i den danske forening. Grunden til, at vi nu er så få, er jo nok, at det efterhånden gik op for folk: »Vi kommer alligevel ikke til Danmark.« Grænsen blev ikke flyttet sydpå. Og så mente de nok, det var bedre, hvis de meldte sig ud af foreningen.« (I. A., f. 1910).

»Engang var jeg som elev på Hoptrup Højskole på fastelavnsferie hos en kammerat fra Silkeborg-egnen og fik lejlighed til at snakke med folk fra nabogårdene. Og så hørte jeg hele tiden: »Jamen, hvad skal vi da med jer? Bliv endelig, hvor I er. Vi vil slet ikke have jer. Ellers får vi endnu alle de

flygtninge med.« Så da jeg kom hjem igen, sagde jeg til mig selv: »De drømmer slet ikke om at tage os igen. Det har de forlængst afgjort med sig selv«.« (M.N., f. 1925).

»Så begyndte der efter '45 jo et helt nyt kapitel. Til at begynde med kunne vi ingenting gøre. Englænderne bestemte alt. Og vi var sultne, og vi var fattige og arbejdsløse. Siden fik vi lov til at oprette organisationer på bybasis og skulle ved vore sammenkomster finde ud af, hvad vi ville. Først lavede vi en rundskrivelse om, at vi ville væk fra Prøjsen og have et selvstændigt Slesvig nord for kanalen. — Min familie har f.eks. været bosat i Angel i 300 år. — Så fik vi underskrifter. Og dem sendte vi til Danmark. Men Danmark sagde nej. Christmas Møller sagde: »Grænsen ligger fast«. Når man tænker på det i dag, så kan man nok forstå det, f.eks. p.g.a. de 700.000 landsfremmede mennesker uden arbejde og uden bolig, vi havde dengang. Hvis vi var kommet til Danmark, så ville de nu allesammen have været i det tyske mindretal.« (J. V., f. 1891).

Hvilke problemer er der forbundet med at være dansksindet?

Diskriminering

Som indledning til afsnittet om diskriminering er det vigtigt at fastholde, at de fleste interviewede kunne bekræfte, at der på det medmenneskelige område ikke findes megen diskriminering i dag. Det illustreres f.eks. ved følgende udpluk af citater fra rundt omkring i Sydslesvig:

»Forholdet til de tyske naboer er meget godt. Vi render ikke sammen, men til familiefester – bryllupper, fødselsdage – kommer vi alle sammen. Der har vi ikke nogen problemer.« (D. Bj.).

»Naboerne har vi det godt med,

men ikke sådan, at vi render dørene ind hos hinanden. Vi siger »dav« og snakker med alle og er ikke uvenner med nogen. Men vore rigtige venner stammer fra den danske skole.« (I. O.).

»Her i Rendsborg bliver man meget godt respekteret som dansker.« (O. P.).

»Danskerne bliver accepteret som et helt normalt og hjemmehørende element hernede«.
(Ernst B.).

»Vi bliver fuldt ud respekteret for det, vi er.« (K. J.).

»Vi har en meget fin kontakt til vor egen landsby her. Men det har taget næsten ti år.« (A. W.).

»Naboerne har vænnet sig til det. Nu har de accepteret det.« (A. Chr.).

»Jeg synes, når man går med i optoget til årsmøde, så viser man jo, hvilken indstilling man har. Og jeg tror også, at naboerne accepterer det, for de vinker da til os, når vi går forbi Skovgade, også når vi bærer Dannebrog.« (Chr.).

»Forholdet til naboerne er ganske ukompliceret. De ved – eller nogen ved det måske ikke – at vi er danskere, men det taler man ikke om. Man respekterer hinanden, der er ikke noget med at pege fingre eller sådan noget. Børnene leger med hinanden. Søren er f.eks. lige nu på camping-tur med lutter tyske kammerater.« (H. K.).

»I vor aldersklasse lærer man måske mest folk at kende på diskoteker, og dér kommer der selvfølgelig flere tyskere end danskere her i Flensborg. Men i det øjeblik spørger man ikke efter, om den anden nu har gået på tysk eller dansk skole. Når man så kommer til at snakke om det engang, synes de fleste, det er interessant, vi går på dansk skole, og spørger om, hvordan man føler sig som dansker. Der er selvfølgelig også lidt drillerier for skægs skyld, men det er overhovedet ikke noget alvorligt.« (F. B.).

Der findes dog også i dag mange afskygninger af forholdet til naboerne, fra udtalt afstandstagen til åbenlys kritik:

»For mig er det, at vi er dansksindede, ikke nogen konfliktsituation. Jeg synes bare, at man alligevel kan mærke det lidt sådan i forholdet til naboerne, at vi dog er sådan lidt særligt – der er ikke nogen af dem, der har deres børn i dansk børnehave eller skole.« (S. D.).

»Naboerne kigger sommetider. De siger ikke noget, men man mærker det. Altså helt i orden synes de ikke, det er, at jeg som »tysker« nu sender mine børn i dansk skole. De mener kun, man ser de fordele, man har – feriepladser og sådan – og det er jo helt forkert.« (I. H.).

»Ved en »Polterabend« mødte jeg engang en anden gæst, som oplydt sagde: »Wir sind doch keine Dänen hier unten« – altså det kommer, og så skal man sidde der og kæmpe helt alene.« (M. Sch.).

Den slags diskriminering har der efter de interviewedes mening været meget mere af før, både i førkrigs-, krigs- og den første efterkrigstid:

»Det er ikke, som da vi gik i skole. Da måtte vi gemme en kæp at forsvare os med.« (D. Bj., f. 1910).

»Vi pigespejdere var jo meget stolte af at gå i uniform. Vi blev

trukket i fletningerne og spyttet på – sådan gik det jo dengang – men vi var rigtig stolte over, at vi var danske. Vi syntes alligevel, at vi var noget særligt.« (E. K., f. 1926).

»Jeg kom i dansk skole i 1944 og blev selvfølgelig også drillet med »Danskepack«, for nu var jeg en lille rund pige og så godt ud, og så troede de nok, jeg fik alt at spise fra Danmark, selv om det måske var min natur at være sådan en lille rund en.« (I. O., f. 1938).

»Jeg var i det danske spejderorkester som lille dreng. Og nu spillede jeg på en stor basun, så jeg kunne ikke øve hjemme i Adelbylund. Så jeg gik jo ud på markerne for at blæse, og da blev jeg godt nok forstyrret af børn fra den tyske skole og af nogle »Pfadfinder«, som gjorde, hvad de kunne for at jage mig væk. Ellers har jeg ikke været udsat for gener.« (H. O., f. 1938).

»Nabobørnene gik jo i den tyske skole, og man fik tit klø af dem om morgenen, når de var flere sammen, og man var alene på vej til skole. Så mærkede man jo korpørligt, at man var anderledes, og gik tværs over markerne i stedet for at følge vejen.« (P. B., f. 1940).

»Efter skiftet til den danske skole blev jeg kaldt »Vaterlandsverråder« af mine egne tidligere legekammerater. Men det betragter jeg sådan set som ubetydeligt og uden noget hold i.« (J. M., f. 1943).

»Jeg har lidt temmelig meget under omskolingen. Forældrene havde nok en dårlig indflydelse på børnene, så de spyttede på os. Vi måtte hver gang kæmpe med andre børn, før vi kom ind i bussen i Breklum... Jeg må også sige, det var præget af nogle lærere i den tyske skole, specielt af en lærerinde, der ikke kendte spor til den danske skole. Også om eftermiddagen, når vi legede, var det svært igen at få kontakt; det var, som om der var en mur imellem os.« (M. Sch., f. 1948).

»Dengang jeg gik i Bertha Wulf-Børnehaven, råbte de jo altid: »Danskepack mit de Lus up de Nack« og »Kindergarten – Schweinebraten«.« (K. U., f. 1952).

»Da jeg var omkring otte år gammel, altså omkring 1969, da skete det ret tit, at vi fik klø af tyskerne, når vi kom ud af Sdr. Brarup Danske Skole. – De tyske voksne syntes godt nok at acceptere danskerne, men de havde vist ikke noget imod, at deres børn bankede os.« (D. V., f. 1961).

Andre, især af de yngste interviewede, er fri for den slags minder:

»Vi var bare gode legekammerater. Der blev slet ikke spurgt efter den nationale baggrund.« (Erik B., f. 1962).

Også m.h.t. tyskerens holdning til den danske skole er der tilbage-

lagt en lang vej siden dengang, da dansksindede forældre blev retsforfulgt af tyske myndigheder, fordi de foretrak den danske skole fremfor den offentlige tyske for deres børn. Men anerkendelsen er stadig ikke 100%:

»Vi undlod at gå i den tyske skole, men gik i Tivoliskolen om eftermiddagen. Far og mor fik så, hvad der kaldtes »Strafmandater«, som vi bragte hen til sagfører Johannsen. Det var omkring 1923. Vi blev kaldt »strejkebørn«.« (M. J.).

»Mindretal bliver jo altid undertrykt. Det kan man også se i Kiel, at de ikke vil give os de 100% til vore skoler.« (D. V.).

Angående den berygtede identificering »Dänenschule – Dummenschule«, der omtales nærmere i næste kapitel, menes der:

»Der har været en årrække, hvor man har sagt det med »Dummenschule«. Men det er tyskerne kommet væk fra, for nu ved de også, at vi bestemt ikke tager alle børn, der gerne ville gå her på skolen.« (O. P.).

Der anføres dog også eksempler på, at det ry, den danske skole generelt nyder i landsdelen i dag, lejlighedsvis anfægtes fra tysk hold:

»Hos en ung mand mødte jeg den opfattelse, at når »Leistungsdruck« (d.v.s. fremtvingelsen af præstationer) ikke er så stærk på

det danske gymnasium, så måtte det være et bevis på, at vi lærte mindre.« (O. K.).

»Når tyske mødre diskuterer børnenes skoleproblemer, f.eks. ved overgangen til gymnasiet, så synes de ligesom ikke, det er vigtigt eller interessant, hvordan forholdene er på Duborg-Skolen. Det er, som om de ikke rigtig regner det danske gymnasium.« (I. B.).

»Også i dag er der jo virkelig endnu en gruppe i vore skoler o.s.v., som har sluttet sig til os, også fordi de søger menneskelig støtte. På den måde er vi ligesom kommet til at stå for større menneskelighed. Men det er, som om vi bliver stemplet med det af tyskerne, at det altså ikke er, fordi disse folk følte sig danske i forvejen.« (M. B.).

Adskillige af de interviewede nævner, at det sted, de har mødt den skrappeste diskriminering af den danske skole og dens elever, er den tyske fagskole, »Berufsschule«:

»Lærerne på Berufsschule kunne godt være diskriminerende. Bemærkninger som: »Ja, man merkt ja, Sie kommen aus der dänischen Schule«, kom ofte.« (O. N.).

»Hvis der var noget, vi ikke kunne, blev der straks sagt: »Det er, fordi du kommer fra den danske skole«. Men vi var jo også 56 i klassen, og de fleste fagskolelærere var dengang nogle, der havde været

noget ved militæret – »Korvettenkapitän«, »Kapitänleutnant« o.s.v.« (F. J.).

»Så kom jeg i den tyske Berufsschule. Og vi fik en østprøjsisk klasselærerinde. Den første dag skulle vi rejse os, og så skulle vi først synge »Deutschland, Deutschland über alles«, og derefter skulle vi synge »Schleswig-Holstein meerumschlungen«. Og jeg kendte dem virkelig ikke. Jeg kendte ikke engang melodien. Så skulle vi skrive en stil om emnet »Mein Vaterland«, og jeg skrev en stil om Sydslesvigs historie. Hun troede, det var løgn, det jeg havde skrevet. Hun anede simpelthen intet om det.« (A. W.).

»På fagskolen i Slesvig er jeg i begyndelsen blevet udsat for kritik fra min klasselærers side, fordi jeg kom fra den danske skole. Men problemet er forsvundet, efter at jeg engang har forklaret ham min ret til at være her på historisk dansk grund. Han blev helt stille.« (D. V.).

»De, der talte forkert tysk, fik at vide, at det var, fordi de havde gået i den danske skole, selv om det jo også kan ske for en, der har gået i tysk skole. Og det er ikke noget enkelt tilfælde. Vi har også spurgt rundt hos bekendte, der har gået på Handelsskolen, og de har også fået at vide i tre år: »Ak, du når det ikke. Du har jo gået i dansk skole«. Men det er jo også en spore, så man siger til sig selv: »Nu skal jeg søreme vise dem, at

der ingen ulempe er ved at være dansk!«.(K. U.).

En række udtalelser fra de 60 interviewede viser, at det heller ikke altid har været nemt at være dansksindet sydslesviger, når det gjaldt arbejdspladsen. Citaterne refererer til tiden fra 1. verdenskrigs slutning til i dag:

»Min mor sagde, vi måtte ikke lade os mærke med, at vi var danske, for vi skulle jo somme tider også tjene lidt penge hos de store bønder.« (L. Bj., omkring 1920).

»Min farmor stammede fra Åbenrå-egnen, og det var egentlig meningen, at min far skulle have gået i dansk skole, men min farfar var ansat på »Stadtwerke« og fik direkte at vide, at han i så tilfælde ville miste sin stilling. Så man måtte opsætte det til næste generation.« (R. V. om tyverne).

»Far er blevet invalid som 17-årig og har været arbejdsløs i mange år. Dengang fik han at vide, at hvis han tog os ud af den danske skole, så ville han få arbejde ved byen.« (E. K. om trediverne).

»Sidst i tyverne kom der en vandelærer Jørgensen til Tønning. Han holdt privat danskundervisning hos en familie i Nørregade. Engang, vi gik derfra, var der en, der fik en idé: »Hvad ville du sige til en dansk skole her i Tønning, Willy?« sagde han. »Hvordan vil det så gå vore børn senere hen?« sagde jeg. »Det må vi først engang

se. I hvert fald skal vi nok have fat på 14–16 børn«, sagde han. Der var jo en lov til beskyttelse af mindretallet dengang. Så gik Wiese og jeg fra hus til hus, til vi havde nok tilsagn. I 1936 blev skolen grundlagt, vi fik en lærer fra København, og alle mine børn har gået der, indtil jeg i 1940 blev tvunget til at flytte dem over i den tyske skole, fordi vi blev truet med, at familien ellers ville blive forflyttet sydpå.« (W. Schar.).

»Mine forældre var jo allerede medlemmer af Den slesvigske Forening før krigen. Men så under krigen var det ikke så let for far nede på skibsværftet. Han var forarbejder der, og han kunne ikke vedblive at være det, hvis han var i foreningen. Og da blev han så meldt ud »pro forma«, som man sagde dengang, for at han kunne beholde sit arbejde.« (M. J., ca. 1943).

»Jeg husker, at folk sagde til en af mine kunder: »Hvad for noget, De køber hos fru Lohse? Hun er da i den danske forening!« Det spurgte min kunde så sin mand om. Men han sagde: »Vi har vel lov til at handle, hos hvem vi vil!«.« (M. L., ca. 1946).

»Min mand arbejdede en tid lang i skoven. Der var ellers kun flygtninge, og da de hørte, at vi var danske, ville de ikke arbejde sammen med ham. Og så kom far hjem med den besked, at hvis han ikke tog sine børn ud af den danske skole, ville de afskedige ham.

Og så havde vi jo en familierådslagning, og børnene skulle sige, hvad de ville. »Vi bliver i den danske skole«, sagde de, og så mistede min mand jo sit arbejde.« (E. H., ca. 1946).

»Efter realeksamen fra Duborg-Skolen søgte jeg en læreplads som mekaniker i et firma tilknyttet AFAG i Flensborg. Der skulle vi jo medbringe vor karakterbog, og personalechefen kiggede på den og sagde: »Du har nogle fine karakterer – men fra den danske skole – det er ikke noget værd.« ... Men det var også begrænset, hvad der blev tilbudt af lærepladser.« (H. D., 1955).

»Da jeg så igen skulle starte i Kiel, sagde finansministeren til mig med henblik på mit medlemskab i SSF og Foriining for nationale Frashe: »Ja, jeg kan jo nu umuligt genansætte Dem her i mit ministerium. Når De sidder her i ministeriet, så kan man jo aldrig vide...«. Han var åbenbart bange for, at jeg kunne fortælle noget fortroligt fra finansministeriet videre til danske kredse. Men så blev jeg alligevel genansat.« (C. S., halvtredserne).

»Min mor har haft et ret så stort merarbejde p.g.a. min i flertallets øjne mærkelige uddannelse. Jeg er jo »Kriegswaise« og havde som sådan krav på en uddannelsesstøtte. Men den kunne jeg ikke få, fordi jeg uden at have søgt om tilladelse dertil læste i Danmark. Det blev til en ret så gevaldig

kamp med myndighederne, men min mor vandt den.« (J. M., ca. 1963).

»Jeg kom engang hen til »Landwirtschaftskammer« i Kiel og stillede andragende om at blive »Landwirtschaftsmeister«. Så skulle jeg fremvise mine papirer – hvad jeg havde af uddannelse. Da jeg sagde, at jeg havde været på dansk skole og dansk landbrugs-skole, var jeg nær ved at blive »ædt«. Der var ikke tale om, at jeg kunne hjælpes.« (P. B., halvfjerd-serne).

»Endnu i 70'erne kom jeg ud for ikke direkte angreb, men sådan lidt i retning af bagvaskelse, hvis man vil udtrykke det hårdt, fordi jeg i en valgkamp havde skrevet en tysksproget artikel i »Kontakt«. Og der stod altså »Wir Dänen«, og det gik gennem hele Fernmelde-amt, og det har ført til en hel del diskussion, hvorfor Kring dog var dansk. »Aber die Grenze liegt doch fest«, sagde de, men så fast synes jeg altså ikke, en grænse kan ligge, at befolkningens flertal ikke kan bestemme, at den skal flyttes... Men ved sidste tillids-rådsvalg fik jeg ikke de fleste, men kun de næstfleste stemmer, men blev dog igen valgt som for-mand.« (H. K.).

»For mig er det stadigvæk et problem at være dansk. Det har jeg nu oplevet ved mit nye arbejde. Der bliver jeg angrebet meget af mine arbejdskolleger og er faktisk ikke accepteret. Det er et handicap i

deres øjne, at man sender børne-ne i dansk skole: »Dine børn vil jo ikke få arbejde, bare p.g.a. deres dårlige tysk«, siger de.« (M. Sch., 1979).

Til trods for de anførte eksempler på forskelsbehandling bør det fastholdes, at ingen af de interviewede mente at have været ud-sat for vedvarende diskrimine-ring, og næsten alle havde et øns-ke om at afdramatisere, hvad man havde mødt af manglende forståelse. Følgende citater er ty-piske:

»I de første år blev man jo skældt meget ud for flæskedanser o.s.v. Men forholdsvis gik det da end-nu. Og man har jo også glemt me-get.« (O. P.).

»Chikanerne fra tysk side... det er egentlig noget, jeg helst vil glem-me. Allerede mine forældre har jo lidt under det.« (K. L.).

»Men den diskriminering, jeg er stødt på, har overvejende skyldtes uvidenhed og ikke antipati over-for det danske.« (R. B.).

Konkurrence om de unge

Voksende aktivitet fra tysk side for at få specielt unge sporet ind på et spændende foreningsliv er et problem for danskheden man-ge steder:

»Og vi må jo sige, at den tyske forening er blevet forfærdelig stærk hernede i vort hjørne, hvor de før intet havde. Den trækker en

del af vore elever til sig. Nu har den lige fået bygget en stor hal.« (G. P.).

»Vi har jo før altid haft de unge med i vort arbejde, og der var også nok, og på en gang er det slut. Men det er ikke så mærkeligt, for den tyske side er jo begyndt at lave disse »Jugendzentren« alle steder, og der går vore børn også hen, hvis vi ikke byder dem noget. Den tyske konkurrence er meget stærkere end før. Før kom de jo til os, men jeg tror, vi er begyndt med ikke mere at have så stor indflydelse på de unge.« (M. Sch.).

»Vi har haft det i flere år: Så snart de kom ud af skolen i 14–15 års-alderen, var de pludselig forsvundet. En del har vi så set igen, efter at de er blevet 20–21 år. Men kun en del! ... Jeg tror, det mest skyldes, at når de er i den alder, så dyrker de sport på den ene eller anden måde. Og der kan vi ikke tilbyde dem alt. Sådan er de endt i de tyske foreninger, for de kan yde mere i hele bredden, da de er flere. Så bliver det meget svært for os at få dem tilbage.« (O. P.).

»Vi har prøvet at få fat i de unge mennesker, men der er intet at gøre. Vi har ikke noget spændende, der kan trække dem. Da jeg f.eks. begyndte i ungdomsforeningen i Rendsborg, da havde vi spejdervæsenet, vi havde roklub og håndboldklub, vi havde folkedans, og der var korsang, altså, der var simpelthen ikke det, vi ikke havde, mens tyskerne overhove-

det ingen ungdomsorganisationer havde dengang. Men nu er der »Deutscher Landfrauenverband«, »Bauernverband«, »Landjugend«, »Handballverein«, og hvad de allesammen hedder... Især »Landjugend« fungerer fantastisk. De foretager rejser gennem hele Europa, og de holder på de unge – det er ting, vi overhovedet ikke kan byde vore unge. De har også store sportsforeninger og er meget venlige; de inviterer altid os til at være med.« (A. W.).

Pengemangel

Foruden af selve mindretalssituationen er bl.a. det i sidste afsnit omtalte problem også betinget af de begrænsede finansielle midler. Ikke mindst uden for Flensborg dør man under pengemangel:

»Der kunne godt være blevet lavet mere i ungdomsforeningen i Sdr. Brarup, men det kommer jo af, at man ikke får bevilget de finansielle midler.« (D. V.).

»I byerne gøres der jo sikkert nok, men her på landet er det så godt som umuligt at få noget op at stå. Det er for dyrt. I og for sig er det allerede for dyrt, når vi har en foredragsholder her, og så kommer vi med fire eller fem folk for at høre på ham.« (M. Th.).

»Når der skal spares penge, er der så mange oppefra, der bare tror, det kan gøres, f.eks. ved sammenlægning af distrikter. Men

man må ikke centralisere det hele. Det går aldrig. Det ødelægger vort arbejde. Så mister man følingen med folk.« (P. B.).

»Vi er dog kun »fritidsarbejdere«, og vi i Rendsborg mangler simpelthen vor sekretær, som vi nu deler med Egernførde.« (J. M.).

»Det er livsnødvendigt for os i Egernførde at beholde vort sekretariat.« (P. B.).

»Man må slet ikke komme med nye ideer, for det er der jo ikke penge til, vel. Den sætning har vi hørt om og om igen de sidste år. Det er jo forfærdeligt!« (M. B.).

Afgrænsning eller åbning mod tyskerne?

Det er klart, at graden af åbning overfor flertalsbefolkningen må være et problem for et mindretal. Som det ses af citaterne, er der stemmer både for og imod – dog mest for – at man åbner sig overfor tyskerne, men således, at man ønsker at åbne sig mere på visse områder, f.eks. m.h.t. den personlige omgangskreds, end på andre, f.eks. m.h.t. den danske skole:

»Vi lever jo i Tyskland og må ikke indkapsle os. Mindretallet må ikke blive til en ghetto. Vi har også mange venner i tyske kredse, og de accepterer da, at vi er danske og taler dansk. Hvorfor skal man ikke have kontakt til tyske naboer på samme måde som til danske?« (O. N.).

»Jeg har ikke noget imod, at man »blander sig« med andre, forudsat at en vis individualitet bliver bevaret... Jeg synes f.eks., det ville være meget positivt at have tyskere med til årsmødet. Hvis man virkelig er optaget af det danske, så må, det ligge lidt dybere, end at det kan opløses, bare fordi der findes nogle tyskere iblandt os.« (R. B.).

»Modtrykket blev mindre, og efter min mening ville det have været bedre, hvis det var blevet. Sådan er folk fra Ejdersted jo: tryk avler modtryk, og nu er det hele jo én stor kærlighed.« (Aug. R.).

»Jeg kender mange unge forældre, der egentlig slet ikke har noget med det danske at gøre, som sender deres børn i den danske skole, f.eks. tandlæger, læger og endda lærere ved den tyske skole. De har deres grunde: de mener, det danske skolesystem er bedre end det tyske. Når vi får mange ind af den slags, og de blander sig i vores foreningsarbejde, så bliver det igen farligt for os. Vi skal passe på denne her »Unterwanderung«, for de åbner deres mund og får hurtigt overtaget over dem, som ikke åbner deres mund, og som måske er tusind gange bedre danskere. Så prøver de at dreje det efter deres hensigt. Vi vil jo ikke være stokkonservative, vi vil være åbne og kreative og alt det dér. Men det er alligevel sådan, at den danske mentalitet eller det danske ståsted på den måde efterhånden bliver til sådan

et vandet begreb. Den ene siger det sådan, og den anden siger det sådan – man ved efterhånden slet ikke mere, hvor man er henne.« (P. B.).

»M.h.t. optagelse, f.eks. i dansk børnehaven, er det jo helt klart, at danskerne bør komme til først. Men når der så er frie pladser, kunne man måske prøve på at optage nogle tyskere, også for at opnå en drejning i deres mentalitet. Selvfølgelig er der risiko for, at nogle springer fra igen. Men på den anden side: Skal vi være os selv nok, eller skal vi vokse? Og om vi vil vokse i styrke, hvor skal vi så tage de nye fra, hvis ikke fra de hidtidige tyskere? ... Jeg mener, det er nødvendigt at øge vor politiske styrke eller i hvert fald fastholde vort medlemstal, for at vi ikke skal blive underkuet. Det er derfor, jeg synes, vi skal gøre lidt mere reklame for os selv.« (Ernst B.).

»Jeg er jo da også af den mening, at mindretallet skal blive ved med at bestå, men jeg er alligevel imod, at det hele bliver for udviklet. Jeg finder det ikke godt, når alt sydtysk o.s.v. får adgang til mindretallet. Så er det i det mindste en forudsætning, at de er overbeviste om, at de kan vokse ind i det danske og er villige til aktivt at tage del i det!« (I. B.).

»Jeg har nok til at begynde med ikke været alt for udadvendt. Jeg har tænkt: vi er danske – de er tyske, de interesserer os ikke. Men det går ikke, når man bor på

landet. Og så begyndte kontakten faktisk med, at jeg ringede til brandværnet og spurgte, om vi måtte komme derned med vore børnehalebørn... Nu inviterer brandværnet hvert år den danske børnehaven sammen med den tyske børnehaven til en såkaldt »Spielstube«. De er meget, meget søde ved børnene, de får simpelt hen lov til alt. Så har vi en indianerfest en gang om året her i børnehaven, hvor brandvæsenet også kommer og slukker et stort lejrbrød. Og brandfolkene tager deres koner og børn med, og de kommer gerne. Vi er også af den tyske børnehaveleder blevet bedt om at lære deres børn at slå katten af tønden. Det er så fantastisk her i vores landsby. Der findes slet ingen diskriminering. Både børnene fra den danske og fra den tyske børnehaven har lige været hos slagteren og se ham lave pølser. Senere skal vi til bageren og bage brød. »Völkerverständigung« tror jeg, de kalder det. Men jeg tror ikke, det får alt til at flyde, for herude er man enten – eller.« (A. W.).

Sproget

Sprogproblemet bringes på tale af de fleste interviewede – naturligvis, for hver side har stærke argumenter på hånden. Det kendte spektrum i sprogdebatten går igen i nedenstående citater: Sprogvanskelighederne for dem, der ikke har gået i dansk skole – dilemmaet mellem på den ene side kærligheden til det danske sprog og kravet om at styrke danskheden ved at bruge det, og

på den anden side ønsket om, at så mange som muligt skal deltage i danske møder og forstå, hvad der bliver sagt – konflikten mellem sindelag og pragmatik, når man som dansksindet skal klare sig i en flertalsbefolkning, der næmt vil føle sig fristet til at nedvurdere den, der ikke behersker landets sprog.

»Jeg kan læse dansk og forstå danskerne, når de taler tydeligt, for jeg har gået til alle pastor Nørgårds danskkurser og har en dansk-tysk ordbog, som jeg har arvet efter en veninde, der var kokkepige i København.« (M. H.).

»Og hvis bare rigsdanskerne så endda ville tale dansk som Jakob Meyer, da forstår jeg hvert ord, og det kan også være Karl Otto Meyer eller Wehlitz. Men når de unge danske lærere i styrelserne står og mumler i skægget, kan jeg ikke forstå et ord. Man vil påtvinge os det danske sprog med vold, og resultatet er, at man mister medlemmer. Fejlen er frem for alt, at man afskyr det plattyske og har glemt det med »sprogets treklang«. Manden på gaden – ak; hvor ofte har jeg hørt det samme svar, når jeg siger: »Hvordan er det, kommer du til Amtmandsgården, der er møde?« så siger de: »Jae, Bruno« – som f.eks. Heinrich Thomsen, et af vore ældste medlemmer, der er død for nylig og ikke er kommet til noget møde de sidste år – »Ja, Bruno«, siger han så, »hvad skal jeg der efter? De kan jo slet ikke snakke med

mig. De taler jo kun dansk. Og hvis de endda ville tale tydeligt, men de står og mumler i skægget, og jeg forstår ikke et ord. Hvad skal jeg der? Sove kan jeg også hjemme«.« (B. S.).

»Vi opdager tit, at når jeg er sammen med min kone i danske kredse, hvor hun ikke sådan rigtig kan følge med, fordi hun er dårlig til at tale dansk, så er man pludselig helt forbavset over, at sådan nogle mennesker findes. Og nogle har meget svært ved at forstå, at der også findes noget, der hedder sprogvanskeligheder.« (Ernst B.).

»Og så er de kommet efter et møde eller en fest og har sagt: »Åh, fru Börner, de taler så meget dansk, det kan vi ikke forstå!« Og når jeg kræver kontingent op, så får jeg det også at vide. Men så siger jeg også: »I har været på Bennetgård, og I har været alle de andre steder, I kan komme – hvorfor prøver I dog ikke på at lære sproget!«« (Chr. B.).

»Vi havde jo enkelte medlemmer i Roklubben, der var tyske, og kom derfor ind på, at vi for fremtiden kun ville optage tysktalende medlemmer, hvis de forpligtede sig til, at de i løbet af et år ville gå til et dansk kursus. Men så er der selvfølgelig det, at du lærer dem at kende som mennesker og kommer til at sætte pris på dem. Og hvis de så kommer med mange undskyldninger, f.eks. manglende tid, så de ikke har kunnet over-

komme det, så kan du ikke nænne at smide dem ud igen. De har jo vist sig som gode kammerater. Så på den måde kan man hurtigt løbe ind i en fælde. Derfor har vi nu sagt, at vi konsekvent kun optager medlemmer, der taler dansk alle-rede.« (R. V.).

»Vi burde sørge for, at vi har så mange gode, dansktalende ledere i vore sportsforeninger, at vi ikke behøver de kun tysktalende, der tvinger vore børn fra de danske skoler til at tale tysk med dem.« (O. N.).

»Vi skal være lidt mere kritiske overfor dem, vi optager i Sydslesvigsk Forening. Nogle steder lef-ler man ligefrem for folk, som ikke forstår dansk, og det kommer kvaliteten af vort arbejde til at lide under. Jeg selv bliver ved med at tale dansk, når jeg færdes i dan-ske kredse.« (D. M.).

»Næsten hele vores foreningliv her i Egernførde foregår på tysk og plattysk. Der bliver ikke talt meget dansk, skønt jeg jo mener, at folk har haft lejlighed nok til at lære det siden '45. Vi burde måske mere konsekvent tale dansk, men så ville der bare ikke komme no-gen hos os. Jeg prøver gerne at indflette lidt dansk, men så må jeg oversætte det til tysk bagefter.« (P. B.).

»Ved vore styrelsesmøder taler vi jo desværre plattysk. Og når jeg så er med til møder i Flensborg eller læser om dem, så tænker jeg:

Hvor har de det godt deroppe. De taler bare ligeud – alle forstår, hvad de mener, de skal ikke over-sætte – man ved simpelthen, hvad det drejer sig om i Flensborg. Det gør man ikke altid hernede. Men man må heller ikke unødvendigt fornærme folk, for de siger jo: »Vi føler dansk, selv om vi ikke kan tale dansk«. Og det kan man må-ske også, det kan man jo sikkert.« (A. W.).

»Der har i Rendsborg forunderligt nok været et meget stærkt enga-gement i, at man kun talte dansk til møderne. Og når man insisterer på det, så må man, så sydlig som Rendsborg nu engang ligger, regne med, at der falder nogle fra. Og det er jeg bange for, faktisk er sket. For os, der erkender, at det måske ikke har været så fantastisk heldigt med denne fremgangs-måde, er det vældig svært at få det hele op at stå igen. Hvis de folk, der siger ja til det danske arbejde, er medlemmer i Sydslesvigsk For-ening og sender deres børn i dansk skole, hvis de igen kom til foreningsarrangementerne, om sproget blev – ikke totalt tysk, men tillempet de stedlige forhold, så ville jeg være interesseret i en sådan forandring. Selv om jeg personligt har meget svært ved at springe fra dansk til tysk sådan en aften, så ville jeg alligevel prøve på det. Som det er nu, er antallet af mødedeltagere absolut skrum-pet ind.« (J. M.).

»I de første år på Hiort-Loren-zen-Skolen var klassen faktisk

delt i tre kliker. Den ene var pigerne, som man dengang slet ikke havde kontakt til. Den anden var mest sønner til rigsdanskere, lærere f.eks., eller SSV-sønner, som man kun talte dansk med, og den tredje gruppe var så dem, man talte tysk til. Det var dem, der havde samme skæbne som en selv, at deres forældre havde sendt dem i denne skole, fordi de selv havde gået i dansk skole, men ellers ikke havde særlig stor kontakt til det danske og talte tysk hjemme... Berufsschule har jeg ingen faglige vanskeligheder haft med, men jeg har nok hørt om det fra andre elever fra den danske skole. Når det er gået mig selv så godt, tror jeg nok, det skyldes, jeg har en ret stor viden.« (D. V.).

»Vi talte tysk hjemme og dansk i timerne undtagen i faget tysk. Da jeg kom på fagskolen havde jeg ingen problemer, hverken fagligt eller i forholdet til lærerne. Jeg tror slet ikke, det var dem bevidst, at jeg havde gået i dansk skole. Jeg har jo læst om professor Bent Søndergårds kritik af vor sproglige formåen i Flensborg Avis, men jeg må altså sige, at for mit vedkommende passer det ikke og heller ikke for mine kammerater. Vi følte os sprogligt snarere bedre uddannet end vore tyske kammerater.« (R. V., omkring 1970).

»Hele undervisningen og også omgangstonen på den danske skole var ligesom rarere og også mere familær. Vi havde også bedre kontakt til lærerne. Og så

må jeg lige sige én ting: Vi har aldrig fortrudt omskolingen, for vore børn har lært godt, tværtimod naboernes advarsler, der lød: »Det er dumt af jer, at I sender dem derhen. Bagefter kan de ikke tale tysk mere!« Det passer altså ikke. Børnene er blevet undervist godt både i tysk og dansk, og de er alle blevet til noget.« (M. Th.).

»Da vore børn var små, snakkede de frisisk med deres bedsteforældre og dansk med os herinde, og når de kom ud, så snakkede de tysk med de andre børn. Og det har aldrig forstyrret dem noget som helst i skolen, at de talte tre sprog. Jo mere de lærer, des bedre bliver de til det.« (K. J.).

»Med mor talte vi altid dansk, mens vi talte tysk med far, for at vi også skulle kunne det tyske sprog. Far kunne godt tale »kartøffeldansk«, som han sagde, men samtalen mellem far og mor foregik sådan, at hun talte dansk og han talte tysk. Os selv forstyrede det ikke, men når der kom folk, kiggede de gerne sådan lidt på hinanden, og tænkte nok, hvad taler de da for noget.« (I. O.).

»Mine forældre har begge gået i dansk skole, og mens de var forlovet, var det engang, at en af dem ikke kunne huske et ord på tysk og sagde det på dansk, og så kom de på den idé, at det kunne være hyggeligt at snakke dansk sammen, og siden den dag taler vi vores sydslesvigsk derhjemme,

altså dansk isprængt germanismer.« (A. C.).

»Når jeg handler i forretningerne her og taler dansk, som jeg gør, så gør jeg det ikke af fanatiske grunde, men af solidaritet overfor eleverne i de danske skoler. Så mærker de handlende, at der er behov for lærlinge eller ekspedienter, der kan tale dansk.« (R. V.).

»Vi talte udelukkende plattysk derhjemme og med kammeraterne på gaden, og de seks timer tysk i skolen slog åbenbart ikke til. Så da jeg kom ind som lærling i en tekstilkøbmandsforretning og på Berufsschule og skulle tale godt tysk, mærkede jeg, at jeg manglede noget. Så tog jeg privattimer hos en pensioneret skoleinspektør. Det var en stor fordel for mig. Men faget tysk var også det eneste i Berufsschule, hvor jeg i begyndelsen havde svært ved at følge med.« (O. N.).

»Jeg mener ikke, vi skal have dansk som samtalesprog i familierne. Jeg tror, at vore børn, der skal tage en uddannelse hernede, er bedst tjent med at have en halv dags dansk i skolen, og at man så taler tysk i hjemmet – vel at mærke ikke plattysk – og så i fritiden, når man færdes i danske foreninger, atter bruger det danske sprog.« (D. M.).

»Når man går i den danske skole og ikke har chance for at tale tysk hjemme, så mener jeg, det kan blive til en sproglig skavank. Det

kan undertiden være flot at høre de af vore børns venner, der kommer fra dansktalende hjem, tale tysk. Jeg er bange for, at det er dårligere tysk, end mange danskere fra Danmark taler. Man bør kunne det tyske sprog lige så godt som elever fra den tyske skole. Derfor går jeg ind for, at dansksindede også taler tysk hjemme. For jeg ser det, at man kan tale ordentligt tysk, ikke som udtryk for sindelag, men som en nødvendig færdighed, når man bor i Tyskland.« (Ernst B.).

Blandede ægteskaber

Det siger sig selv, at dansksindede sydslesvigeres ægteskab med tyskere kan føre til en konfliktsituation, der senest vil trænge sig på, når barnet skal i børnehave eller skole:

»De blendede ægteskaber er et stort problem for os. For så skal vi jo prøve på også at få de nye ægtefæller med ind. Og det kniber tit. For det er jo mange gange, at de fra den tyske side har større indflydelse end vore folk. Min egen kone er fra Berlin, og da Uwe blev født, havde vi det samme problem. For hun sagde jo: »Jeg har jo slet ingen tilknytning til det danske.« Og jeg sagde jo altid: »Jeg vil da gerne, at Uwe kommer i dansk børnehave og skole«... Nu er min kone kommet mægtig godt ind i det danske arbejde.« (O. P.).

»Jeg vidste jo ikke, hvad det var; men min mand var jo så dansk, og han gik til møder, og han gik til

foreningsfester og ditten og dat-
ten, og jeg gik selvfølgelig med og
sad hele aftenen uden at forstå et
ord. Men der gik ikke lang tid, før
jeg begyndte at spekulere over
det: Hvad var mindretallet? Og så
begyndte jeg at læse om det. Jeg
syntes også, at når man er gift
med en dansksindet, så skulle
man følge det, som manden gerne
ville, og jeg var tilfreds med det
hele. Så begyndte jeg at lære det
danske sprog og gik ind i ung-
domsforeningen, og så kom man
mere og mere ind i det, og – ja, i
hvilken bestyrelse har jeg ikke
været eller sidder i for øjeblikket.
Jeg føler mig som en sydslesviger
eller dansker nu.« (Chr. P.).

»Jeg har altså fundet en pige ude i
Angel, som ikke kunne et hak
dansk. Men selv om min kone ikke
kendte den mindste smule til det
danske, så har bare det, at jeg vi-
ste hende det, overbevist hende
om, at det var godt. Der har aldrig
været nogen diskussion om, hvor
vi hørte til, eller om vore børn
skulle i dansk skole eller ej.« (P.
B.).

»Jeg kendte ikke noget til det
danske før vores ægteskab. Men
efter at vi havde sendt børnene i
dansk børnehaven og skole, er jeg
langsomt vokset ind i det dan-
ske.« (I. B.).

»Min mand var oprindelig ikke
dansk, men gik til håndbold og til
folkedans, for der var jo ellers in-
gen steder, man kunne komme,
dengang efter krigen. Og der var

det så, vi lærte hinanden at kende.
Hans familie var imod det og kom
f.eks. ikke med, da Kirsten blev
døbt i den danske kirke i 1952.
Men han selv er kommet til at
sætte pris på det danske og un-
derstøtter mig i mit arbejde.«
(Chr. B.).

»Og der må jeg egentlig rose min
kone. Hun kom simpelthen med til
alle arrangementer, begyndte at
lære dansk og havde – efter at hun
sådan havde kigget lidt på det –
fuld forståelse for det, vi der hav-
de opbygget. Og da den første pi-
ge blev født, var det en selvfølge,
at hun kom i dansk børnehaven og
siden i dansk skole, noget, som
den øvrige familie sydfra slet ikke
kunne begribe. Og jeg tror ikke,
de har forstået det den dag i dag.
Min kones forældre siger godt
nok ikke noget til os, men jeg tror
nok, de spørger sig selv, hvad det
hele egentlig skal til. Højst synes
de måske, det er en fordel for pi-
gernes vedkommende, at de går i
den danske skole, fordi de så læ-
rer to sprog med det samme. Men
ved sidste familiefest, konfirma-
tion, var de jo nok lidt skuffet over,
at det i kirken delvis foregik på
dansk, og at vi sang på dansk i
stedet for på tysk, og der tvivlede
de vist på, at det var rigtigt, det, vi
havde gjort.« (O. N.).

»Min far blev født i 1910 og kom-
mer fra en dansk familie. Han har
både været spejder og gået i
dansk skole, i Tivoli og på Du-
borg-Skolen. Min mor stammer
fra en udpræget tysksindet fami-

lie. Og det, at hun blev gift med én, der var dansksindet og oven i købet arbejdede på værftet, det var jo faktisk for hendes kreds noget helt umuligt.« (L. J.).

I alle ovenstående citater drejer det sig om et »blandet ægteskab« med en tysker. Blandt de 60 interviewede sydslesvigere var tre gift med en rigsdanser. En af dem skildrer den typiske problematik, der erfaringsmæssigt tit er blevet løst »modsat«, nemlig ved, at begge blev i Danmark:

»Jeg gik ud fra, da jeg startede uddannelsen i Danmark, at jeg skulle tilbage til Sydslesvig. At det kunne glippe, var jeg klar over. Derfor sagde jeg altid: »Jeg kommer nok tilbage«. Jeg kunne jo f.eks. ikke vide, hvad min eventuelle danske kone ville sige dertil – Det gik så heldigt, at min kone efter flere måneders »nej«, til sidst sagde: »Ja – vi kan da i hvert fald prøve i to år.« (J. M.).

Isolering

Til de problemer, der kan opstå af at bo som medlem af et mindretal blandt en flertalsbefolkning, hører muligheden for isolering. Et kontant udslag af, at man bor langt fra hinanden, er tit en lang skolevej, og at børnene bor langt fra deres klassekammerater:

»Med undtagelse af fru Anders er vi vidt og bredt de eneste danskere herude i Bargum Deich.« (M. Th.).

»Fra Lorenz var 14 år gammel, blev han hentet af bussen hver morgen klokken kvart i seks, og så skiftede han i Husum. Og så var han her igen om eftermiddagen ved halv fire-tiden. De sidste to år boede han på Ungdomskollegiet i Flensborg. Det var han glad for.« (M. Th.).

»Både min bror og jeg følte os ret isolerede i Kiel, fordi vi var alene. Det har ikke været en særlig positiv oplevelse... Og selv om vi i Rendsborg nu har fået opbygget en elevkreds, der er betydelig større, end den har været de sidste mange år, er der dog stadigvæk en hel del busbørn, som kommer fra Kiel-egnen, der sikkert føler det på nogenlunde samme måde, som vi gjorde det dengang.« (J. M.).

»Der var ikke så meget sammenhold blandt eleverne i Sdr. Brarup Danske Skole, fordi de især i de højere klasser tit kom fra de omkringliggende landsbyer og boede spredt rundt omkring.« (D. V.).

»Da vi flyttede til Sporskifte, måtte min ti-års pige opdage, at der i hendes klasse næsten ingen piger var, der boede i Sporskifte. De kom alle udefra. Så det første år sad hun næsten kun inde og kedede sig, så brødt hun kunne, for både mor og jeg var på arbejde. Var hun gået på den stedlige tyske skole, må jeg indrømme, at der formodentlig ingen mangel på kontakt havde været, for der gik jo

alle børn i vort nabolag. Og i den alder går man ikke bare hen til nogen, man ikke kender, og siger: »Vil du lege med mig?«.« (O. N.).

»I denne gade er der ingen, der går i dansk børnehave, så det er lidt dårligt. Det er ikke forældrenes skyld, det er børnene, der har deres egne venner fra den tyske børnehave.« (I. T.).

Efter skoletiden følger der for mange unge et ophold i mere eller mindre tyske omgivelser. Alt efter omstændighederne kan den tyske påvirkning være af blot midlertidig eller af varig karakter:

»Dem, jeg bor i kollektiv med her i Gelting, er udelukkende tyskere. Men jeg har da også endnu nogle kammerater, som jeg har lært at kende i Sdr. Brarup. De er tyske statsborgere, men vi taler dansk sammen. Det er kommet ganske af sig selv, jeg ved ikke, hvornår.« (D. V.).

»Efter at jeg var færdig med skolen og med læretiden, rejste jeg til Heide i Holsten, hvor der ikke var noget dansk mere. Derefter kom jeg til militæret i halvandet år nede i Pinneberg, hvor der heller ikke var nogen kontakt til det danske. Så tog jeg igen til Heide og derfra til Lüneburg, hvor jeg fandt min kone. Vi tog til Flensborg sammen, og der kom jeg, efter ellers ganske at have mistet kontakten til det danske, alligevel meget hurtigt ind i det igen. Det var, fordi Frieda Meyer kom styr-

tende ind til os, da hun havde hørt, at der var én, der var kommet tilbage. Og så blev jeg med det samme næstformand i distriktet, hvad der slet ikke havde været min mening.« (O. N.).

»Vi boede i Mørvig. Og der, vil jeg sige, er jo 80 til 90% af befolkningen tysk. Sådan har jeg i hvert fald opfattet det. Og efter at jeg kom ud af skolen, havde jeg slet ingen kontakt til det danske. Jeg var f.eks. i en tysk sejlklub. Jeg må bare være gledet ud af Sydslesvigs Forening – jeg er gået ud af huset og har ikke meldt mig om. Men det, at jeg skulle have mine børn i dansk skole, det var nu i hvert fald en selvfølge. Jeg kan huske, at vore naboer var helt forbavsede – det havde de vist aldrig mærket på os.« (H. Kie.).

»Da jeg kom på værftet, gik jeg ind i fagforeningens ungdomsorganisation. Faktisk morede det mig dengang at komme væk fra det danske, for – nu ved jeg ikke, hvordan det er i dag – men dengang lagde Duborg-Skolen ret stærkt pres på én i national henseende ved hele sin atmosfære. Så blev jeg også medlem af »Jusos«, de unge socialister indenfor det tyske socialdemokrati. Men jeg kom væk fra Jusos igen, fordi jeg ikke kunne finde mig i en styg byggeskandale, som nogen fra SPD-byrådsgruppen vistnok var indblandet i. Det var sådan noget beskidt stads. Samtidig var det, at en af mine klassekammerater fra »Berufsschule«, som ellers havde

gået i den tyske skole, var medlem af »Flensborg Roklub«. Og han sagde: »Hvis du gider, så kom da engang med. Du kan jo dansk«. På den måde kom jeg faktisk tilbage til det danske. Det var i mit sidste læreår. Efter uddannelsen på værftet var jeg inde som værnepligtig, først i Sporskifte og så i Eutin. Al den tid var jeg stadig medlem af den danske roklub og havde derigennem også fået en pige oppe i Vejle, som jeg tit besøgte... Om et par måneder vil jeg have afsluttet en uddannelse til teknikumingeniør i Flensborg. Jeg håber, jeg kan få en stilling heroppe, fordi jeg føler mig hjemme her og er knyttet til det danske. Men det er vanskeligt. Det vil ikke være noget problem at få en stilling længere sydpå.« (R. V.).

»Jeg har børn gift både i Danmark og i Tyskland. Når man har fem børn, så er man glad, hvis der er et barn, der bliver her som dansk-sindet sydslesviger — eller et barnebarn.« (A. Chr.).

Europa

Enkelte gange kom de interviewede ind på Europa-tanken. Meningerne var lige så delte som i Danmark:

»Det mest positive, jeg ser ved danskheden, er, at de har en menneskeverdige måde at leve på — eller kan have det i hvert fald. Det er jo godt nok med det historiske, men om det nu er det vigtigste i vor tid, det ved jeg ikke. Vi har da også en udvikling i historien.

Den er jo ikke blevet stående i 1920, og den går sikkert i retning af, at vi bliver europæere, at vi bliver overnationale. Og så er det bare om at værne om det menneskeværdige samvær, og det kan vi lære af danskerne.« (Ernst. B.).

»Når vi får et forenet Europa, så falder de nationale grænser jo alligevel mere eller mindre, og så har vi kun en kulturel grænse. Og det er denne kulturelle grænse, det gælder om at forsvare.« (B. S.).

»Det er en god ting, at Danmark er blevet medlem af EF. For hvis det kommer til at gå Danmark finansielt endnu værre, så kan de dog regne med en vis støtte og er ikke sådan helt overladt til sig selv.« (R. V.).

»Jeg er totalt imod, at Danmark kom ind i NATO og i EF. Og så må jeg sige én ting til: Til Storebælts-broen har de ingen penge, siger danskerne, men at købe 20–30 flyvemaskiner, der koster over 2 milliarder kroner, det har de penge til, skønt det er ganske unødvendigt; det må De endelig fortælle!« (Aug. R.).

Hvad kunne gøres bedre?

Organisationsforhold og funktionærer

Der er kritik af organisationerne. Der efterlyses en tagorganisation for de mange danske foreninger i stedet for »det hik-hak, som vi har nu« (H. K.), og der ankes over en usund kappestrid over for de bevillende myndigheder:

»Sommetider nærmest stjæler vi medlemmer fra hinandens foreninger, for det er tallene, der virker udadtil, og det er tallene, der bringer penge. Og det, synes jeg, er forkert. Vi skulle se at få det hele ind under én organisation, hvor vi kan tale med hinanden.« (O. N.).

»Hvad jeg efterlyser, er, at man prøver på at samarbejde – alle organisationer med hinanden – og ikke denne her »Kleinkariertheit« (smålighed), at man modarbejder hinanden: Han er medlem hos jer, og han burde være medlem hos mig. Det burde man komme væk fra.« (P. B.).

»Vi er sådan en lille folkegruppe, vi kan slet ikke tillade os splittelse. Og denne konkurrence er jo kun for pengenes skyld og ikke af idealistiske grunde.« (H. K.).

Tit efterlyses der større gennemskuelighed i organisationernes

*arbejde og større uafhængighed
af funktionærerne:*

»Når man står op ved et sendemandsmøde og stiller et spørgsmål, så får man det indtryk, at de synes, det er et frygteligt dumt spørgsmål. Og så kommer det ikke ud en anden gang. Men de har jo haft deres møder i forvejen, hvor sagen er blevet drøftet, så de ved selvfølgelig bedre besked.« (Chr. B.).

»Så opdagede jeg, at jeg, skønt jeg var SSF-distriktsformand, kun var sådan en panoptikonfigur. Jeg skulle kun stå for det hele, og præsten og læreren ville ordne det. Jeg fik ikke rigtig indsigt i alle papirerne. Selv om jeg nok kunne have tænkt mig at sige noget til medlemmerne, så var det alligevel altid sådan, at inden jeg fik rejst mig op, så var det læreren, der snakkede, og præsten – søde, søde mennesker, både han og hans kone, jeg elskede dem – men det var altså dem, som tog ordet fra alle de andre. Og de skulle jo egentlig have bakket os op til at ordne det hele selv.« (E. K.).

»Jeg tror nok, det er typisk for Sydslesvig, at der sidder bestemte personer og kører en bestemt linie. Og da mener jeg, der er blevet forsømt noget i vor opdragelse, vi er ikke blevet opdraget til at tage selvstændigt fat, vi har aldrig lært rigtigt at være os selv... Jeg synes, der skulle komme flere mennesker til orde. Men vi er selv skyld i det til en vis grad... Vi har behov

for, at de mennesker, vi omgås, bliver selvstændige. Der er alt for mange, der har ordnet alting for dem og har ført dem hele tiden. Man lader sig glide med alt for meget, uden at man slår bremserne i og siger: »Det kan ikke være rigtigt, det her!« (M. B.).

Blandt funktionærerne er det især lærerne, og blandt dem specielt de rigsdanske, der må stå for skud:

»Vi er ført af en klan af lærere.« (K. Chr.).

»Jeg synes, det er påfaldende, at de, der er aktive indenfor styrelserne af foreningerne, det er som regel rigsdanskere, og så er det lærere. De dominerer, således at de andre, f.eks. ved en generalforsamling, slet ikke tør åbne munden. Det samme er tilfældet i tyske foreninger, partier og interessegrupper. Lærerne har jo altså en retorisk begavelse og en uddannelse, hvorved de kan gøre sig gældende. Men der ligger en fare i det. For de er gerne temmeligt langt væk fra en sydslesvigsk basis. De er jo først og fremmest teoretikere. De kender f.eks. slet ikke noget til de hårde betingelser, der hersker i forretningslivet.« (R. V.).

»Jeg har ingen fjendtlige tanker af nogen art overfor nogensomhelst dansker, det har jeg ikke. Men jeg er absolut modstander af, at rigsdanskere står i førende position i foreningerne her. Det er forkert.

Og det er helt udpræget her i Rendsborg... Men det værste onde af alle er, at der dannes klikker. Når der skal vælges en ny styrelse, hvor tror De mon, den vælges? På generalforsamlingen i Amtmandsgården bliver den kun konfirmeret. Den er valgt i forvejen – nemlig på Ejderskolen.« (B. S.).

Der klages dog også over det modsatte – svigtende interesse og engagement hos landsdelens rigsdanske lærere i dag:

»I årene efter '45 havde vi mange gode lærere. De var så interesse-rede. Det var nogen af dem, der ledede vort sangkor og FDF og pigespejderne. – Lærerne nu bryder sig ikke om nogenting. I gamle dage var om aftenen hvert vindue på skolen oplyst. Nu er det kun Andreassen, der giver danskundervisning for begyndere.« (W. Scha.).

»Selv mange danske lærere her-nede forstår egentlig ikke, hvad det drejer sig om, og det har de heller ikke fattet, når de tager til Danmark igen.« (M. Sch.).

Foreninger og arrangementer

Der er spredt kritik af forskellige forhold i enkelte foreninger:

»Når vi to år efter hinanden fører en valgkamp for Sydslesvigsk Vælgerforening og på alle mulige måder prøver på at bringe SSV's målsætning ud til befolkningen, så har jeg den opfattelse, at vi for-

sømmer Sydslesvigsk Forening... Jeg er bange for, også fremover, at Sydslesvigsk Forenings virke vil komme til at stå i skyggen af det politiske.« (D. M.).

»Jeg er med til alle Husmoderforeningens ture, men jeg kommer ikke til deres sammenkomster. De forekommer mig at være for gamle. Det er, som om de overhovedet ingen problemer har. De sidder bare og gør typisk kvindelige ting... Jeg vil heller ikke hedde »husmor«.« (E. H.).

Af og til klages der over manglende afgrænsning i forhold til tyskerne:

»Og så er der Kvindeforeningen her, men de er tyske. Hvad skal vi gøre med dem? De holder sammen, de kommer, de har også en bestyrelse, men de er ikke i Sydslesvigsk Forening... Jeg har også sagt det til fru Sigaard-Madsen, men de ved heller ikke, hvordan de skal dreje det.« (Hanna K.).

»Vi har jo lavet lidt valgreklame der inden valget, men man kunne se på ansigterne, hvor de afviste det. Da synes jeg altså, at de penge, der er gået til det arbejde, er spildt.« (H. K.).

»Jeg kan huske engang, Søren og jeg skulle i sportsforening. Men vi ville i en dansk forening, og de talte ikke et ord dansk! Ja, og så opgav vi det simpelthen – det var, som om det var en tysk forening, der var tyske ordrer og tyske

kammerater – jeg tror ikke, der var nogen som helst iblandt dem, som var dansksindede.« (O. K.).

»Ved en disco-aften kom alle de tyske, altså det er heller ikke det rigtige.« (M. Sch.).

»Når de laver en disco-aften deroppe i Idrætshallen, er der jo meget fuldt. Men der er måske også en del tyskere iblandt.« (M. J.).

Der er ligeledes spredt kritik af årsmødet:

»Vore årsmøder bliver altid lagt ned til Ejderen eller til Husum. Men folk her på egnen ved ikke, vi har årsmøder. Der står bare meget småt i den tyske avis »Jahrestreffen in der Bredstedter Schule«, det kan de jo ikke få så meget forstand på det danske af. Hvis nu vi ville præsentere os bare hvert år én gang og så gik gennem hele byen, som det var før ved vore børnefester, som nu er slået sammen med de tyske, så ville der blive snakket om, at vi da måtte være temmelig stærke.« (I. T.).

»Måske skulle man ikke i den grad betragte årsmødet som centrum for hele året, som man gør det nu. Jeg tror også, at alle de mange årsmødetaler på en måde er lidt for intellektuelle. Med alle bestræbelser på at gøre status skulle man ikke glemme at få befolkningens basis med.« (R. B.).

Men der er da også både unge og ældre, der ikke finder, de har an-

ledning til at kritisere hverken foreningerne eller deres arrangementer:

»Vi har egentlig været tilfredse med det, som det er.« (D. Bj.).

»Jeg er godt tilfreds med, hvordan det går i foreningerne. Hvad jeg sådan har hørt, lyder i hvert fald meget fornuftigt.« (Erik B.).

Medlemmer

Manglende fremmøde og engagement hos de danske foreningers medlemmer er måske det forhold, der beklages mest af alle, specielt af dem, der selv har med arrangement af møder at gøre:

»At få andre til at arbejde aktivt med i foreningen, det er meget, meget svært. Folk skælder bare ud – det og det skulle I lave bedre – men de vil ikke selv arbejde aktivt med. Så kan man tit komme til at synes, at man er i en blindgyde, som man ikke kan komme ud af igen.« (P. B.).

»Ved alle møder synes jeg, at folk bare gerne vil, at det straks skal være forbi. De har slet ikke tid til at spørge om noget, de vil bare hjem til fjernsynet. Og jeg synes, at man dog virkelig skal tænke over det!« (E. H.).

»De, der ikke har betalt kontingent, dem går styrelsesmedlemmerne så hen til og indkasserer. Og så mærker man tit – det er jo himmelråbende, at folk betaler deres 12 mark og slet ikke ved,

hvad de har i den forening. Så siger man: »Ja, Leute, kommt doch mal hin! Der kører jo en bus, og I bliver bragt hjem igen. Deters slet ikke noget problem«. Men det er jo det, at det meste af foreningslivet foregår om vinteren, og så er folk bange for at falde eller for at få en våd pels. Og man kan måske også forstå det, og specielt i dag, i fjernsynstiden, har de det jo også meget bedre derhjemme, sådan set.« (P. B.).

»Til et relativt godt besøgt møde plejer vi at være tolv. Og det er altid de samme.« (A. W.).

»Vi kan byde på alt, vi kan byde på kylling, vi kan byde på ostemad og rødvin eller på skinkemad – der kommer altid de samme. Det er lærerne, der kommer, og det er bestyrelsen, og så er der nogen svigerforældre, men så er det slut... Men til gåsespil, der kommer de – det er et tidsfænomen, tror jeg.« (J. Sch.).

»Jeg tror, at folk har det mere gemtligt i deres hjem i dag, end de havde det før. Og et andet hovedpunkt er stress – tit er begge forældre udearbejdende.« (W. Sch.).

»Efter krigen var det let at få mange folk til arrangementerne. Da var der aldrig sale, der var store nok til de mange mennesker. I dag kan du snart ikke få lokaler, der er små nok til, at folk kan synes, der er hyggeligt.« (P. B.).

Mange udsagn viser, at det føles

særlig urimeligt, når forældre, der har børn i dansk skole eller børnehave, ikke på anden måde tilkendegiver, at de føler sig som hørende til den danske folkedel:

»Jeg tror altså, at nogle forældre, når de har sendt deres børn i den danske skole, slet ikke ved, hvorfor de egentlig er danske. De har hørt af nogle bekendte, at skolen eller børnehaven er god, og så sender de deres børn derhen, og videre har de ikke noget dermed at gøre.« (M. Sch.).

»Når forældrene indmelder deres børn i dansk børnehave, så får de først en lang forklaring på, hvad slags børnehave det er, og at den hænger sammen med det danske mindretal. Mange vil så ikke have det blandet sammen med politik, men Sydslesvigsk Forening, det er jo »das Kulturelle«, det kan de snarere tage, og den melder de fleste sig så ind i... Det er altså for nogens vedkommende sikkert ikke, fordi de er bevidst danske i forvejen, men de bliver trukket ind i det. Sommetider kan det nok se ud, som om vi er ude at fiske, og det er jo ikke meningen. De skal bare virkelig vide besked.« (A. W.).

»Skolen understøtter os nok på den måde, at så snart der kommer forældre, som vil indmelde deres barn i den danske skole, men ikke er medlem i SSF endnu, så får de en indmeldelsesblanket smækket på bordet. Den udfylder de så sammen med den stak, de alligevel skal udfylde. Men når man så

kommer og opkræver kontingent, så siger de: »Hvad søren er det for noget? Skal jeg betale 12 mark for det?« Metoden er måske ikke så heldig. Nogle forældre bliver jo nok hængende, men det er som regel kun som betalende medlemmer. I ganske enkelte tilfælde kan det også ske, de kommer til et arrangement.« (P. B.).

»Af de ca. 100 forældrepar, vi har, er jeg bange for, at kun måske en fjerdedel deltager aktivt i det danske arbejde. Men hvorfor så de øvrige sender deres børn i dansk skole – ja, det er jo det, man undertiden ligefrem kunne have lyst til at skrigе ud over egnen. Jeg har ingen forklaring på det, for jeg kan altså ikke se, at man f.eks. kunne have en fordel af at være dansk i Rendsborg. Og jeg kan heller ikke forstå, at der er nogle forældre, der sådan bare uden speciel tilskyndelse sender deres børn i den danske skole. Men de gør det altså bare. Der er måske enkelte, der blot søger et alternativ til det tyske, men de er så få, at de 3–4 stykker, der gør det, procentuelt slet ikke vejer i vægtskålen.« (J. M.).

»Alt for mange af dem, som er medlem og har børn i dansk skole og også i børnehaven, interesserer sig ikke for det, som deres børn laver.« (I. T.).

»Skolebørnene er med til næsten hvert arrangement. Så der skulle være chance for, at de respektive forældre også kommer. De kom-

mer også tit og afleverer børnene og spørger så, hvornår de kan hente dem igen, og deltager altså ikke. Det var jo egentlig ikke meningen.« (P. B.).

»Vi er medlem i Søndagsskoleudvalget. Børnene skal gerne mindes om det af kammerater eller lærere på skolen om lørdagen, for forældrene bakker det slet ikke op.« (D. M.).

»Folk er efterhånden for dovne. Alt skal sættes foran dem.« (K. Chr.).

»Men en ting kan jeg ikke lide, og det er, at mange af dem, der er medlemmer i Sydslesvigsk Forening, bare tager alle tilbudene som en selvfølge. Det er, som om de tænker: »Vi betaler kontingent, nu må I gøre noget«. Altså de vil ikke yde noget selv. Jeg tror, at vi er blevet forvante. Danskerne var meget rundhåndede, og vi har fået for meget uden selv at give noget. Det er blevet en vanesag.« (Chr. B.).

»Vi har nu i syv år haft en feriedreng fra København. Jeg mener, at det er et punkt, hvor vi her i Sydslesvig yder alt for lidt. Når jeg tænker på, hvilke kræfter vi sætter ind på at få vore børn sendt på ferieophold i Danmark, så burde vi kunne samle lige så megen kraft for at skaffe feriepladser til københavnerbørn.« (D. M.).

De unge

Gang på gang kredser samtalen

om ungdommens manglende engagement i det danske arbejde:

»Vi har jo så mange unge folk her, der godt kunne være med til møderne. Men al påtale, al snak hjælper ikke, man får dem ikke til at møde. Det er lige så vanskeligt som at få dem til at engagere sig i fagbevægelsen, hvor jeg også synes, de burde være aktive.« (H. K.).

»Gamle elever med i Sydslesvigsk Forening – det er et næsten ukendt begreb. Og de er dog ikke alle udvandret sydpå eller nordpå, men hvorfor de ikke er med i foreningen, kan jeg altså ikke give noget svar på. De fleste er jo med i ungdomsforeningen, og det er dem måske nok, for unge folk, der står i lære, har jo heller ikke de store midler.« (P. B.).

»Efterhånden må der være 20–30.000 unge, som har gået i dansk skole. Hvorfor har vi ikke 40–50.000 stemmer? – På et eller andet tidspunkt må de ældre have svigtet de unge.« (K. Chr.).

Nogle yngre og unge interviewede forklarer det manglende engagement af egen erfaring:

»Mens børnene var små, det må jeg altså sige, havde vi ingen forbindelse til danske foreninger. Vi var hverken i Sydslesvigsk Forening eller i Sydslesvigsk Vælgerforening. Men det skyldtes ikke mindst, at vi aldrig er blevet spurgt eller opfordret til det, og

som unge folk render man ikke selv efter det. Det har vi i hvert fald ikke gjort. Hvis der var kommet nogen og havde sagt: »Vil I ikke indmelde jer i SSF?«, så ville vi da have sagt: »Jo, selvfølgelig vil vi det!« Det kom vi faktisk først til, da vi flyttede herved til Kobberrmølle. Her var de mere aktive. I byen tror jeg nok, formændene har været lidt sjusket med det. Det kommer sådan an på formændene i de enkelte distrikter, hvor aktive de er for at få nye medlemmer og de unge med.« (W. Sch.).

»Med mindre de er inde i en sportsklub, vil unge mennesker jo ikke sådan slutte sig sammen. De vil hellere være fri og være sig selv.« (H. Kie.).

»Når de unge ikke engagerer sig så meget i det danske, så hænger det selvfølgelig også sammen med, at de har problemer, fordi de skal grundlægge en familie og gøre sig tanker om deres økonomiske fremtid. De er optaget af deres arbejde, fordi de skal sikre sig økonomisk... Jeg selv er medlem af Sydslesvigsk Forening, d.v.s. jeg betaler kontingent til den. Men det er 1. distrikt, og det er kendt for at have særlig mange gamle medlemmer, og derefter opbygger de så også deres arrangementer, så det er ikke særlig fristende for mig med lotospil, busture for ældre o.s.v. Jeg er også medlem af Sydslesvigsk Vælgerforening, men har slet ingen kontakt til dem. Det er kun af solidaritet.« (R. V.).

Som det vel største problem i forbindelse med de unge nævnes afvandringen – fra land til by eller helt ud af landsdelen, nogle gange til Vesttyskland, men mest til Danmark:

»Opbakningen kunne godt være bedre. Det er ligesom, der er ved at opstå en pause. De ældre folk er ved at uddø – det er ligesom, der mangler en generation. De unge er der heller ikke, for de flytter til byen.« (A. W.).

»Jeg er af fire søskende den eneste, der er blevet hernede. De andre er alle gifte i Danmark.« (P. B.).

»Birthe kommer ikke herned igen. Hun siger, hun synes meget bedre om at leve i Danmark end at leve hernede.« (E. K.).

»Vi har jo ikke oplevet virkelig at leve i Danmark. Vi er sydslesvigere og bor i et grænseland og er præget af begge dele. Og derfor har vi syntes, at når børnene kom ud af skolen, så skulle de på efterskole, og så skulle de på højskole – og de tre er altså blevet i Danmark. En er gift, og én er på Tvind, og én er på landbrugsskole i Tønder. Man håber jo endnu, de kommer tilbage, men der er jo én ting: Når de først har været derovre i Danmark – og de to har nu været der i 10 år – så kommer der noget – jeg ved ikke, om man kan sige, at de er blevet lidt fremmede, når de kommer hjem, altså ikke i hjemmet, men overfor kammera-

terne, så synes de ikke, de kan finde sig til rette hernede mere. Så er det lettere at blive i Danmark.« (G. P.).

»Det jeg kritiserer ved mine gamle kammerater og venner, som jeg har haft, det er, at de flytter til Danmark og bliver der. Derved opgiver de deres tyske statsborgerskab og deres valgret her. Også børnene til nogle af vore politisk mest aktive er iblandt dem. Men det er selvfølgelig deres personlige valg, som man ikke kan blande sig i. Det hænger nok sammen med, at Danmark er blevet prist som sådan et vidunderligt land i skolen.« (R. V.).

»Det, man lyttede til som barn, var jo det, forældrene fortalte. Og der var alt det negative – det var krig, der lige var overstået – og der var det positive – og det var alt om Danmark. I Danmark skinnede solen simpelthen altid.« (A. W.).

»Jeg vil læse i Danmark, jeg er endnu ikke helt sikker på hvad. Og så er det min drøm at komme til at bo i Danmark. Jeg tænker i den henseende mest på mig selv – hvordan jeg selv kunne tænke mig min fremtid – og ikke på Sydslesvig.« (F. B.).

At denne holdning dog ikke er generel, viser forskellige udsagn, bl.a. af tvillingebroderen til sidstnævnte:

»Da jeg nu altså engang er opvokset i Sydslesvig, kan jeg lige så

godt vende tilbage hertil og pleje det danske. Efter hvad jeg har hørt, også om tyske skoler, så tiltrækker det tyske mig i hvert fald ikke.« (Erik B.).

»Efter min læretid kunne jeg tænke mig at tage en uddannelse som børnehavepædagog i Danmark og så enten blive der eller tage til Grønland eller tilbage til Sydslesvig. En af grundene til, at jeg har tænkt, jeg nok skulle tilbage til Sydslesvig, er, at vi jo ikke er så mange her.« (D. V.).

»Min vej har jo nu ført mig gennem det danske arbejde i Sydslesvig, og jeg har fået min studentereksamen fra Duborg-Skolen. Med dette danske eksamensbevis vil jeg nu også fortsætte på en videregående dansk læreanstalt. Når det engang er afsluttet, vil jeg meget gerne komme tilbage til Sydslesvig for også at kunne lave noget af det arbejde, som andre har gjort for mig. Det er måske sådan en typisk »Sydslesvig-tanke«, men jeg synes da, den er i orden. Og netop her i Rendsborg kender jeg jo hele situationen og mange mennesker. Og jeg mener da, der må kunne præsteres en del arbejde her efter afsluttet uddannelse i Danmark. Jeg føler mig selvfølgelig mest tiltrukket af Rendsborg, men hvis det ellers bare kan blive et arbejde her i Sydslesvig, så vil jeg i hvert fald kunne lave en ting, der kan komme andre til gode, og som også vil komme mig til gode. Det må jeg helt ærligt sige.« (U. P.).

Også m.h.t. de unges manglende engagement i forskellige grene af foreningslivet er der modifikationer:

»I vores distrikt går det helt godt med de unge. Det er også afhængigt af kvarteret og af, hvilke emner vi byder på.« (G. M.).

»Indenfor SSF og SSV må man nok sige, at de unge svigter i nogen grad. Men når man så tænker f.eks. på vor folkedans-gruppe, der har vi meget god opbakning af de unge.« (H. O.).

»Når man er til Sydslesvigs danske Ungdomsforeningers sendemandsmøde på Christianslyst, så føler man absolut et fællesskab med de andre unge her fra landsdelen.« (R. V.).

Skolen

Der er spredt kritik af skolen, f.eks., at den ikke har formået at vække elevernes interesse for Sydslesvig, og at der holdes for få møder for gamle elever for at styrke fællesskabet:

»Måske skulle man i faget samfundskundskab med lidt mere eftertryk øge bevidstheden om det danske arbejde i Sydslesvig, så der bliver lidt mere målbevidsthed siddende i ungdommen, så vi i danskheden syd for grænsen får en opadgående tendens.« (K. J.).

»Måske skulle man lægge mere vægt på i det sidste år at forklare eleverne, hvorfor de går i dansk

skole. Jeg tror, der er mange, som overhovedet ikke kender noget svar.« (M. Sch.).

»Bare skolerne kunne have holdt lidt på eleverne... Jeg synes faktisk, det var en skam, man bare sådan uden en lyd har opløst skolen ved Nørreport – væk var det hele. For der er jo mange børn, der er gået igennem den skole. Dengang, jeg var der, var der omkring 1000 børn.« (H. Kie.).

De to hovedankepunkter overfor skolen går ud på, at man ikke altid tilstrækkeligt konsekvent har afvist dels svage elever, dels børn til åbenlyst tysksindede forældre, skønt det indrømmes, at det første ikke har været tilfældet siden de stormfulde år straks efter krigen, og at der i det andet forhold kun er tale om en forsvindende lille brøkdel, der dog kan føles som en uforholdsmæssig stor belastning:

»Og så er der naturligvis en kritik, der ikke er ny, men temaet er i hvert fald ret alvorligt: Fra tysk side bliver den danske skole sommetider kaldt »Dummschule«. Og det hænger jo lidt sammen med, at den tyske skole altid har haft »Sonderschule«. Og der har været mange tilfælde, hvor børn, som gik i tysk skole, når de af læreren fik tilkendegivet, at nu skulle de på »Sonderschule«, så af forældrene blev sendt i den danske skole. Og deraf har den danske skole altså fået det ry, skønt loven nu er anderledes, så Dansk Skoleforening for Sydsles-

vig ikke mere tager sådanne børn.« (H. D.).

»Vi har jo også et problem med, at der er nogle forældre, som udnytter det og sender børn med et svagt standpunkt til den danske skole, mens de dygtige bliver på den tyske. De slår så meget i stykker for os, for så kommer det jo igen med »Dummschule«.« (M. Sch.).

»I skolerne prøver de at få så mange børn ind som muligt, hvad der jo også er forståeligt. Men tit er det sådan nogle forældre, som synes, at det er moderne at have dansk kultur. Det er måske sådan nogle folk, som har drillet os med »Speckdänen«, da vi var børn, og de altså også var børn, og som nu sender deres børn på dansk skole, fordi de synes, det er noget at sende sine børn til en privatskole, sådan en lilleskole, hvor der er små klasser. Men ellers er de helt tysk orienteret, og det synes jeg ikke er rigtigt, for Danmark må jo betale skolegang for disse folk. De nyder godt af det, men når de så bagefter kommer ud at skolen, tror jeg, de er gået tabt. For de kommer heller ikke til nogeting. De er nok medlem af Sydslesvigske Forening, men man kan alligevel mærke, at de på en måde udnytter det, fordi de slet ikke har nogen forbindelse til det danske.« (S. D.).

»Når der nu kommer forældre, som egentlig intet har med det danske at gøre, så er vi faktisk slemme til at bukke for dem. Og

der er nogle af vore egne, som begynder at rette sig efter dem, og det er det farlige, for de skal rette sig efter os, og ikke vi efter dem! De kan være flinke nok, men de bliver alligevel ved med at presse deres tyske ideer igennem på vor skole. Så lægger man sit eget arbejde til side og støtter deres ideer, og det, tror jeg, skal vi passe på med. For der er jo altid nogle af disse tyskere, som har forstand nok og siger til sig selv: »Jeg gør det, fordi jeg ved, det pædagogiske arbejde er bedre. Og nu vil jeg altså give mit barn det bedste tilbud, men alligevel være, som jeg har lyst til. Jeg vil godt være i forældrerådet, for så kan jeg lægge pres på de andre.« Og hvis der er en forældreaften, så er det dem, der kører det hele med deres fagudtryk, så de normale folk ikke kan forstå det. Og der er en hel del af vores pædagoger, som falder for det. De føler sig smigret ved, at sådan nogle fine folk kommer i vores samfund. For det er jo netop tit endda tyske lærere. Således plejer to lærerinder at argumentere: »Ja, das ist ja eine europäische Schule, und wir leben ja in Europa«. Og det er faktisk, hvad de tror, det er, og de synes jo nok om vort arbejde, men at det så bliver mere eller mindre betalt fra Danmark, det ved de ikke, og det vil de heller ikke vide.« (M. Sch.).

Under disse omstændigheder vil, specielt hvor danskheden står svagt, også den før omtalte prog-problematik skærpes:

»Det er tit sådan ved vore forældreaftener, at vi af hensyn til de mange, der ikke kan dansk, skal afholde aftenens program på tysk. Og det synes jeg, ikke er rigtigt. Det er jo trods alt en dansk skole og en dansk børnehaven, og så må man tale dansk. Man kan jo oversætte det vigtigste til tysk, det er jo ikke sådan, at de ikke skal kunne forstå det. Men de lærer jo også mere, hvis de hører det danske, end hvis det hele foregår på tysk. Og det kan jeg godt blive vred over, når det skal foregå på tysk.« (H. D.).

Der argumenteres dog også for en styrkelse af det tyske sprog og for undervisning efter tyske metoder i afgangsklasserne:

»På den danske skole burde elevernes forberedelse til fagskolen ikke foregå på dansk, men på tysk, så de kommer til at beherske alle udtrykkene. Vor dreng har sagt til os: »Undervisningen på »Berufsschule« foregår efter helt fremmede metoder. Vi skal pludselig tænke på en helt anden måde«. Især i regning er det tit vanskeligt. Når de i den danske skole så at sige regner højre om, så regner de i fagskolen venstre om.« (B. S.).

Flensborg Avis m.m.

Et andet emne, der – foruden at få en masse ros – ikke slipper for kritik, er Flensborg Avis:

»Og så har jeg lidt kritik mod stilen i enkelte dele af Flensborg

Avis. Der findes altså artikler, som egentlig er indrettet på mere konfrontation med tyskerne, end der findes artikler i tyske aviser rettet mod det danske... Og så den – som de måske tror – populære sensationspresse-stil, som også forekommer i Flensborg Avis, og som egentlig slet ikke behøvede at være der! Jeg tror ikke, at der findes abonnenter, som ville afbestille Flensborg Avis, hvis man gik ind for en mere moderat linie.« (H. D.).

»Jeg har nogle gange følt, at Flensborg Avis fremstillede en problematik for ensidigt og nogle gange også har været præget for meget af det danske med de der »Stå ved fronten«-råb og krav om, at man nærmest skal stå »gevær ved fod«.« (R. B.).

»Flensborg Avis virker som et provinsblad, synes jeg, f.eks. for at nævne en ganske banal ting, når det sådan dyrker Duborg-Skolen som sin kæphest og bringer det som forsidestof, når studenterne nægter at bære Dannebrog ind i aulaen. På den måde bliver det sådan et »Friede, Freude, Eierkuchen«-blad. Jeg synes, at på forsiden hører det internationale stof hjemme.« (R. V.).

»Der skulle være flere annoncer i Flensborg Avis, f.eks. med tilbud. Hvis man virkelig vil til Flensborg for at købe ind – det gør vi om torsdagen – så må jeg slå op i Tageblatt.« (H. Kie).

»Flensborg Avis skulle komme mere ud til folk, den skulle f.eks. ligge i lægernes praksis.« (L. J.).

»Der er alt for få folk, der får Flensborg Avis. Det burde de for ikke kun at følge med i vort eget foreningsarbejde, men også i, hvad der sker andre steder. Når man læser, hvad der er af stof, også nordfra, så kommer man sådan lige til at tænke, ellers kommer man kun til at køre i én retning... Størstedelen af vore folk holder det tyske Tageblatt. Deres linie er jo groft CDU-venlig, men man har brug for den for at følge med i alt det lokale. Det står der lidt mere om i Tageblatt, end der gør i Flensborg Avis.« (G. P.).

»Der står for lidt om Vestkysten i Flensborg Avis. Min mand finder overhovedet ingenting i den... Sålænge han læser, får vor søn Lorenz Flensborg Avis sendt til Århus af os, men han finder aldrig noget i den om os. Frem for alt står vandstandsmeldingerne jo heller ikke i Flensborg Avis. Og det er så vigtigt her – både for sommergæsterne og overhovedet for os alle.« (M. Th.).

»Vi holder Flensborg Avis og så selvfølgelig vores egen Rendsborg-Avis ved siden af for også at blive underrettet om det mere interne her fra egnen. Det har Flensborg Avis jo næsten ingenting af, i hvert fald ikke særlig meget.« (O. P.).

Et andet kulturelt område, der møder kritik blandt den forholdsvis lille gruppe mennesker, jeg talte med, er de danske gæstespil:

»Jeg må sige, jeg har været lidt skuffet over det program – man må da kunne finde teatre i Danmark, der er bedre!« (G. M.).

»De, der har tilrettelagt de danske teatergæstespil, de har en forbindelse til kunsten, de har en uddannelse, og de synes måske, det er godt, og kan sidde og nyde det, men jeg ved ikke, om de almindelige mennesker kan nyde det.« (Chr. B.).

Flensborg-dominans

Uundgåeligt dukker en anden gammelkendt anke op: Følelsen af en urimelig prioritering af Flensborg i forhold til »provinserne«. Samtidig indrømmes det fra Flensborg-hold, at der kan være noget om snakken:

»Vi må tænke lidt mere uden om Flensborg, give mere håndslag sydpå til Ejderen og til de små kredse.« (K. Chr.).

»Hvad jeg kunne ønske mig, var, at kontakten fra Flensborg ud til landdistrikterne var lidt bedre. Vi er den sydligste forening, og jeg synes, vi burde have mere opbakning fra Flensborg... Når jeg endelig får mine bestyrelsesmedlemmer med til et møde i Flensborg, så er der selvfølgelig det med sproget, de er ikke så ferme til det danske, men de føler sig

sommetider ligesom lidt tilsidesat af den store klike fra Flensborg – de holder sammen, de slår hinanden på skulderen, de har det rart sammen, og så kommer vi tøffende her fra landdistriktet og føler os som nogle værre bondekarle.« (A. W.).

»Når man læser læserbreve, så tænker man: Sig mig, er det så slemt, at du bor i Flensborg, med skolerne o.s.v. Og så får man måske en lidt dårlig samvittighed, fordi man tænker: Bliver der ikke lavet nok for dem, der bor f.eks. på vestkysten? Jeg ved, at nogle distrikter i Flensborg har fadder-skab med nogle af yderdistrikterne, og det synes jeg i grunden er meget nødvendigt, for man kender for lidt til dem. Det er næsten ligeså forskelligt, som at én bor i Flensborg, og andre bor i Bayern, f.eks.« (Chr. B.).

Selvtilstrækkelighed

En anden kritik, der vel ikke så tit ytres offentligt, men gang på gang spores navnlig hos yngre interview-deltagere, sigter på, hvad der fornemmes som alt for stor selvcentrerethed, selvtilstrækkelighed og selvglæde, hånd i hånd med smalsporet nationalisme, klikedannelse og manglende åbenhed overfor outsiders:

»Jeg har tit indtryk af, at man er glad for at være dansk her i Flensborg, og at man er glad for sig selv og gør for lidt PR-arbejde. Man vender sig for lidt udadtil og er

tilfreds med at have en god mening om sig selv.« (Ernst B.).

»Min fars aktive foreningsindsats holdt faktisk op, da vi flyttede til Flensborg. Han prøvede nogle gange at komme i kontakt med tilsvarende danske kredse her, men det lykkedes ikke rigtigt for ham. Nu havde han også i Ejdersagen helt stået på Ejderdanskernes side, som ikke havde så mange tilhængere i Flensborg. Dertil kom, at min far aldrig har syntet så godt om foreningslivet i Flensborg, fordi han fandt, det var alt for meget ligesom »i familiehånd«, så folk, der kom udefra, næsten ikke havde chance for at komme ind... Min mor er handicappet ved, at hun ikke taler dansk, skønt hun kan forstå det. Hun har også nogle gange prøvet på at få kontakt, men har – måske af den grund – haft nogle skuffelser, hvorefter hun lod være. Hun har f.eks. virkelig prøvet på at få kontakt til Duborg-Skolens forældre råd, men det ville ikke lykkes. Så hun kom til at føle hele forholdet som meget køligt. Det har til en vis grad smittet af på mig. Og som medlem af forskellige danske foreninger har jeg også selv fået det indtryk, at der er megen klikedannelse. Og der er også for meget med folk, der tror, at de er ultra-danske, men som i virkeligheden måske har fattet mindre af grundideen end mange andre. Jeg synes, det er lidt for dårligt, at det så er dem, der giver tonen an... Når man er dansksindet, så må det komme til udtryk i det, man

gør, og i den måde, man tænker på, og ikke ved, at man går rundt til selskaber med Dannebrog i knaphullet og demonstrerer dankhed ved at tale dansk, selv om man ved, at de andre folk ikke forstår det. Man må være lidt mere fleksibel og ikke hefte sig så meget ved ydre ting, selv om man selvfølgelig ikke skal opgive det at være dansk.« (R. B.).

»Jeg synes, at nogle danske kredse her i Sydslesvig går i retning af, eller har en ansats til, chauvinisme. De er altså fuldstændig vilde med alt, hvad der er dansk. Når de f.eks. bare skal gøre lidt ved huset, så tager de op til Danmark sådan cirka for at købe en pakke murpløkke. Jeg tror også, det er derfor, at mange af dem kun vil ryge Prince fra Danmark.« (D. V.).

»Jeg er efterhånden ved at være godt træt af det sydslesvigske, fordi jeg synes, det bliver meget overspillet af mine omgivelser, i hvert fald af visse lærere og af Flensborg Avis, som fremhæver det sydslesvigske meget. Jeg vil gerne komme ud engang og prøve noget nyt.« (F. B.).

»Jeg synes tit, det er for strengt af lærerne, at de forlanger, at der skal tales dansk i frikvartererne, for vi taler da heller ikke dansk hele tiden derhjemme, men bruger sproget, som det lige passer os.« (O. K.).

»På Duborg-Skolen kunne det ske, at vor klasselærer kom faren-

de i frikvarteret og sagde, man skulle tale dansk. Det blev man jo lidt træt af at høre på, vel også fordi man var i trodsalderen, sådan lige i puberteten, og så talte man selvfølgelig konsekvent tysk.« (R. V.).

»Jeg har altså aldrig, hverken som barn eller voksen, taget det med det danske så forfærdelig højtideligt. Det skyldes måske, at jeg havde en del lærere, som var meget fanatiske, og det førte til sådan en lille trodsreaktion fra min side.« (H. D.).

»Jeg synes sommetider, vore koryfæer betoner det nationale på en temmelig krampagtig facon. F.eks. til årsmødet! Jeg synes, det er så komisk, man skal komme op til sportspladsen og sige »dav« til folk, skønt man ellers ikke ses hele året og egentlig slet ikke har noget at sige til hinanden. Programmet bryder jeg mig ikke særligt om, men efterhånden ville jeg slet ikke mere undvære det at gå imod strømmen og sige »dav«. Helst ville jeg sælge små Dannebrog fra en bod. Det ville jo nok være for at gøre lidt grin med det krampagtigt nationale, men det er ikke ment på en ondsksfuld facon.« (R. V.).

»Da jeg var færdig som børnehavelærerinde og kom herved, havde jeg faktisk en overgang, hvor alt det danske hang mig langt ud af halsen. Jeg gad simpelthen ikke gå til årsmøde – jeg syntes, det var gyseligt – kun den ene retning

og det evige bla-bla, det havde jeg nu hørt i så mange år. Men det var kun en overgang, så fandt jeg tråden igen igennem kontakten med kolleger og også, fordi jeg kunne se, at der simpelthen ikke fandtes noget tilsvarende andetsteds.« (A. W.).

Kontakten til Danmark

Mens de fleste udtalelser om kontakten til Danmark vil være at finde i det følgende kapitel om de mest positive sider ved at høre til den danske folkedel, er der også spredte røster, der beklager, at forholdet til Danmark ikke er så nært, som det burde være:

»Det eneste, man savner som dansk sydslesviger, det er jo kontakten til Danmark. Jeg synes, vi lever sådan et sydslesvigsk dansk liv og ikke et dansk liv i moderlandets forstand.« (H. K.).

»Jeg ved mere om tysk politik, fordi jeg har stemmeret her. Dansk politik virker forvirrende på mig med alle de mange partier. Jeg kan ikke rigtig gennemskue det. Og dem, jeg kender, diskuterer det sjældent, hverken de unge eller de ældre.« (A. C.).

»Vi skulle nok have lidt flere impulser nordfra. Vi havde engang et fadderskab i Danmark, men så kom der et skolelederskifte herude, og så holdt det op. Det er nok også sprogets skyld. For jeg kan godt forstå, at folk, der kommer fra Danmark, forventer noget andet fra Sydslesvig end folk, der ik-

ke engang rigtig kan forstå dem.« (A. W.).

»Jeg personlig har egentlig, efter at mine ferieførældre er døde, ingen kontakt til Danmark. Den eneste kontakt er måske til min yngste datters ferieførældre. Hun er på en bondegård, og de har flere gange været nede hos os, og vi har et par gange været deroppe og hilse på dem, men det er egentlig det eneste.« (O. N.).

Manglende kendskab i Danmark
Afsluttende en række citater til illustration af et af de forhold, der beklages mest generelt blandt de interviewede: Det manglende kendskab til Sydslesvigs danskhed i kongeriget.

»Jeg synes, det er påfaldende, at når man er i Danmark, så er det kun Duborg-Skolen, der gælder. Det er, ligesom de tror, at der ikke er noget længere sydpå.« (K. U.).

»Sidste år var vi i sommerhus i Danmark, og der kom jeg i snak med danske skoleelever. Jeg blev meget forbløffet over, at de fleste ikke kendte noget til os hernede og overhovedet ikke var orienteret om deres lands historie m.h.t. Sønderjylland.« (R. B.).

»Ved ophold i venskabskredse og på camping i Danmark er jeg blevet forbavset over, hvor lidt man ved om Sydslesvig. Hvad der ikke laves nok af, er kontaktmøder til Danmark, evt. arrangeret gennem vore foreninger eller Grænsefor-

eningen, så man i hvert fald kan få de aktive samlet, f.eks. til weekend ophold på højskoler med danske og sydslesvigske deltagere, så vi ikke altid sidder i vor egen saft... Jeg har endnu en kæphest, og det er at lave en camping-forening, hvor man kunne føre interesserede i grænselandet sydfra og nordfra sammen. Jeg har snakket med mange folk, og de er vildt begejstrede og siger: »Ja, så bliver vi medlemmer,« men man har simpelthen ikke tiden til det, og dér synes jeg, skulle vore funktionærer sætte ind og få det arrangeret. Man kunne lave fælles auto-camping gennem Norden f.eks.: Man mødes et sted, så har man et program dér, så kører man igen videre, har et program og opholder sig nogle dage dér – så har man nogle fælles oplevelser, som kan binde folk sammen.« (H. K.).

Lejlighedsvis fornemmer man ikke blot uvidenhed, men ligefrem uvilje fra rigsdansk side:

»Jeg har i de senere år tit været undervejs med danske rejseselskaber, og da kom man sommetider ud for en lidt pinlig situation, når man optrådte som den dansker, man føler sig som, talte dansk o.s.v., og de så pludselig opdagede, at man havde tysk pas. Så måtte man jo til at forklare det, men man kunne sommetider godt mærke, at de simpelthen ikke kunne fatte, at der var danske udenfor grænserne.« (O. N.).

Specielt af de unge kan det føles som en smertelig afvisning at blive stemplet som »tysker« i Danmark:

»For nabobørnene til ens ferieforældre var man jo alligevel »tyskeren«. Og ikke blot blandt børnene, men også hos de voksne var der mange, som så lidt skævt til mine ferieforældre, fordi de havde taget en tysker, når der var københavnere, der kunne tages.« (O. N.).

»Hvad der undrede mig – både på højskolen i Rødding og på seminariet i Åbenrå – det var, at jeg blev kaldt for tysker.« (A. W.).

»På Tommerup Højskole var der én, der sagde om mig: »Det er en af de her tyskere, der har lært dansk.« (M. B.).

»Vi blev opdraget til at føle os som danskere, og det gjorde frygtelig ondt, når man i Danmark sagde: »Å, din lille halvtysker« til os.« (K. L.).

»Jeg har ofte lagt mærke til, at danskerne råber »tysker« efter os, eller noget så primitivt som »Heil Hitler«. Jeg bliver simpelthen så gal på de folk, de ved slet ikke noget om Sydslesvig, og så rakker de ned på os.« (Erik. B.).

»Kommer man til Danmark, siger man: »Jeg kommer nede fra Flensborg, hvor jeg hører til det danske mindretal, ja, jeg kommer altså fra Tyskland.« Og hvad siger

folk så? »Heil Hitler« og »Berufsverbot«, det er det eneste, de kommer i tanker om. Så siger de: »Dansk mindretal? Det kender jeg ikke til. Hvad er det for noget?« Så siger man: »Ja, det er sådan og sådan«. Og så siger de: »Gud, betaler vi også skat til det?«.« (O. K.).

»Folk i Danmark er ikke ret godt orienteret. Men jeg tror, det er vores skyld. For danskerne har nok at gøre med sig selv. De har selv mange problemer i landet. Jeg tror ikke mere, at vi i dag af Danmark kan forlange, at de skal kredse så meget om vore problemer.« (J. Sch.).

Hvorfor holder du fast ved det danske?

Da der er en del problemer forbundet med at være dansksindet i Sydslesvig, og det heller ikke skorter på intern kritik, syntes det naturligt at spørge: »Hvorfor holder du fast ved det danske?«

Følelser

Mange fandt det svært at udtrykke, hvad der tiltrækker dem ved det danske eller afslog at komme med argumenter:

»Jeg kan ikke sige andet, end at jeg er dansk. Jeg kan ikke gøre for, at jeg ikke er født i Danmark.« (K. Chr.).

»Det er jo vanskeligt at definere, hvad det vil sige at være dansk, og jeg har så tit tænkt over, hvad er det egentligt, der er så godt ved det danske. Men det er noget, man sådan set bare er uden selv at begribe, hvorfor man er det – man er det bare.« (P. B.).

»Hvorfor jeg er dansk? Det er slet ikke så nemt at sige – altså, det ligger inde i én, et grundelement, eller hvordan man skal kalde det. Man føler sig simpelthen tiltrukket af det. Jeg tror, det altid har ligget i en.« (M.L.).

»Det er jo følelsen. Det ligger i en selv. Jeg kunne ikke gå fra det.« (B. K.).

»For mig er det en selvfølge at være dansk. Jeg er opvokset med det, og jeg kan simpelthen bedre lide det danske. Jeg kan ikke rigtig forklare det, men der ville aldrig for mig findes andre muligheder.« (S. D.).

Væremåde

Mange søger at beskrive deres opfattelse af den danske måde at være på. Det er de samme træk, der går igen, næsten uafhængigt af, om den talende er ung eller gammel, hvor i Sydslesvig han bor el. lign.:

»Det danske – det er mere sympatisk det hele. Når jeg kommer sammen med nogle danskere, ja, så ved man, hvor man har dem næsten lige med det samme, man behøver ikke at være forsigtig. Og altså – hvis her er en tysk gruppe, og dér er en dansk gruppe, så har jeg kontakt med den danske gruppe med det samme, hvad der volder store vanskeligheder med den tyske gruppe – de er mere tilbageholdende, sommetider også lidt mere storsnude. Når danskere er på ferie, så er de mennesker og lader direktør- eller dr.-titlen blive hjemme, i modsætning til tyskerne.« (O. N.).

»Jeg kan huske, min lille datter engang sagde: »Jeg glæder mig sådan til, jeg skal på ferie i Danmark. Der er vi alle lige!« (M. L.).

»Det danske er mere sådan: Vi er allesammen en stor familie. Om det så er vores borgmester eller andre mennesker, der virkelig har noget, så er de helt ligetil.« (L. J.).

»Jeg føler, at man har kontakt, når man kommer – ja, jeg vil sige, at når vi nu har besøg fra Vendsyssel – og de er undertiden helt fremmede – men når man kommer der, eller de kommer her, så har man straks den følelse, at man har kendt hinanden helt længe. Men når man kommer sammen med nogle fra Tyskland, så er det ikke så let som med danskere. Som nu sidste søndag! Vi kom til et menneske, som vi aldrig havde set før. Vi blev hentet i bil: »Og kom nu ind, og hvordan har du det, og hvordan har din familie det –«.« (A. Chr.).

»Jeg synes, man er mere åben i Danmark, og man er ikke så bange for at improvisere, når man f.eks. får uventede gæster. Man kan godt lide at have kontakt med naboerne og hygge sig f.eks. en søndag formiddag på gårdspladsen med en bajer og så gå hver til sit igen. Det er ikke sådan en kunstig hygge.« (A. C.).

»Danskerne er ligesom mere frie end tyskerne. De tager det f.eks. ikke så nøje med »De« og »du«. Og hos naboerne kan man bare komme og er altid velkommen.« (I. T.).

»Vi orienterer os helt selvfølgeligt i vor måde at leve på efter dan-

skerne. Danskeren i sig selv er jo et ret behageligt menneske. Du finder f.eks. ikke så festglad et menneske som danskeren, du må da i hvert fald rejse til Irland for at finde noget tilsvarende. – Og så er danskerne heldigvis mere afslappede i det, de er ikke så prøjsiske i det daglige liv.« (R. V.).

»Det, der trækker os til de danske foreningers møder, det er atmosfæren. Man behøver ikke rende derhen i stiv slips og krave, man kan have det hyggeligt, man kan sidde ved en kop kaffe, eller hvis vi har dans, så tager vi en øl – hvis vi går i skolen, så er det, som hvis vi var hjemme. Hos tyskerne skal alting gøres så stort som muligt. Og da synes jeg, man hellere må beholde fødderne ved jorden og have det lidt hyggeligt sammen«. (G. P.).

»Og hvad jeg også synes, der er ved danskerne, er det, at de vil have alle med, også de svage og de ikke så pæne eller kønne. Hos tyskerne er det mere: Kun de, der er pæne og kloge, de står i spidsen. Det begynder allerede i skolerne, klasserne er store, og de børn, der ikke rigtig kan følge med, de dumper, og de bliver ikke til noget. Og jeg synes, det er det gode ved det danske og ved de små skoler, at de prøver at få alle børn med, også dem, der ikke er så gode... Så er danskerne også sådan mere rolige og stille og hyggelige, de bliver ikke så nemt hidsige eller vilde eller hysteriske. Vi har oplevet de fineste timer, vi

har haft, i Danmark. De kan lave det så hyggeligt! Og hvor de kan feste! De sparer og sparer bare for at de kan holde gilde, med levende musik og med alle sangene – der er ingen fester, der er så hyggelige som de danske!« (J. Sch.).

»Jeg har indtryk af, at de almindelige familier, hvor begge arbejder, og det gør nok de fleste i Danmark, må arbejde mere end vi for at opnå det samme... Danskerne kan godt finde på at servere et glas og så væk med flasken, og det er det samme, når de får foræret en æske chokolade: »Vær så god at tage et stykke og måske to«, og så af sted i køleskabet! Der sparer de alligevel mere end vi. Men de er meget gæstfri, og derfor tror vi måske, at de har en højere levestandard.« (A. C.).

»Hvad jeg sætter pris på ved det danske? Ja, det er vel frem for alt det, at jeg ingen krig vil have mere. Og det vil Danmark jo i hvert fald heller ikke. Når jeg derimod tænker på Strauss, så kan der jo nemt være en vis nationalistisk fare. Og når man så læser om angreb på Polen o.s.v., så synes jeg, det er lidt uhyggeligt.« (C. S.).

»Der er simpelthen så meget ved det danske, man kan sige ja til, sammenlignet med det tyske, at der slet ikke kan være nogen tvivl om den sag... Forskellen ligger for mig for en stor del i det politiske og i at – nå, ja – Tyskland er Tyskland og Danmark er Danmark.« (J. M.).

Men dog ikke al dansk væremåde accepteres kritikløst:

»De gør tit i Sydslesvig, som om Danmark nu er det forbillede, man skal leve efter – altså, det kan jeg ikke sige, de er jo også meget forskellige. Når man nu f.eks. tager til Spanien, altså der er danskerne ikke, som de er hjemme. Så kan man tit være flov ved, at man er sydslesviger.« (Chr. B.).

Skolen

Der er så mange positive udsagn om skolen, at man som lærer kan føle sig helt tynget af den forpligtelse, så megen ros indebærer. I egne, hvor kontakten til det danske i øvrigt er svag, kan man få det indtryk, at »danskerne« simpelt hen bedømmes efter lærerens personlighed:

»Det er jo nok skolen, vi skal hen til med den største indflydelse.« (M. B.).

»Det, der holder danskheden sammen her, det er faktisk børnehaven og skolen. Det er centrum.« (A. W.).

»Vi kan slet ikke tænke os, at skolen en dag skulle stå tom. Det er noget, der praktisk talt er umuligt for os. Vi har aldrig tænkt over, at vi engang kunne blive ene. Vi ville føle os som et barn uden mor.« (A. Chr.).

»Der er en del af mine veninder, som har deres børn i den tyske skole. Og så afbrydes kontakten

automatisk fra begge sider, fordi jeg går og laver så meget dansk propaganda. Ellers ville de få en dårlig samvittighed, også overfor deres børn, tror jeg nok. For når vi engang imellem taler sammen, skælder de kun ud over den tyske skoles stress.« (A. W.).

»Og så må vi også konstatere, at man i den tyske skole åbenbart har problemer, som vi overhovedet ikke drømmer om. Det lyder simpelthen hårrejsende for os, og vi kan faktisk kun ryste på hovedet.« (Ernst B.).

»Mødrene klager meget over, at de tyske lærere ikke har nogen stor personlig interesse i eleverne. Når vi så fortæller, at vore børn ingen problemer har i den henseende og egentlig har fundet gode kontakter, så ryster de kun på hovedet over, at sådan noget overhovedet er muligt.« (I. B.).

»Og her må jeg engang give en stor ros til de danske lærere, i hvert fald til nogle, vi kender, som har gjort en stor indsats for også at få nogle børn med, som er svage. Efter hvad vi har hørt fra vore venner om den tyske skole, så finder man ikke sådan noget der. Vi er rigtig taknemmelige, det må man sige.« (J. Sch.).

»Hvad jeg erindrer fra mine børns børnehave- og skoletid er en meget behagelig erfaring. Især lagde jeg mærke til, at alt forløb meget roligt, og at der var en atmosfære, der ikke skabte nervøsitet. Hvad

jeg syntes særlig godt om ved den lille skole i Sporskifte, var, at hvert barn fik lov til at udfolde sig på sin egen måde... Personlige kontakter med børnenes lærere har overbevist mig om, at vi dog er slået ind på rette vej. Jeg ville simpelthen kalde atmosfæren for hyggelig, og faktisk har lærerne altid mødt os med meget stor hjertelighed.« (I. B.).

»Jeg har altid syntes godt om min danske skoletid både i Sdr. Brarup og i Slesvig. Jeg ved ikke rigtig, hvordan jeg skal forklare det, men jeg synes, der var et hyggeligt og varmt forhold mellem mine klassekammerater og lærerne. I forhold til det, jeg har hørt fra de tyske skoler, var det meget mere personligt. Vi var på fornavn med de fleste lærere, og engang imellem havde vi også kontakt med dem udenfor skoletiden.« (D. V.).

»Jeg må sige, jeg er endnu i dag meget taknemmelig for, at jeg måtte gå i en dansk skole, for jeg synes, det har givet mig meget, meget med – ikke kun i pædagogisk, men også i menneskelig henseende. I modsætning til den tyske skole, hvor jeg havde på fornemmelsen, at børn, der kom fra et fint hjem, blev bedre behandlet, mødte jeg i den danske skole ingen klasseforskelle. Også bare omgangsformen mellem lærere og børn var jo helt anderledes – her kunne jeg tale med lærerne uden at blive bange og kunne også tale om mine proble-

mer. Det, synes jeg, har givet mig megen styrke. De danske læreres »jeg« er helt anderledes, de er mere åbne overfor andre personer. De fejl, som andre mennesker har, dem tager de helt anderledes på.« (M. Sch.).

»På den tyske skole gik det så meget efter, hvem der havde mest at prale af. Maïke sagde engang til mig: »Hvor er vi dog rige, at vi har fået lov til at gå i den danske skole.« (M. L.).

Ferieophold

Sommerferieophold hos danske ferieførældre (»plejeførældre«) har været af uvurderlig betydning for sydslesvigernes kontakt til Danmark. Jeg selv har netop sid-det på hæderspladsen ved siden af min plejemor ved hendes 90-års-fest, 33 år efter, at jeg første gang ankom til hendes fynske gård. Et udpluk af talrige udsagn viser, at sådan en varm og årelang kontakt ikke er nogen sjældenhed:

»Min første kontakt til Danmark bestod i, at jeg i 1920 kom som feriebarn til en stor manufakturhandler i Struer. Det var den første begyndelse til, at jeg sluttede op om oprettelsen af den danske privatskole i Tønning i 1936.« (W. Schar.).

»I min skoletid, som jeg afsluttede i 1956 med realeksamen fra Gustav-Johannsen-Skolen, har jeg ikke haft andre danske kontakter end selve skolen og mit ferieop-

hold i Danmark. Jeg var ti år i træk på en bondegård på Møn, og vi har haft et meget godt forhold til hinanden.« (Ernst B.).

»I hele min skoletid – ti gange i alt – har jeg været på Lolland hos en gårdejer, og i min læretid har jeg været der tre gange på cykel.« (S. D.).

»Jeg har i 14 år været på ferie hos en meget flink gårdmandsfamilie i nærheden af Nykøbing-Mors, de første 12 år gennem skolen, og de sidste to år er jeg kørt derop privat på stop. Der har jeg lært at tale morsingbo-dialekt lige så godt som dem deroppe. Det siger de i hvert fald. De fleste danskere, jeg kender, har jeg lært at kende hos dem.« (D. V.).

»Mine plejeforældre havde en gård, og sommetider havde de slet ingen karl, så de havde så meget at bestille, at de sjældent kom til at skrive breve. Og der er man jo som 14–15–16-årig – det kan man jo ikke så godt forstå, og så var jeg sommetider lidt fornærmet, når jeg selv skrev to gange, eller tre måske, og overhovedet ikke fik svar. Men jeg kom jo alligevel derover igen på cykel og var meget glad for det.« (H. D.).

»Min søn er blevet venner med flere familier i den store etageejendom, hans plejeforældre bor i, så han skriver gerne mange breve samtidig. Dem putter han så alle i en stor konvolut for at spare porto, og så bærer hans plejemor

posten ud i hele huset... Jeg synes stadigvæk, det er gevaldigt, at vi sådan må komme op til Danmark og lære folk at kende. Man håber jo, at ens børn senere hen, når de er store nok, kan fortælle om vore problemer hernede, fordi jeg virkelig tror, at 20 km nord for grænsen er der mange, der ikke ved, hvad det er at være dansk sydslesviger. Vi har jo ikke før rigtig fortalt danskerne om vore problemer.« (M. Sch.).

»Mine københavnske plejeforældre var meget interesseret i det, vi laver i Sydslesvig, og spurgte meget efter det, og så kom jeg jo til at fortælle meget om forholdene her, skønt jeg kun var 6–7 år gammel. På den måde fik jeg selv de første impulser, og når jeg ser tilbage, synes jeg, det har været meget vigtigt for mig.« (R. B.).

»Jeg har stadig forbindelse til mine plejeforældre. Fra vi blev gift, er vi hver sommer kørt derop, og hun er gudmor til Kirsten – det er derfor Kirsten også hedder Johanne. Nu er hun kommet på plejehjem, og jeg syntes sådan, jeg skulle op til hende.« (Chr. B.).

»Jeg har stadig – efter 45 år – kontakt med min plejemor. Hun er nu 90, og når hun engang er død, så har jeg stadig min plejesøster.« (E. K.).

»Jeg er blevet præget af det danske, efter at jeg kom i den danske skole og var kommet til Danmark

som feriebar. Der har jeg været heldig ved, at jeg kom til nogle virkelig flinke plejeforældre. De har også bragt mig i forbindelse med deres venner og bekendte. De var alle så gæstfri og venlige, og overalt, hvor jeg kom, blev jeg godt modtaget. Min kone har været lige så heldig med sine plejeforældre, og begge parter var med til vort bryllup.« (W. Sch.).

»Jeg har været i samme ferieplads i 11 år, og jeg står stadigvæk i forbindelse med min plejefar; min plejemor døde sidste år. — Jeg var tre år, da jeg første gang kom af sted med børnehaven. Og da jeg lærte min mand at kende, så blev vi inviteret derop, og han blev modtaget, som om han hørte til, og også vore børn. Jeg synes, det kan man ikke glemme.« (I. H.).

»Plejeforældrene til vore børn, dem er vi gode venner med. De kommer regelmæssigt herved og besøger os, og vi kører derop. Altså det er mere end kun en kontakt, det er rigtig blevet til venskab. Det er helt oppe i Ålborg.« (H. O.).

Højskole og efterskole

De fleste af de interviewede — og det var flere, end jeg havde ventet — viste sig at have været på dansk høj- eller efterskole. Den fik mange lovord med på vejen. Jeg anfører enkelte citater af repræsentanter for både den ældre og den yngre generation:

»For os har det altid været en

selvfølge, at vi skulle på efterskole og højskole.« (D. Bj., f. 1911).

»Det ordnede Niels Kjems jo. Der skulle man bare melde sig. Det var i 1923. Da var der intet arbejde og ingenting. Jeg var lige kommet ud af skolen. Så kom jeg på efterskole og på højskole. Hjemme havde vi jo bare snakket sønderjysk. Men der lærte vi så højdansk. Jeg lærte da også min kone at kende på elevfesten i Borgerforeningen tredje juledag. Da var alle de samlet, der havde været på dansk højskole eller efterskole.« (L. Bj., f. 1906).

»Jeg har ikke gået i dansk skole, det var der ikke i Slesvig dengang, men mine forældre var dansksindede, og så ville jeg gerne på dansk efterskole... I Rens havde jeg allerede lært en hel del dansk, men på højskolen, dér har jeg lært det rigtigt. (P. J., f. 1907).

»Jeg husker, min far kom hjem og sagde: »Du salst up de Hochschool.« Det vidste jeg ikke, hvad jeg skulle stille op med, for jeg troede, han mente et universitet. Men det førte til, at jeg i 1922 tog fra Tønning til Fårevejle Højskole, og det samme gjorde en søster og en fætter efter mig. Jeg ved ikke, hvem der har bragt min far på den idé. Men jeg fik uhyre meget ud af det ophold, både sprogligt og på andre måder.« (W. Schar., f. 1906).

»Jeg har læst en del af Grundtvig. Det har pastor Bundgaard i Slesvig fået mig til efter 1945, og det har

interesseret mig meget. Efter hvad jeg har læst om det, ville jeg have troet, at der kunne spores mere af hans tanker i dagens Danmark, end det faktisk er tilfældet. Jeg fandt ikke mere Grundtvigs Danmark i den forstand. Men højskolerne er der selvfølgelig endnu. Min kone og jeg var engang på Køng Højskole på Fyn. Det blev tilbudt af Menighedsplejen. Jeg skal love for, de danske damer, de har gjort indtryk på mig! Der er jo en stor forskel mellem disse damers måde at være på og så de tyskes. Det er slet ikke til at sige, hvordan det var, men de var meget mere frie og mere selvstændige og kunne give sig til noget, og det, tror jeg i hvert fald, var et resultat af højskolen. På den skole var Grundtvig stadig lyslevende, det kunne man mærke på alt.« (C. S., f. 1902).

»Og tænk, så kom vi fra Juelsminde, og så havde min mand forinden meldt sig til Højskolen. Det var et kursus kun for sydslesvigske pensionister. Så han tog bare ud af kufferten og pakkede den næste. Og, oh, der på Jaruplund Højskole har han haft det så godt, det kunne han vel nok godt lide.« (M. J., f. 1914).

»I 1947 kom jeg på Hoptrup Højskole. En af de mange mærkelige ting, jeg dér måtte vænne mig til som 22-årig, var, at unge mennesker gik i flok hen til sportspladsen uden at marchere i række og geled. Det, syntes jeg i begyndel-

sen nok, tog sig lidt sølle ud.« (M. N., f. 1925).

»Gennem »Håndværkerforeningen«, som havde kontor i gården bag Union-Bank, kom jeg til Håndværksskolen i Ollerup. Og det har vi sydslesvigere haft meget godt af. Vi blev tvunget til at tale dansk, og der var et hyggeligt og godt kammeratskab. Det vil jeg aldrig glemme.« (H. K., f. 1930).

»Hjemme hos os var det sådan set en selvfølge at komme på efterskole. Mine to søstre har også været der. Så jeg kom til Hoptrup og fik bagefter plads på en bondegård ved Årøsund.« (I. O., f. 1938).

»Efter skolen var jeg et år i plads i Jylland. Og da jeg havde været tysk soldat, kom jeg straks på Gråsten Landbrugsskole i ni måneder, fordi jeg mente, det var bedre. Landbruget i Danmark var jo simpelthen videre end her nede.« (P. B., f. 1940).

»Så kom jeg på højskole. Det var nogle pragtfulde måneder, først på Jaruplund, hvor jeg selvfølgelig nød hver time, det var hos Bøgh Andersen, og det var fantastisk godt. Så kom jeg til Rødding Højskole – det var lige så godt.« (A. W., f. 1942).

»Skoleforeningen – dengang Bernhard Hansen – havde det princip, at når man ville være lærer, så skulle man have besøgt to højskoler, én i Sydslesvig og én i

Danmark. Og så skulle man i præparandklasse i Vrå. Som lydig borger gjorde jeg alt det og må sige – o.k., det var en lang vej – men, jeg tror nok, for mig en god vej, fordi jeg virkelig blev mere bekendt med det danske, end jeg nogensinde havde været. Det var meget givtigt.« (J. M., f. 1943).

Foreningsliv

Skønt der i det foregående kapitel er sagt meget kritisk om manglende deltagelse i møder, illustrerer dog mange citater, hvor omfattende og fast forankret et foreningsliv der findes i Sydslesvig, og hvor stor betydning det har haft igennem tiderne for det danske sammenhold:

»Før 1. verdenskrig har de dansk-sindede ikke kendt hinanden. Det begyndte i Slesvig efter afstemningen. Slesvighus var det eneste sted, vi havde først i trediverne. Der gik pigerne til håndgerner, og mændene gik til gymnastik, og bagefter havde vi folkedans.« (P. J.).

»Dengang i tyverne og trediverne kom vi med tog ind til Flensborg og sov i »Hjemmet« og tog så med tog til Valsbøl til gymnastik med Niels Kjems. Ham har vi været glade for. Bagefter havde vi sanglege, og så var der en kop kakao og tvebak hos Knud Jepsen, når vi var færdige.« (L. Bj.).

»Alle de gode minder, vi har fra efter '45 – og også børnene har –, de er i forbindelse med Valsbøl-

hus. Der havde vi jo alt: Der var kirkesal, der havde vi Kvist, der havde vi Maren Sørensen, som sørgede for, at vi fik kartofler. Hun havde et børnehjem i Danmark, hvor børn kom hen, som var lidt svagelige. Hun kunne være streng, men hun havde nogle nydelige sygeplejersker.« (E. H.).

»Men dengang i skolebaracken i Bredsted i årene efter krigen – det var vel nok dejlige timer, vi havde der. Rigtig sådan, at hver og én, der var der, ingen ville være større end den anden, se, og det gjorde jo hele forskellen!« (D. B.).

»Alt det almindelige folkelige arbejde i efterkrigstiden, det foregik i grunden omkring forsamlingshuset i Kiel-Pries.« (J. M.).

»Vi børn var altid med ovre i Jauruplund Skole, når der var noget, om det var høstfest eller årsmøde, det var en selvfølge.« (P. B.).

»At jeg er dansk, skyldes, at min far og mor begge har gået i dansk skole. De lærte hinanden at kende på et årsmødebal i det Tyske Hus.« (A. C.).

»Kvindeforeningen spiller en meget stor rolle her. Engang om måneden samles der 20–25 kvinder hjemme hos os og synger, så det er en lyst.« (Aug. R.).

»Vi har en meget aktiv Kvindeforening, både i Humptrup og i Sønder Løgum. De har deres faste aften året rundt. De er nu holdt op at

holde den i sommerferien, men ellers er torsdag aften kvindeforeningsaften. Den bliver ikke rørt. Og den første onsdag i hver måned samler de alle de ældre, der vil med... Landboforening har vi jo da også. Vi har vor landbrugs-konsulent Holm Jacobsen her i Sønder Løgum. Vi har ikke så mange medlemmer, men den går godt, i hvert fald har konsulenten meget at bestille. Han har jo det gamle Syd-Tønder Amt, og det er store områder. I sommermånederne kommer de danske landboforeninger herved, og så rejser han rundt med dem. Især i de sidste år, da er majs kommet herop, og det er grovt interessant for dem fra Danmark. De er begyndt med det i Danmark, men herved er vi nok lidt længere med majs.« (G. P.).

Ikke mindst fortælles der om gode minder eller fortsat medlemsskab i Sydslesvigs danske Ungdomsforeninger og andre ungdomsorganisationer:

»Det at være ude som spejder på påskelejr og pinselejr, det var en vældig fin oplevelse.« (H. O.).

»Noget af det bedste, jeg har været med til, var altid 1. maj, når vi skulle til Hedeby. Det var en tradition hos KFUK. De blå lastbiler med rød-hvide striber ventede på os udenfor Ansgar, tre styk efter hinanden, pyntet med bøgeløv. Vi havde vore madpakker med og sad og sang under åben himmel – det har sådan præget mig.« (I. O.).

»Den dejligste tid, den har man jo haft indenfor ungdomsforeningen – at opleve at komme ud og lære mange kolleger at kende, både nordfra og fra Sydslesvig. Da var man inde både i det sportslige og i hele ungdomsarbejdet.« (G. P.).

»Vi er medlem af »Sydslesvigske Folkedansere«, og det er vor store hobby. Det er Lotte Schubert, der leder det. Vi tager ud til stævner i Sydslesvig eller Danmark. Den faste kerne er på små fyrre, og så er der omkring halvtreds børn. Vi stiller egen musik med to spille-mænd.« (I. O.).

»I Harreslev er der altid stor opbakning... Hele min familie er medlem i Harreslev Ungdomsforening. Vi går hver onsdag til svømning, og jeg går til håndbold. Et af vore børn er spejder, og vi går til dans hos DAN. – Det er fantastisk.« (H. Kie.).

Især de interview-partnere, der selv er aktivt engageret i foreningslivet, synes, de har fået meget ud af det:

»Vi får fuld opbakning fra Rendsborg. De er godt klar over, vi er sådan et lille svagt distrikt herude, og alle folk hjælper os, også med at fylde op. F.eks. har rendsborgerne hvert forår en løvspringsturne med Vestermølle som mål. På lørdag har vi en Skt. Hans-fest, og der er foreløbig tilmeldt 50. Der er Rendsborg-holdet også inviteret, og de fylder jo godt op. Vi har fået

vort brandværn fra Elsdorf til at spille. Når man bor på landet, skal brandværnet jo gerne være med. Så skal vi danse folkedans, og bagefter skal vi spise pattegris og grille pølser og tænde bålet. Og så afslutter vi med dans i skolen.« (A. W.).

»Alle arrangementer betales af dem, der kommer. Men selvfølgelig giver vi vor arbejdskraft. Der er ikke et eneste kaffebord, uden at der er lys og blomster på bordet. Det hele skal have en vis atmosfære. Og bagefter skal jo skolens lokaler sættes pænt i stand til næste morgen, toiletter renses, o.s.v. Så når festen er forbi ved halv elleve-tiden, kan tillidsfolk og styrelsesmedlemmer gå hjem ved halv et-tiden... For mig er det en slags afslapning, når jeg skal til distriktsmøde. Man har glæde af at gøre det. Vi er også en forholdsvis ung styrelse allesammen og har opbygget, hvad man må betegne som et venskab med hinanden.« (O. N.).

»Jeg er medlem af Husmoderforeningen. Der har vi haft fine stoftrykkurser, som jeg var meget glad for. Og så er jeg med i børnehavens forældreråd og i skolens forældreråd, og så arrangerer vi jo fester for forældrene, og jeg er med til at planlægge forskellige aftener. Vi har det meget sjovt, for det er sådan nogle dejlige mennesker, der er der. Jeg er rigtig meget glad for at være sammen med dem. Og det er også dejligt at have

noget ved siden af husarbejdet og at komme lidt ud.« (S. D.).

»Alle foreninger har slået sig sammen herude i Store Vi. Vi har fælles bestyrelsesmøde hver første mandag i måneden... De gør også meget for de unge herude. Vi har en børneklub om onsdagen, hvor de fra første klasse og opefter må komme, og der hygger de sig og har det godt... Børnehavens 10-årsdag slog vi sammen med valg til forældreråd. Og så dan forstår vi helt godt at holde fest herude, må jeg sige, også med laternefest og grillpølser.« (I. O.).

»Vi hygger os her i Oksbøl Sydslesvigsk Forenings distrikt, ikke bare på en tør facon, med bestyrelsessnak, men også lidt gemytligt. Vi har haft fastelavnsfest i bestyrelsen, og vi har det rigtig godt sammen.« (Hanna K.).

»Jeg er jo formand for begravelseskassen. Den er et ældgammelt foretagende, vi fejrer i år halvtredsårs fødselsdag. Vi har 1500 medlemmer, og skal vi opgive noget, vore fædre har grundlagt? Jeg synes også, det ikke kun er historie, det er også liv og kontakt og personer, der står bagved. Jeg synes, vi også skal have noget, der ligger sådan lidt i randen og måske ikke giver så meget udbytte«. (H. K.).

»Som tillidskvinde har jeg 50 medlemmer, og det er sådan lige tilpas. Nu har jeg allerede gjort det

i 14 år. Det tager meget lang tid, for man bliver jo inviteret på kaffe og det ene og det andet. Men det, synes jeg, er virkelig hyggeligt... Også det med Gamles Værn interesserer mig meget – jeg går rundt og besøger de ældre.« (G. M.).

»Jeg var meget glad for at være tillidskvinde. Og i Gamles Værn har jeg mine 16 ældre mennesker, som jeg besøger på deres fødselsdag med en blomst. Nu er det jo også det område, hvor jeg er kasserer for Sydslesvigsk Forening, så jeg kender faktisk til dem.« (L. J.).

»Folk er meget, meget søde, når man kommer som tillidskvinde, altså jeg må sige, det er næsten for slemt. Nu er det jo måske også, fordi vi har haft forretning i så mange år. De har jo alle været mine kunder. Men vi har altså virkelig fin kontakt.« (B. J.).

Et så righoldigt foreningsliv kan nok virke imponerende i betragtning af, hvor ringe det var kommet til at stå til med dansk foreningstradition i Sydslesvig op imod 1920, og hvor hurtigt den blev stækket igen efter nazisternes magtovertagelse. Specielt er deltagelse i danske politiske aktiviteter tit først blevet realiseret af en ny generation:

»Grunden til, at vi igen kom mere aktivt ind i det danske, har faktisk været Kruså Byggeforening. Og min kone var så modig, at hun også meldte sig ind i Sydslesvigsk

Vælgerforening. Så sagde hun: »Skal du ikke også ind i SSV?« Men jeg sagde: »Nej, det skal jeg altså ikke! Jeg skal aldrig ind i et politisk parti.«

Det har mere eller mindre været, fordi min far har haft disse dårlige oplevelser under krigen med, at man havde prøvet at udsætte ham for pres. Og han har altid sagt: »Ved du hvad, lad være med at gå ind i et politisk parti, hvis jeg må give dig et tip.« Og jeg syntes, det var et godt tip.« (W. Sch.).

»Min far sagde også: »Hold dig ude af politikken.« Men jeg synes på en måde, det er mere gammeldags, for vi vil jo selv bestemme med, så må man også være mere aktiv. Men det stammer endnu fra den nazistiske tid!« (J. Sch.).

»Jeg har øvet kritik mod min far, fordi han var politisk uinteresset. Jeg har sagt til ham: Vi havde måske ikke fået Hitler, hvis politisk interesse havde været mere udbredt. Derfor er jeg gået ind i politikken, altså også i fagforeningen, og har været med i bestyrelsen for »Postgewerkschaft« i Flensborg i snart 25 år. Det, synes jeg, er en opgave i et demokratisk samfund, som enhver borger egentlig burde påtage sig. Det skulle selvfølgelig ikke være sådan, at man hele sit liv gør i politik. Man skal også finde vejen tilbage. Men det skulle være mere udbredt, at alle påtager sig sådan et job et stykke tid i hvert fald for at hjælpe med til den demokratiske opbygning af staten.« (H. K.).

»Foreningslivet er det bedste, vi har. Man har ikke noget lignende på den tyske side.« (W. Sch.).

Bøger og blade

Både Flensborg Avis og andre blade og bogudlånet ved Dansk Centralbibliotek får mange lovord med på vejen som noget, der er med til at holde danskheden sammen, ikke mindst i yderdistrikterne:

»Mine forældre holdt »Der Schleswiger« dengang. Som ung pige svarede jeg engang på en stillingsannonce, men fik desværre besked fra Danmark, at pladsen var optaget.« (M. L.).

»Dengang i tyverne var der en avis, der hed »Der Schleswiger«. Det var et glimrende blad, som man snart holdt i hver husstand i Tønning.« (Aug. R.).

»Jeg synes, at de verdenspolitiske hændelser ser Flensborg Avis mere objektivt på end Flensburger Tageblatt. Men den slags artikler kunne godt være noget mere udførlige.« (R. V.).

»Jeg synes, Flensborg Avis er god, og den er blevet betydeligt bedre det sidste par år. Og så er der en ting til, der er udmærket, og det er »Kontakt«. Den kommer ud til folk, og den bliver læst. Og der kommer også lidt af det vigtigste politiske for dem, der ikke holder Flensborg Avis. Den måtte godt være lidt tykkere.« (G. P.).

»Forleden skete det, at vi blev tiltalt på dansk af vort postbud her i Vindeby—det er aldrig sket før i de mange år, vi har haft ham. Han bad os, om vi ikke p.g.a. vore danske forbindelser kunne skaffe ham et nr. af »Slesvigland«, da han samlede på det og hans søn var kommet til at rive det i stykker.« (P. B.).

»En af vore håndværkere her i børnehaven viste sig at være helt ophidset af den måde, Slesvigs historie fremstilles på i »Slesvigland«. Det skal jeg tage hjem og sammenligne med mine historiebøger fra skolen«, sagde han til mig.« (A. W.).

»Jeg læser gerne anmeldelserne i Flensborg Avis og dem, der ligger fremme på Dansk Centralbibliotek. Når jeg har fået fat på en god bog der, kan jeg godt finde på at læse til klokken fire om morgenen.« (R. V.).

»De har så fine håndgerningsopskrifter på Dansk Centralbibliotek, og jeg har netop været nede og hente en bog om hjemmelavet nordisk julepynt. Det er så hyggeligt, nu det bliver tidligt mørkt, og så sparer man jo en masse penge.« (L. J.).

»Det danske bibliotek fra Frederiksstad kommer ud til os, og vi kan få hver bog, vi vil have.« (Aug. R.).

»Min mor havde ingen forudsætninger for det danske, da hun op-

rindelig er kommet fra Tyrol for at arbejde i et stort væveri i Skt. Peter. Men min far var så optaget af det, at hun også lærte sig dansk ved at gå på kursus. I dag læser hun kun danske bøger. Hun låner dem fra biblioteks bilen, der altid ekstra kører ud til hende.« (S. D.).

Kontakter til Danmark

Som anført tidligere er der sydslesvigere, der har en beklageligt ringe kontakt til Danmark. På den anden side har alle afsnittene i dette kapitel mere eller mindre været udtryk for en levende forbindelse nordpå. Der følger et lille udpluk af citater til illustration af, at der dog sker en masse på dette område, der selv sagt er en livsnerve for den sydslesvigske danskhed:

»Når jeg hører til det sydslesvigske samfund, så mener jeg også, jeg hører til det danske samfund, og derfor har vi i dag næsten mere forbindelse til Danmark end til Tyskland.« (J. M.).

»Gennem Sydslesvigsk Forening har vi jo nu en dejlig forbindelse til Århus Grænseforening.« (E. H.).

»Vi har et dejligt fadderskab med Sæby. Da vi havde konfirmation, kom hele familien, og til brylluppet var de også med.« (M. L.).

»Vi har en god fadderskabskreds i Nyborg, og til jul forærer de os penge til et halvt års abonnement på Flensborg Avis til nogen, der

ellers ikke ville kunne holde den.« (L. J.).

»Vi har en fin fadderskabskreds. Sidst var der en dame med, som er kommet herved gennem 25 år. Det er helt almindelige mennesker, som man kan komme godt ud af det med.« (A. Chr.).

»Vi er jo gerne med til Roskildefestivalen, hvor det faktisk ville være umuligt ikke at lære nye folk at kende. Og så har spejderne noget, der hedder »Centerlejr« i Tydal. Den holdes hvert år. Jeg har været med i organisationsledelsen, og det går skidehurtigt med at lære folk at kende der. Og derigennem får man også venner rundt omkring i Danmark, og når man så cykler igennem Danmark, så har man altid et sted at sove og lærer også hurtigt deres venner at kende, så de bliver ens egne venner.« (F. B.).

»Vi har fået danske camping-venner, når vi har været ude at slå telt op. Dem har vi stadigvæk kontakt med, så om vinteren kører vi op og besøger dem, og de besøger os.« (H. O.).

»Vi er gode venner med en fiskerfamilie på Ærø. De elsker os, fordi vi er sydslesvigere.« (E. K.).

»Her kommer mange, der ikke kender til danskheden i Sydslesvig. Jeg inviterer dem hjem til mig, så mange, der vil komme. På den måde har jeg fået venner fra Bornholm til Skagen og fra Sjæl-

lands Odde til Højer. Tidligere havde jeg jo Venstre som min hobby og megen kontakt med Venstres Ungdom, skønt jeg selv er socialdemokrat. Jeg har talt på deres landsmøder, og nogle af mine venner blev siden danske ministre. — Og når vi har brug for information, f.eks. i den danske byrådsgruppe, er der altid en eller anden, jeg kan ringe op og spørge, hvordan de har løst de kommunale problemer.« (K. Chr.).

Nationalt mindretal

Foruden de ovenfor nævnte blev der anført forskellige andre positive aspekter ved at høre til et nationalt mindretal. Her gengives afsluttende et karakteristisk udpluk:

»Det er i dag i grænselandet snart lige meget, hvilket arbejde man søger, så er det en fordel, hvis man kan nabolandets sprog.« (O. N.).

»Der er ikke mange politimænd, der taler dansk. Det er tit, at de ringer fra andre politistationer til Mørvig og siger: »Er hr. Schenk ikke i tjeneste? Der er noget med dansk her«.« (J. Sch.).

»Da jeg arbejdede på Geologisk Institut i Kiel, var de meget glade for, at jeg kunne dansk, da de også fik danske breve.« (S. D.).

»Jeg fandt en annonce, hvor et stort Hamborg-firma søgte en repræsentant med hele Danmark som salgsområde. Der havde jeg

selvfølgelig den store fordel, at jeg talte dansk, og derfor tog de mig også. Jeg specialiserede mig på reservedele til skibsskruer og kørte rundt til de store rederier.« (R. V.).

»Jeg mener, jeg har haft mere gavn end besvær af at gå i den danske skole.« (Ernst. B.).

»Jeg har altid følt det som noget positivt at være i stand til at leve i to kulturer og at forstå mennesker både fra den ene og fra den anden side og på den måde måske også være et mellemlid i kontakten mellem dansk og tysk. F.eks. bor der i vort hus flere lærere fra tyske folkeskoler og gymnasier. Jeg har ofte været i kontakt med dem og har været meget overrasket over de fordomme, de stadigvæk havde overfor danske skoler, f.eks. at uddannelsen ikke skulle være så god som ved tyske skoler, og at de danske skoler skulle have det nemmere, for så vidt som dem fra undervisningsministeriet i Kiel ikke skulle se så strengt på os, hvad der jo i allerhøjeste grad er forkert. I sådanne tilfælde ser jeg en stor chance i, at man er inde i begge kulturer og på den måde kan korrigere fejltagelser og oplyse om de faktiske forhold.« (R. B.).

»Noget af det skægge ved at være dansk hernede, er, at man kan provokere folk, der ikke er det, og få nogle meget spændende diskussioner ud af det. Kontrasten til tyskerne lader sig jo ikke benægte.« (R. V.).

»Jeg synes, det udvider ens horisont, når man har hjemme i to kulturer. F.eks. har danske forfattere som Riffbjerg eller Panduro eller Benny Andersen en ganske anden stil end tyskerne, f.eks. Böll eller Grass. Jeg synes virkelig, de er udtryk for en anden kultur.« (A. C.).

»Jeg vil ikke kalde det ren idealisme, at jeg vendte tilbage til Sydslesvig, snarere lidt iblandet egoisme. Jeg har simpelthen ment, at Sydslesvig var et arbejdssted for mig. Jeg har fået en personlig udvikling, som jeg aldrig tror, jeg ville have fået, om jeg havde levet i det tyske flertal.« (J. M.).

»Jeg har altid godt kunnet lide at være i et mindretal, at være få, men sammen. Det giver en god følelse.« (Erik B.).

De interviewede

(efter fødselsår)

Ved de med * forsynede navne
føregik interviewet helt eller del-
vist på tysk. De tyske udtalelser er
oversat af intervieweren.

Johannes Vollertsen (J. V.), f.
1891, pensionist, Slesvig.
Marie Herrmann* (M. H.), f. 1895,
pensionist, Flensborg.
August Remmer* (Aug. R.), f.
1902, pensionist, Østerhever.
Carl Sönnichsen* (C. S.), f. 1902,
pensionist, Slesvig.
Dora Brinkmann* (D. B.), f. 1905,
pensionist, Bredsted.
Beate Koos (B. K.), f. 1905, pen-
sionist, Flensborg.
Laurits Bjerringgaard (L. Bj.), f.
1906, pensionist, Jaruplund.

Willy Schardelmann (W. Schar.),
f. 1906, pensionist, Tønning.
Paula Jørgensen (P. J.), f. 1907,
pensionist, Slesvig.
Martha Lohse* (M. L.), f. 1907,
pensionist, Skt. Peter.
Betty Johannsen (B. J.), f. 1908,
pensionist, Flensborg.
Ingwer Andresen* (I. A.), f. 1910,
pensionist, Nibøl.
Dora Bjerringgård (D. Bj.), f.
1911, pensionist, Jaruplund.
Emilie Harms (E. H.), f. 1912, pen-
sionist, Flensborg.
Mary Johannsen (M. J.), f. 1914,
pensionist, Flensborg.
Bruno Sell* (B. S.), f. 1914, pen-
sionist, Rendsborg.
Karl Christiansen (K. Chr.), f.
1915, skræddermester, Frede-
riksstad.

Magdalene Thomsen* (M Th.), f. 1921, husmoder, Bargumdeich.
 Anni Christian (A. Chr.), f. 1923, husmoder, Vollervik.
 Momme Nommensen* (M. N.), f. 1925, gårdejer, Deezbülleck.
 Else Knizek (E. K.), f. 1926, husmoder, Gottrupel.
 Hans Schütt (H. Sch.), f. 1927, købmand, Slesvig.
 Karl Jensen (K. J.), f. 1929, kystsikringsarbejder, Galmsbüllkoog.
 Gustav Petersen (G. P.), f. 1929, gårdejer, Humptrup.
 Hans Kring (H. K.), f. 1930, postembedsmand, Ves.
 Karla Lorenzen (K. L.), f. 1930, husmoder, Bredsted.
 Otto Prühs (O. P.), f. 1930, pedel, Rendsborg.
 Hanna Kring (Hanna K.), f. 1931, husmoder, Ves.
 Christel Börner (Chr. B.), f. 1932, husmoder, Flensborg.
 Jutta Schenk (J. Sch.), f. 1933, damefrisør, Kobbermølle.
 Walter Schenk (W. Sch.), f. 1933, overbrandmester, Kobbermølle.
 Christel Prühs (Chr. P.), f. 1934, husmoder, Rendsborg.
 Dieter Matthiesen (D. M.), f. 1937, tjenestemand, Flensborg.
 Franz Jaeck (F. J.), f. 1938, bilmekaniker, Flensborg.
 Inge Ortmann (I. O.), f. 1938, børnehavemedhjælper, Store Vi.
 Holger Detlefsen (H. D.), f. 1939, ingeniør, Dreisdorf.
 Grete Matthiesen (G. M.), f. 1939, husmoder, Flensborg.
 Oluf Nissen (O. N.), f. 1939, manufakturhandler, Sporskifte.
 Horst Ortmann (H. O.), f. 1939, pedel, Store Vi.
 Ernst Ballowitz (Ernst B.), f. 1940, tekniker, Harreslev.
 Peter Büchert (P. B.), f. 1940, landmand, Vindeby.
 Hermann Kiesow (H. Kie.), f. 1940, fliselægger, Kobbermølle.
 Loni Jaeck (L. J.), f. 1941, husmoder, Flensborg.
 Anke Werner (A. W.), f. 1942, børnehaveleder, Vesterløkke.
 Ilse Ballowitz* (I. B.), f. 1943, sekretær, Harreslev.
 Joachim Martin (J. M.), f. 1943, viceskoleinspektør, Borgstedt.
 Silke Detlefsen (S. D.), f. 1945, husmoder, Dreisdorf.
 Magda Boysen (M. B.), f. 1946, hjemmesygeplejerske, Jaruplund.
 Ingrid Hessel (I. H.), f. 1947, pakkerske, Slesvig.
 Margit Schrödl (M. Sch.), f. 1948, servitrice, Bordelum.
 Rolf M. Voss (R. V.), f. 1951, ingeniør, Flensborg.
 Kirsten Ulleseit (K. U.), f. 1952, børnehavestudent, Harreslev.
 Ingrid Theemann (I. T.), f. 1953, husmoder, Bredsted.
 Ose Kring (O. K.), f. 1958, stud.mag., Ålborg.
 Anne Clausen (A. C.), f. 1960, stud.mag., København.
 Uwe Prühs (U. P.), f. 1960, lærerstuderende, Kolding.
 Ragnhild Buder (R. B.), f. 1961, stud. jur., Kiel.
 Dirk Vieland (D. V.), f. 1961, snedkerlærling, Gelting.
 Erik Ballowitz (Erik B.), f. 1962, skoleelev, Harreslev.
 Frank Ballowitz (F. B.), f. 1962, skoleelev, Harreslev.

De interviewede

(alfabetisk rækkefølge)

Ved de med * forsynede navne foregik interviewet helt eller delvist på tysk. De tyske udtalelser er oversat af interviewereren.

Ingwer Andresen* (I. A.), f. 1910, pensionist, Nibøl.
Erik Ballowitz (Erik B.), f. 1962, skoleelev, Harreslev.
Ernst Ballowitz (Ernst B.), f. 1940, tekniker, Harreslev.
Frank Ballowitz (F. B.), f. 1962, skoleelev, Harreslev.
Ilse Ballowitz* (I. B.), f. 1943, sekretær, Harreslev.
Dora Bjerringgaard (D. Bj.), f. 1911, pensionist, Jaruplund.
Laurits Bjerringgaard (L. Bj.), f. 1906, pensionist, Jaruplund.

Magda Boysen (M. B.), f. 1946, hjemmesygeplejerske, Jaruplund.
Dora Brinkmann* (D. B.), f. 1905, pensionist, Bredsted.
Ragnhild Buder (R. B.), f. 1961, stud. jur., Kiel.
Peter Büchert (P. B.), f. 1940, landmand, Vindeby.
Christel Börner (Chr. B.), f. 1932, husmoder, Flensborg.
Anni Christian (A. Chr.), f. 1923, husmoder, Vollervik.
Karl Christiansen (K. Chr.), f. 1915, skræddermester, Frederiksstad.
Anne Clausen (A. C.), f. 1960, stud. mag., København.
Holger Detlefsen (H. D.), f. 1939, ingeniør, Dreisdorf.

Silke Detlefsen (S. D.), f. 1945, husmoder, Dreisdorf.
 Emilie Harms (E. H.), f. 1912, pensionist, Flensborg.
 Marie Herrmann* (M. H.), f. 1895, pensionist, Flensborg.
 Ingrid Hessel (I. H.), f. 1947, pakkerske, Slesvig.
 Franz Jaeck (F. J.), f. 1938, bilmekaniker, Flensborg.
 Loni Jaeck (L. J.), f. 1941, husmoder, Flensborg.
 Karl Jensen (K. J.), f. 1929, kystsikringsarbejder, Galmsbüllkoog.
 Betty Johannsen (B. J.), f. 1908, pensionist, Flensborg.
 Mary Johannsen (M. J.), f. 1914, pensionist, Flensborg.
 Paula Jørgensen (P. J.), f. 1907, pensionist, Slesvig.
 Hermann Kiesow (H. Kie.), f. 1940, fliselægger, Kobbermølle.
 Else Knizek (E. K.), f. 1926, husmoder, Gottrupel.
 Beate Koos (B. K.), f. 1905, pensionist, Flensborg.
 Hanna Kring (Hanna K.), f. 1930, husmoder, Ves.
 Hans Kring (H. K.), f. 1930, postembedsmand, Ves.
 Ose Kring (O. K.), f. 1958, stud. mag., Ålborg.
 Martha Lohse* (M. L.), f. 1907, pensionist, Skt. Peter.
 Karla Lorenzen (K. L.), f. 1930, husmoder, Bredsted.
 Joachim Martin (J. M.), f. 1943, viceskoleinspektør, Borgstedt.
 Dieter Matthiesen (D. M.), f. 1937, tjenestemand, Flensborg.
 Grete Matthiesen (G. M.), f. 1939, husmoder, Flensborg.
 Oluf Nissen (O. N.), f. 1939, mafakturhandler, Sporskifte.
 Momme Nommensen* (M. N.), f. 1925, gårdejer, Deezbülleck.
 Horst Ortmann (H. O.), f. 1939, pedel, Store Vi.
 Inge Ortmann (I. O.), f. 1938, børnehavemedhjælper, Store Vi.
 Gustav Petersen (G. P.), f. 1929, gårdejer, Humptrup.
 Christel Prühs (Chr. P.), f. 1934, husmoder, Rendsborg.
 Otto Prühs (O. P.), f. 1930, pedel, Rendsborg.
 Uwe Prühs (U. P.), f. 1960, lærerstuderende, Kolding.
 August Remmer* (Aug. R.), f. 1902, pensionist, Østerhever.
 Willy Schardelmann (W. Schar.), f. 1906, pensionist, Tønning.
 Jutta Schenk (J. Sch.), f. 1933, damefrisør, Kobbermølle.
 Walter Schenk (W. Sch.), f. 1933, overbrandmester, Kobbermølle.
 Margit Schrödl (M. Sch.), f. 1948, servitrice, Bordelum.
 Hans Schütt (H. Sch.), f. 1927, købmand, Slesvig.
 Bruno Sell* (B. S.), f. 1914, pensionist, Rendsborg.
 Carl Sönnichsen* (C. S.), f. 1902, pensionist, Slesvig.
 Ingrid Theemann (I. T.), f. 1953, husmoder, Bredsted.
 Magdalene Thomsen* (M. Th.), f. 1921, husmoder, Bargumdeich.
 Kirsten Ulleseit (K. U.), f. 1952, børnehavessistent, Harreslev.
 Dirk Vieland (D. V.), f. 1961, snedkerlærling, Gelting.
 Johannes Vollertsen (J. V.), f. 1891, pensionist, Slesvig.
 Rolf M. Voss (R. V.), f. 1951, ingeniør, Flensborg.
 Anke Werner (A. W.), f. 1942, børnehaveleder, Vestermølle.

National og international

På Grænseforeningens sendemandsmøde den 4. oktober 1980 aflagde formanden, landsrets-sagfører E. Friehling, denne betretning:

»Om 100 år er alting glemt« plejer man at sige. Hvis det nu er rigtigt, så har Grænseforeningen 40 år tilbage, inden glemslen sænker sig over foreningen – i al fald over dens stiftelse og alt det, der 1920 var baggrunden for Grænseforeningens tilblivelse.

Det er engang blevet hævdet, at interessen og engagementet i dansk grænsearbejde melder sig

omkring 40 års alderen. Det skulle altså betyde, at de, der fødes i år, i 2020 vil være dem, der skal overtage ansvaret for dansk grænsearbejde.

Det gælder derfor om at benytte de næste 40 år flittigt og fornødt, så grænsearbejdet ikke forsvinder i tilintetgørelse.

Det er os, der er med i dette arbejde i dag, der skal sikre, at Grænseforeningen og det, den står for, vil kunne fejre en stolt 100 års dag. Det er vor opgave at forhindre, at »Om 100 år er alting glemt« bliver til virkelighed, når det gælder

grænsearbejdet og Grænseforeningen.

Den opgave skulle det ikke være så svært at klare. Det er jo en tydelig sandhed, at dansk grænsearbejde har en forunderlig evne til at forny sig. Grænselandssituationen er aldrig i ro, derfor er arbejdet med grænselandsforholdene altid en udfordring med opfordring til indsats for varetagelsen af danske interesser.

Lad os holde dette for øje og leve op til den til enhver tid givne grænselandssituations udfordringer og opfordringer. Det må være vort ønske til Grænseforeningens 60 års dag den 2. november!

De seks årtier er vel et kort åremål i grænselandets historie. Men ligesom for at bevise de stadige omskiftelser i denne historie rummer de 60 år jo adskillige og dybtgående ændringer. Grænseforeningen har taget del i alle de begivenheder, der knytter sig til rækken af forandringer og været med til at påvirke kursen.

Forhåbentlig er Grænseforeningen i dag og i alle årene fremefter rede til og i stand til at udfolde en påvirkningskraft til gavn for danske interesser i grænselandet.

Der er noget evigt aktuelt i den opgave. Støvet vil ikke sænke sig slørende eller kvælende eller museumsagtigt over vort arbejde. Vi lever i en international tid. Men

hvor ejendommeligt det måske end kan lyde, så er det *nok* en international tid mere udtalt end nogen tidligere periode og *dog* en tid, der er præget af national bevidsthedsgørelse stærkere muligvis end på noget andet tidspunkt. Nationalitetsbevidstheden og det forstærkede internationale liv trives på bedste måde side om side. Det er noget, alle ikke har gjort sig klart. Men det er noget, man må gøre sig klart for at forstå verdensbegivenhederne, som de ytrer sig i de sidste årtier. Det nationale fører ikke en skyggetilværelse, det er et stærkt islæt i menneskelig tilværelse, og det ses i disse år tydeligere end måske på noget andet tidspunkt.

Sådan er situationen ved Grænseforeningens 60 års jubilæum. Det burde være et godt ståsted og udgangspunkt for vort øjeblikkelige og fremtidige arbejde. Lad os håbe og ønske, at den danske befolkning for alvor vil forstå det.

Vi har en vis forhåbning om, at forståelsen for vort arbejde er større end for nogle år siden. Grænseforeningens medlemstal viser en smule fremgang. Vi er i dag lige godt 62.000 medlemmer. Det er sammenholdt med mange landsorganisationer et stort medlemstal. Og jeg er overbevist om, at en effektiv indsats for at skaffe medlemmer i større tal kan lykkes. Det skal gøres lokalt i de 180 enkeltforeninger. Men Grænseforeningen kan og vil støtte gennem oplysningsmateriale og

forstærket almindelig oplysningsindsats. Lad mig blot nævne, at en indmeldelsesblanket i Det sønderjyske Lotteris lodsedelhæfter i år har givet os 60 nye medlemmer – altså uden at vi har gjort andet end at gøre opmærksom på medlemsmuligheden.

Det vil være meget ønskeligt, om alle vore enkeltforeninger kan og vil udfolde øget effektivitet og gøre det ved at aktualisere arbejdets form og indhold. Det nytter ikke at slå sig til tåls med gamle metoder, de slår ikke til længere.

Grænseforeningens organisationsudvalg gør sit bedste for at stimulere enkeltforeningernes indsats. Det samme burde amtsorganisationerne gøre og gerne gøre endnu mere end det er tilfældet *nu* de fleste steder.

Uden penge kan hverken Grænseforeningen som sådan eller enkeltforeningerne arbejde. Mange enkeltforeninger har stadig et kontingent, som ligger i underkanten af, hvad der er rimeligt i vor tid. Det smitter jo også af på Grænseforeningen. Også i kontingentspørgsmålet bør vi følge med tiden.

Et betydningsfuldt led i hele vor organisation er naturligvis det årlige sendemandsmøde. I løbet af det sidste år har man ikke mindst i organisationsudvalget, men da også i hovedstyrelsen tumlet med tanker og forslag om en ændring i sendemandsmødets form. Nogen

løsning er ikke fundet, i al fald ikke til i år. Men det ville være nyttigt, om man fra sendemandsmødets deltagere i disse dage kunne høre tilkendegivelser om, hvorvidt man finder den nuværende mødeform god nok eller har forslag til forandringer, der kan betyde forbedringer. Jeg håber, at mange vil følge denne opfordring til at ytre sig om dette spørgsmål.

På overgangen mellem organisationsarbejde og oplysningsarbejde ligger vort medlemsblad tidskriftet »Grænsen«. Godt et år har Grænseforeningen nu udgivet dette tidsskrift efter stor tilslutning i hovedstyrelsen og under udfoldelse af mange opfordringer til enkeltforeningerne om at tegne abonnement. Resultatet er ærligt og redeligt for ringe. Der er såmænd 14 hovedstyrelsesmedlemmer, der ikke har tegnet abonnement. *Halvdelen* af enkeltforeningsformændene abonnerer og *under halvdelen* af enkeltforeningernes bestyrelser har tegnet abonnement. Det er ikke opmuntrende for at føre tidskriftet videre, når den besluttede prøvetid på to år er forbi.

En skuffelse har det simpelthen været!

»Grænsen« var tænkt som et bindeled mellem enkeltforeningerne og Grænseforeningens ledelse, men også som et meddelelsesmiddel fra enkeltforening til enkeltforening. Desuden skulle det

naturligvis tjene det almindelige oplysningsarbejdes formål.

I de senere år har vi i Grænseforeningen tillagt oplysningsarbejdet stadig større betydning og forsøgt at gennemføre et omfattende oplysningsarbejde ikke mindst rettet imod undervisningsformål, altså skolearbejdet. Et slet ikke ubetydeligt materiale er bragt til veje og mere er under forberedelse. Vi har gjort det netop op mod det tidspunkt, da den historieundervisning, som i nogle år blev så skammelig forsømt i undervisningen, nu igen er kommet til ære og værdighed – hvad vi jo da også fra Grænseforeningens side har prøvet at hjælpe til med.

I oplysningsarbejdet har vi også taget sigte på Sydslesvig og til en vis grad Nordslesvig som turistområde. Og forskellige kursus og turarrangementer har vi været med til. Turistbesøg i Sydslesvig er også med til at fremme kendskabet til denne landsdel og bør ikke overlades uden videre til blot og bar turisme og indkøbsture. Vi håber, at vore forskellige initiativer vil bære frugt.

Som noget nyt er Grænseforeningen i samarbejde med Amtscentralen for Undervisningsmidler i Esbjerg gået i gang med at fremstille en udstilling med et omfattende og alsidigt belysende materiale om Sydslesvig. Med åbningen af denne udstilling i Frederiksberg Rådhus den 29.

oktober vil Grænseforeningen markere sin 60 års dag. I forlængelse af udstillingen i hovedstadsområdet følger, at samme udstilling indpasses i en hel grænse-landsuge i Århus. Som supplement til selve Sydslesvigudstillingen bliver der fremstillet en særlig udstilling om Grænseforeningens arbejde gennem de 60 år. Begge udstillingers materiale kan stilles til rådighed for arbejdet ude i landet, og det vil enkeltforeningerne høre nærmere om.

Med henblik både på organisationsarbejde og oplysningsarbejde har der været afholdt kursus i Tønning for foreningsledere. Disse kursus gennemføres i samarbejde med sydslesvigske organisationer dels fordi vi på begge sider af grænsen har godt af at lære mere om organisationsteknik, dels fordi vi har godt af at lære hinanden at kende og dermed også det arbejde, vi hver for sig beskæftiger os med. I det hele taget gennemføres praktisk talt alt vort oplysningsarbejde i nøje samarbejde med organisationerne syd for grænsen i erkendelse af, at vi har fælles interesser at tage vare på.

Af interne arbejdsområder skal også nævnes vore to indtægtskilder: Dybbøldagen og Det sønderjyske Lotteri. Det er jo betydelige beløb, der ad disse to kilder kommer grænsearbejdet til gode. Vi kunne ønske os flere, mange flere hjælpere på Dybbøldagen og det både til mærkesalget og li-

steindsamlingen. Men der gøres nu et stort arbejde af mange. Det samme gælder lotteriopgaven. Lotteriarbejdet bliver – ligesom Dybbøldagens indsamling – stadig vanskeligere. Det er for lotteriets vedkommende ikke blot et spørgsmål om aktiv indsats landet over gennem enkeltforeningerne, men også selve lotteriets vilkår med stramme justitsministerielle bestemmelser angående budgettet, bestemmelser som det kan være vanskeligt at overholde, hvis man for alvor stræber efter et godt lotteriresultat til gavn for arbejdet i grænselandet, noget som det burde være en selvfølge, at alle myndigheder ser på ikke blot med velvilje, men også med praktisk hjælpsomhed. Lotteriet 1979 gav et overskud på 1 million kroner, lotteriet 1980 kan vi ikke gøre op nu – men vi tør i dag godt sige, at den gamle regel om, at vanskelige tider for landets borgere gav gode lotteri-tider, ikke ser ud til at gælde mere. Måske er tiderne blevet for vanskelige!

Lad mig også nævne landbrugsudvalget, som har måttet skære ned på sin støtte til Fælleslandboforeningen for Sydslesvig, så der nu er fire landbrugskonsulenter mod hidtil fem. Det er beklageligt, men nødvendigt.

Med denne bemærkning er det let at komme over til en omtale af Grænseforeningens direkte indsats i grænselandet, og det vil i første række sige Sydslesvig. Vi har kunnet fortsætte og økono-

misk også på visse områder udbygge støtten til dansk arbejde syd for grænsen. Regnskabet fortæller om disse forhold. Målt i penge andrager Grænseforeningens direkte støtte rundt regnet 1,5 millioner kroner – hertil skal rettelig lægges omkring 700.000 kroner, som enkeltforeningerne har anvendt til forskellige formål i Sydslesvig. På den måde overstiger Grænseforeningens støtte de 2 millioner kroner. Det er en indsats, vi alle kan være bekendt. Og vi er glade for, at den gennemføres ikke blot i et naturligt og snævert samarbejde med de danske organisationer i Sydslesvig, men også i et praktisk og godt samarbejde med undervisningsministeriets rådgivende udvalg for bevillingerne til det danske arbejde i Sydslesvig, det man populært kalder 6-mandsudvalget.

En stor skuffelse havde vi dog i forbindelse med forhandlingerne om bevillingerne for 1981. Dansk Centralbibliotek for Sydslesvig har gennem flere år trængt meget hårdt til en bygningsmæssig udvidelse. Man holdt sig tilbage fra at søge bevillinger, indtil den store udbygning af Duborg-Skolen var gennemført. Derefter blev der så søgt for at få midler til udvidelsen af centralbiblioteket. Grænseforeningen havde i forvejen været med til at sikre købet af to naboejendomme på Nørregade i Flensborg. Men sparekniven satte ind over for en anlægsbevilling til benyttelse af disse grunde. For at råde bod på det mest på-

krævede har Grænseforeningen nu selv bevilget penge til i al fald at nedrive den sidste af de to købte bygninger, der er aldeles faldefærdig, og nedrivningstilladelse er da også givet af Flensborg by. Men der er jo langt fra at gøre klar til nybyggeri og så til at få det gennemført.

Mest har Grænseforeningen i Sydslesvig ydet financier støtte til ombygning og modernisering af »Slesvighus« og Sydslesvigs danske Ungdomsforeningers træningshal i Slesvig. Men også på andre områder har der kunnet hjælpes med det ene og det andet. Det gælder også en opgave, som alle bør omfatte med største interesse, nemlig »Flensborg Avis«, hvor vi blandt andet deltog i aktieudvidelsen.

Heldigvis tillader Grænseforeningens økonomi os at yde støtte på forskellige områder. Som man ser af regnskabet, har vi igen i år kunnet øge sikringsfonden, så den nærmer sig 1 million. Men det er naturligvis ikke ensbetydende med, at der skal rutes med penge. Det er sundt og godt at have reservemuligheder. En organisation som Grænseforeningen har en økonomi, der er meget sårbar. Indtægterne er usikre, mens udgifterne på en række punkter ikke blot er sikre, men stigende. Heldigvis møder Grænseforeningens arbejde forståelse fra mange sider og dermed også økonomisk bistand til løsning af opgaverne. Det er vi taknemmelige for, ligesom vi

er taknemmelige mod dem, der betænker os i deres testamenter.

For mig at se står Grænseforeningen rigtig godt rustet til ikke blot at fortsætte, men også udbygge sit arbejde her ved 60 års dagen for sin stiftelse. Og det er opmuntrende, at der hen over grænsen er et snævrere samarbejde, end man tidligere har været vant til. Grænseforeningens oprindelse ligger jo da også i Sydslesvig. Det var for at underbygge organisationen af en dansk mindretalstilværelse dernede efter afstemningen 1920, at Grænseforeningen blev skabt som et samlingssted for dansk grænsearbejde. Og det skete på direkte initiativ fra Sydslesvig i form af et brev fra den sydslesvigske danskheds førstemand redaktør Ernst Christensen fra »Flensborg Avis«.

Det er ganske klart, at det for Grænseforeningen som for alt dansk grænsearbejde gælder om at have snæver forbindelse med det danske arbejde i Sydslesvig. Derfor skal vi også følge med i, hvad der i det hele taget sker syd for grænsen på alle områder. Den danske befolkningsdel i Sydslesvig er jo nu engang en del af det samlede sydslesvigske samfund og ikke en enklave i dette samfund.

Man har hørt flere røster om, at der i det seneste års tid er blevet køligere luft mellem danske og tyske i Sydslesvig. Jeg skal ikke kunne udtale mig om denne sag,

men jeg har en fornemmelse af, at det i al fald kan være rigtigt, at luften er blevet køligere mellem de to befolkningsgrupper, når vi tænker på det politiske liv og specielt forholdene i Kiel. Mere tydeligt forekommer det mig, at man fra tyske grænseorganisationer ligesom lægger op til national konfrontation. Måske er det forståeligt eller uundgåeligt, når man betænker, hvor afhængig tysk grænsearbejde er af offentlige midler, og hvor ringe folkelig opbakning dette arbejde hviler på. Det er uheldigt, men vi bør vist ikke overdrive en tendens til kølighed på et tidspunkt, da forholdet mellem Danmark og Forbundsrepublikken Tyskland er så godt, som det er i disse år. Det vil være skadeligt, hvis lokale uoverensstemmelser omkring den danske folkedels tilværelse og vilkår i Sydslesvig skal komme til at indvirke i gal retning på de almindelige dansk-tyske forhold. Det vil naturligvis i høj grad afhænge af den holdning, Landdag og landsregering i Kiel indtager til begivenheder og principper, hvordan udviklingen vil forme sig. Det vil ikke være godt, hvis der fra politisk hold i Kiel spændes ben for en rolig og tillidsfuld udvikling af de dansk-tyske forbindelser.

Der er ikke – og der bør ikke være – nogen traktatlig aftale mellem Danmark og Tyskland om mindretalsforholdene i vort grænseland. I år har vi kunnet mindes 25 året for mindretalserklæringerne fra 1955. Det er to gensidigt uaf-

hængige parlamentserklæringer, hensigtserklæringer om man vil. De var forhandlet og aftalt, men det blev ikke til en traktat mellem de to lande. Og det ville være en fejltagelse nu at genoplive spørgsmålet om indgåelse af en traktat.

Den måde, Danmark og forbundsrepublikken behandler sine mindretal på, udspringer ikke alene af ønsket om et gensidigt godt forhold mellem de to lande, men også af en international moral.

Vi lever i en international tidsepoke, og samtidig oplever vi bogstavelig talt verden over, at nationalbevidstheden vokser sig stadigt stærkere. Det gælder også inden for de europæiske fællesskaber, inden for EF, hvor man – som i andre områder både i og uden for Europa – bemærker de voksende tendenser til at skabe respekt for national selvstændighed også for regionale områder. Det er en interessant udvikling netop i vor så stærkt internationale tid. Og det er noget, man også bør tage hensyn til i vort grænseland.

Om en måneds tid samles 35 lande i Madrid for på ny at drøfte europæisk sikkerhed og samarbejde, som man gjorde det i Helsingfors i 1975. Menneskerettigheder og fri meningsdannelse spiller en stor rolle i disse forhandlinger. Hvor stærkt idealerne kan slå igennem i det praktiske liv i de forskellige lande er måske et

spørgsmål. Men det er nu altid godt, når en moralsk holdning til menneskelige, politiske, sociale, nationale og kulturelle forhold bliver holdt frem for den hele verden. Vi trænger vist til det. Også med tanke på vore grænselandsforhold er det af betydning, at man på internationalt plan i samarbejdets og sikkerhedens ånd tager fat på forhold, som dem, der hører med i drøftelserne på den europæiske konference. Det er ønskemål, der fremføres. Så er det op til hvert enkelt land i samarbejdets og sikkerhedens ånd at leve op til disse ønskemål.

Det er fødselsdagens udfordring og opfordring!

Det gælder også nationale mindretalsforhold. Ofte nok i århundrederne har man forsømt at tage hensyn til disse forhold. Den tid bør være forbi. Mon det ikke ville være en god ting, hvis man på konferencen i Madrid og i øvrigt også i FN, Europarådet og andre steder kunne enes om at proklamere et af de nærmest kommende år som nationaliteternes år. Vi trænger til at få nationalitetsforholdene ud af den mølpose, hvor mange mener, at de er gemt – hvad de blot ikke er, når kendsgerningerne kommer frem og bliver bemærket.

Det kan være Grænseforeningens fødselsdagsønske, at nationalitetsforhold kommer frem i lyset, fanger alles opmærksomhed og bringes til den ære og værdighed, som de fortjener. Hvis vi kan gøre vort til, at det sker, så er vi på den rette fremtidsvej for vort arbejde.

Skurrende toner

Af redaktør Karl Grage

Nu kan der ikke længere herske tvivl om, at der er opstået en ny situation i grænselandet. En situation, hvor det danske mindretal og de nationale frisere må indstille sig på en hård konfrontationskurs fra visse tyske kredse med betydelig indflydelse i Kiel. De seneste eksempler kan ikke mere bagatelliseres som »krusninger på overfladen«.

Det første afgørende bevis på den nye udvikling kom sidste år med valglovsændringen i Kiel, der blev gennemtruffet af CDU for at neutralisere den danske landdagsmand ved fremtidige regerings-

dannelser. Mindretallet kan sagtens leve med, at Slesvig-Holstens landdag fra 1983 skal have 74 mod hidtil 73 medlemmer, men det ville være uacceptabelt, hvis det danske medlem ikke skulle have de samme rettigheder som de øvrige medlemmer.

Ikke mindst på baggrund af de voldsomme tyske reaktioner på udgivelsen af tidsskriftet Slesvigland må det fastslås, at denne kurs er skærpet i det forløbne år. Nok fik mindretallet mangt et skulderklap i de sidste måneder forud for det vesttyske forbunds- dagsvalg den 5. oktober, da de

Forud for forbundsdagsvalget den 5. oktober var SSV, det danske politiske parti i Sydslesvig, genstand for stor opmærksomhed fra tyske politikeres side. Som følge af, at SSV ikke opstillede, var de ca. 24.000 danske vælgere stemmer ledige på markedet. Bl.a. mødtes forbundskansler Helmut Schmidt i Flensborg med de danske politiske ledere.

tyske partier ville sikre sig de traditionelle danske vælgere stemmer – som et rent regionalt parti opstillede Sydslesvigsk Vælgerforening (SSV) ikke ved dette valg. Tilsyneladende har velmenende tyske politikere fortsat svært ved at trænge igennem med deres synspunkter overfor de toneangivende kredse i Kiel. I hvert fald har deres forsikringer om støtte til mindretallet ikke givet resultater på tilskudsområdet.

Der er blevet brugt stærke ord om Slesvigland, der udgives og finansieres af grosserer Traugott Møller, Sønderborg, en søn af Flensborgs tidligere overborgmester og bypræsident I. C. Møller. I fuld alvor er det blevet sagt, at man stod overfor en dansk kulturoffensiv i Sydslesvig og at Slesvigland bragte freden i grænselandet i fare. Arthur Thomsen, fhv. socialdemokratisk bypræsident i Flensborg og formand for det tyske grænsefredsforbund, forkyndte med henblik på tidskriftet, at han »vil bekæmpe enhver, hvis politiske aktivitet eller

udtalelser har til formål at genindlemme landet syd for grænsen i kongeriget Danmark«.

At dr. Werner Schmidt, formand for det slesvig-holstenske hjemstavnsforbund (SHHB) opfatter Slesvigland som en provokation, kan næppe overraske nogen. Hans holdning overfor det danske mindretal er velkendt. Derimod må man undre sig over, at formanden for grænsefredsforbundet, der tidligere aktivt har samarbejdet med mindretallet, anslår de samme toner. Det viser desværre, at den slumrende slesvig-holstenske ånd er ved at vågne igen.

Naturligvis er der ikke tale om nogen officiel kampagne imod det danske mindretal. Den kører bare sådan helt stiltødt, men det gør den ikke mindre farlig.

Betegnende nok er den ny situation opstået på et tidspunkt, hvor danskheden i Sydslesvig er inde i en fremgangsperiode. Da den danske bevægelse i årene efter 1945 vandt stærkt frem, greb man

Ved en fest på Slesvighus markeredes den 14. marts færdiggørelsen af Slesvighus-ombygningen, 60 års-dagen for afstemningen i Mellemslesvig i 1920 og 25 året for Bonn-København-erklæringerne.

fra tysk side til alle midler for at bekæmpe den. Men da danskheden var vigende og syntes reduceret til en ufarlig bevægelse, der stagnerede, var man tolerant og venlig. Nu, da det viser sig, at danskheden ikke er døende, kommer de gamle toner frem igen, selv om den danske fremgang egentlig er ret beskeden.

Det er værd at understrege, at et betydeligt udsnit af flertalsbefolkningen i Sydslesvig stadig synes at være af den opfattelse, at det danske mindretal nyder gæstestatus i sin egen hjemstavn. Dette fremgår bl.a. af udtalelser fra ledende tyske grænsepolitikere.

Netop derfor er den oplysning, som Slesvigland bringer om landsdelens danske fortid, stærkt tiltrængt. Tyskerne bør efterhånden kunne forstå, hvorfor det danske mindretal kræver ligeberettigelse, ikke blot hvad angår de

offentlige tilskud, men også på andre områder. I 25-året for tiltrædelsen af Bonn- og København-erklæringerne må det konstateres, at anerkendelsen af det danske mindretal stadig ikke er trængt igennem på ethvert plan. Det skorter stadig på forståelse for det, mindretallet står for.

Mindretallets ledere har ofte understreget, at man ikke ønsker en ny grænsekamp, men det er også blevet tilføjet, at man ikke er bange for en ny, hvis den ikke kan undgås.

På baggrund af SSV's modstand mod valglovsændringen kan det måske undre, at det danske parti ikke har gjort forsøg på at få ændringen omstødt i landdagen. I praksis ville et forslag i denne retning imidlertid ikke have chance for at opnå flertal. I stedet har den danske repræsentant Karl Otto Meyer fremlagt forslag om en ændring af den slesvig-holsten-

ske landsforfatning. I den nuværende form påbyder landsforfatningen, at landsregeringen efter et valg kun skal gå af, hvis der er flertal imod den. Ændres forfatningen således, at landsregeringen automatisk træder tilbage efter en valgperiodes udløb, kan SSV ikke mere komme i en situation, hvor partiets repræsentant i landdagen kan bidrage til at styrte regeringen gennem et såkaldt konstruktivt mistillidsvotum. Opnås der flertal for en sådan ændring i landdagen, behøver mindretallet ikke længere at føle sig diskrimineret af valglovsændringen. Afgørelsen falder formentlig inden for de næste måneder.

Foruden Dansk Skoleforening for Sydslesvig kunne også Sydslesvigsk Forening (SSF) i 1980 fejre 60 års beståen. Det var ved samenslutningens 60 års-fest i Det tyske Hus i Flensborg, skatte- og afgiftsminister Karl Hjortnæs på regeringens vegne fornyede løftet fra 1920, idet han erklærede: »Vi vil heller ikke i fremtiden glemme Jer«.

Sydslesvigsk Forening kan for sjette år i træk glæde sig over en ganske svag fremgang i medlems-tallet, der nu er oppe på 21.425. Mindst lige så bemærkelsesværdigt er det, at praktisk taget alle nytegnede medlemmer – i 1979 var det 1.128 – er unge mennesker. Det siger noget om kontinuiteten i den store folkelige organisations arbejde, at 47,9 pct. af

medlemmerne i dag er under 50 år – for 20 år siden var det kun 44,2 pct.

Men det er ingen hemmelighed, at langt fra alle SSF-medlemmer er aktive i det danske arbejde. Også i Sydslesvig findes der mange mennesker, der nok betaler deres kontingent, men aldrig viser sig til danske møder. At få disse mennesker aktiveret for danskheden er så absolut en af hovedopgaverne for Sydslesvigsk Forening. Der er mange forklaringer på, at SSF har for mange passive medlemmer. Kritikere siger, at arbejdet ude i de i alt 139 distrikter landsdelen over ofte er stivnet i traditioner og at der i alt for ringe udstrækning tages hensyn til yngre medlemmer. I takt med, at flere og flere yngre rykker op i bestyrelserne, er der dog adskillige steder sket en fornyelse af arbejdsprogrammerne.

Ud fra den erkendelse, at arbejdet står og falder med distrikterne, prioriteres distriktsarbejder højt af Sydslesvigsk Forening. Hyppigt danner livet i distrikterne den eneste berøringsflade, mange sydslesvigere har med det danske. I en årrække har et antal distrikter ført en hensygnende tilværelse, men nu vil man forsøge at rette op på situationen. Med finansiel bistand fra Grænseforeningen har SSF pr. 1. oktober ansat en rejsesekretær, der primært skal arbejde i yderområderne, hvor det ofte er svært at få samling på tropperne. På grund af redueringen i SSF's personale gen-

Et stort projekt er kommet i gang i Læk, hvor Dansk Sundhedstjeneste for Sydslesvig opfører 16 pensionistboliger til dansksindede fra egnen. Områdets danske organisationer har selv skaffet en del af de omregnet ca. 5,4 mill. kr., byggeriet vil koste. Tyske myndigheder støtter projektet med omregnet ca. 3 mill. kr.

nem de sidste 10 år er disse områder desværre blevet stærkt forsumt. Visse steder er SSF's medlemsblad KONTAKT efterhånden blevet det eneste bindeled mellem de danske organisationer og de spredtboende danske.

Enkelte steder i landsdelen har SSF også fundet det nødvendigt at starte et ungdomsarbejde i tilknytning til det eksisterende distriktsarbejde. Det er først og fremmest tilfældet de steder, hvor Sydslesvigs danske Ungdomsforeninger (SdU) ikke magter opgaven. SSF-formand Ernst Vollertsen har dog gjort det klart, at SSF kun vil drive dette ungdomsarbejde, indtil de unge en dag kan oprette deres egen ungdomsforening, der herefter skal tilsluttes SdU.

I de senere år er sydslesvigerne

blevet mere og mere selvhjulpne—det er millionbeløb, der ved siden af foreningernes kontingenter skaffes til finansiering af det danske arbejde. Bl.a. har unge forældre flere steder påtaget sig byggeopgaver for at skaffe bedre faciliteter for det danske arbejde. Dette kan dog ikke benyttes som undskyldning for, at kontingentet til såvel SSF som SSV fortsat er latterligt lavt med kun ca. 3 kr. til hver organisation pr. måned. Som et første skridt mod en kontingentforhøjelse afskaffedes i 1979 en rabatordning for dobbelt medlemskab, men i 1981 vil der blive fremlagt forslag om en forhøjelse, der formentligt vil udgøre omkring 50 pct. I øjeblikket udgør kontingentet kun 1,59 pct. af SSF's samlede indtægter. Forud for afskaffelsen af rabatordningen var der frygt for, at man på denne konto kunne vente et større

antal udmeldelser, men denne frygt har vist sig at være ubegrundet.

Vel viser det samlede elevtal for de 55 danske skoler i Sydslesvig for andet år i træk vigende tendens, men alligevel er det rimeligt at tale om en fortsat stabilisering på denne sektor. Elevtallet ligger nu på 6.309, og det er et fald på små 148 i forhold til året før. Tilsvarende er børnetallet i de 62 danske børnehaver reduceret fra 1.758 til 1.726.

Når de danske skoler siden 1972 har måttet notere stadigt færre nybegyndere, hænger det sammen med det dalende fødselstal syd for grænsen. I 1980 drejede det sig om 444 mod 513 året før. Denne udvikling kan give anledning til bekymring, specielt de steder, hvor mindre skolers eksistens er truet på grund af dalende elevtal. Sidste år måtte Møllebro skole nedlægges, og samtidig blev det nødvendigt at sammenlægge Sdr. Løgum og Humstrup skoler. Det er værd at fastholde, at nedgangen i de danske skolers elevtal ikke er større end i det offentlige tyske skolevæsen, snarere tværtimod.

En ret markant stigning i elevtallet for Flensborg by skal ses i lyset af, at flere og flere elever fra oplandet besøger de videreførende skoler i Flensborg. Det er en udvikling, vi altså også kender her i landet. Således kommer flertallet af de i alt 954 elever på Duborg-Skolen,

det danske gymnasium, fra oplandet. For Duborg-Skolen er der tale om et absolut rekordtal, og trods den store nybygning, der indviedes sidste år, er pladssituationen fortsat meget presset. Derimod er presset på en række andre skoler aftaget noget som følge af det dalende elevtal, og ved de fleste børnehaver er der heller ikke længere ventelister.

Den økonomiske stramning har medført, at den danske stat kun i de allermest presserende tilfælde har kunnet give bevillinger til anlægsopgaver i Sydslesvig. Samtidig fastholder de tyske myndigheder det princip, at de ikke vil give byggetilskud til dansk skolebyggeri. I denne situation får det enorm betydning for hele det danske skolevæsen, at A. P. Møller-Fonden har givet tilsagn om at ville bekoste opførelsen af en sydslesvigsk efterskole til ca. 15 mill. kr. i Ladelund. Det betyder, at byggeriet som planlagt kan gennemføres inden for de næste to år. Når ungdomsskolen prioriteres så højt, som tilfældet er, hænger det sammen med, at elever, der ikke har opnået det tyske afslutningsbevis efter ni års skolegang, her vil få lejlighed til at indhente det forsømte. Syd for grænsen er det næsten umuligt at finde et uddannelsessted, hvis man ikke er i besiddelse af dette bevis. Skolen vil blive normeret til ca. 60 elever, men i øvrigt er det meningen, at sydslesvigske unge fortsat skal have mulighed for at tage på efterskoler i Danmark.

Naturligvis har sydslesvigerne fuld forståelse for, at der også skal spares i Sydslesvig, når der skal spares i Danmark. På denne baggrund tillægges der de tyske tilskud stedse stigende betydning, og glædeligvis er der på dette område sket fremskridt i de sidste år. Men det er fortsat en kilde til stadig irritation inden for det danske mindretal, at danske skoleelever fra delstaten Slesvig-Holsten kun modtager en støtte, der svarer til 85 pct. af, hvad der ydes til elever i den offentlige tyske skole. Den danske landdagsmand

Karl Otto Meyer har hyppigt lagt dette problem frem i landdagen, og han har også regnet ud, at den fuldstændige ligestilling mellem danske og tyske elever på årsbasis kun ville koste delstaten ca. 11 mill. kr. Der er dog udsigt til en optrapning af tilskuddet inden for de næste år, efter at to CDU-landdagsmedlemmer og CDU's byrådsgruppe i Flensborg har tilkendegivet, at de vil gå ind for en gradvis forøgelse.

I maj 1980 var det i øvrigt 60 år siden, dansk skolearbejde starte-

de i Sydslesvig med oprettelsen af Dansk Skoleforening. Ikke mindst hvad angår bevarelsen af det danske sprog i Sydslesvig har Skoleforeningen gennem disse 60 år ydet en indsats, der ikke kan vurderes højt nok.

Efter 10 år på formandsposten har Heinrich Schultz, 42 år, sagt farvel til Sydslesvigs danske Ungdomsforeninger og er blevet afløst af den hidtidige næstformand Walter Johannsen, 36 år. Samtidig er Ingolf Julius tiltrådt som ny næstformand. Sammen med Tove Vynne, der fortsætter på den anden næstformandspost, udgør de et kollektiv, der både skal sikre kontinuiteten i det sydslesvigske ungdomsarbejde, men også skal tilføre arbejdet nye impulser.

Beretningerne fra ungdomsarbejdet i det forløbne år rummer adskillige opmuntrende træk. Mest iøjnefaldende er nok en ny medlemsfremgang, der har bragt det samlede medlemstal i de 63 tilsluttede foreninger op på 10.408. Der er tale om et absolut rekordtal siden sammenslutningens start i 1923. Det må forventes, at flertallet af disse unge efterhånden glider over i de »voksne« danske foreninger.

Samtidig har SdU påny kunnet notere en markant stigning i de beløb, de unge selv yder til finansiering af det omfattende arbejde. Disse ydelser er steget støt gennem en længere årrække og i

1979 drejede det sig om hele 5,2 mill. kr.

Stigningen i medlemstallet hænger sammen med, at de sydslesvigske ungdomsforeninger har fået forbedret deres samkørselsordning. Derved har et yderligere antal unge i landdistrikterne fået mulighed for at deltage i dansk ungdomsarbejde. Det har givet sig udslag i en styrkelse af et antal mindre foreninger, men nu som før må man ikke lukke øjnene for den kendsgerning, at de danske ungdomsforeninger i de landlige områder generelt er sakket betydeligt agterud i forhold til de tyske. Mens de danske klubber næsten alle har utilstrækkelige eller forældede faciliteter, har de tyske, som oftest med støtte fra amter og kommuner, fået særdeles gode forhold og samtidig har de kunnet udvide deres tilbud betydeligt. Det betyder, at de tyske klubber i dag kan byde deres medlemmer langt mere end de danske. Dette er forklaringen på, at adskillige danske unge spiller i tyske klubber, først og fremmest i de områder, hvor der ikke findes et organiseret dansk ungdomsarbejde.

En forbedring og udbygning af faciliteterne har længe stået på SdU's ønskeseddel, men i 1980 lykkedes det kun at skaffe midler til en stærkt tiltrængt udvidelse af fritidshjemmet i Harreslev ved Flensborg. Efter planen skal der næste år tages fat på opførelse af et fritidshjem i Vesterland på øen Sild. Her har de danske unge i ad-

Sammen med Folketingets formand, fhv. udenrigsminister K. B. Andersen, er den sydslesvigske delegation her fotograferet foran Amalienborg, hvor sydslesvigerne blev modtaget af dronningen og prins Henrik.

skillige år haft tilholdssted i et kælderlokale i stedets skole.

Derimod kan det ikke skyldes mangelfulde faciliteter, at de danske ungdoms- og idrætsforeninger i Flensborg by i løbet af det sidste år har mistet ca. 300 medlemmer. Netop i Flensborg by råder dansk ungdomsarbejde over faciliteter, der fuldt ud står på højde med de tilsvarende tyske. Selv er foreningerne dog ikke nervøse over denne udvikling. Erfaringerne fra en længere årrække viser nemlig, at tilslutningen til de forskellige aktiviteter i denne by svinger stærkt fra år til år. Og lykkeligvis er tabet mere end udlignet af den fremgang, der er registreret i oplandet.

I forhold til de 5,2 mill. kr., medlemmerne selv har skaffet til ar-

bejdets finansiering, må de tyske tilskud på tilsammen ca. 2,7 mill. kr. fortsat betegnes som utilstrækkelige. At tilskuddene er steget med ca. 1,7 mill. kr. mod året før, hænger udelukkende sammen med, at der er givet efterbevilling til flere byggeprojekter, bl.a. Engelsby-Centret i Flensborg.

I Flensborg har to af de i alt seks danske fritidshjem fået status af såkaldte »åbne dørs hjem« og kan dermed påregne samme tilskud fra byen som de tilsvarende tyske hjem. Betegnende nok stemte CDU i byrådet imod denne beslutning. Det skete med den højst mærkværdige begrundelse, at de danske hjem kun havde krav på 20 pct. af støtten til de tyske hjem, da det danske befolkningsselement jo også kun udgjorde 20 pct. af det

samlede indbyggertal. Ydermere anførte CDU, at de danske hjem kun tager imod dansktalende unge og dermed ikke står til rådighed for alle byens unge. At de danske fritidshjem er blevet oprettet for at de unge her kan møde en dansk atmosfære, som de ikke kan møde i et tysk hjem, er åbenbart endnu ikke gået op for CDU.

En række af de sydslesvigske klubber kan melde om imponerende resultater i det forløbne år. Et eksempel er Flensborg danske Yachtklub, der sidste sommer stod som arrangør for de uofficielle verdensmesterskaber i Afrodite 101-klassen på Flensborg fjord. Det store arrangement, hvori deltog 32 både fra seks nationer, klappede til punkt og prikke, og har gjort klubben kendt i sejlerkredse verden over.

Grænseforeningen 1979-1980

Af kontorchef O. M. Olesen

Omkring 250 sendemænd og gæster deltog i sendemandsmødet den 4. og 5. oktober 1980 på »Nyborg Strand«. Det blev et livligt sendemandsmøde, hvor man bl.a. drøftede selve sendemandsmødets form, et emne man vil vende tilbage til. Desuden vedtog man i Grænseforeningens love § 10 at slette ordene »dog mindst 1 kr. pr. medlem«, hvorefter enhver enkeltforening altså skal betale som kontingent til Grænseforeningen 30% af den pågældende enkeltforenings kontingentindtægt i det sidst afsluttede regnskabsår. Måske man til næste sendemands-

møde påny skal drøfte kontingentspørgsmål.

I løbet af sendemandsmødet var der fra Sydslesvig indlæg om dansk kirkeliv i landsdelen ved provst C. B. Karstoft, om dansk ungdomsarbejde i Sydslesvig ved den ny formand for Sydslesvigs danske Ungdomsforeninger lærer Walter Johannsen og landdagsmand chefredaktør Karl Otto Meyer. Ved aftenarrangementet den 4. oktober talte Walter Johannsen, mens den sydslesvigske ungdomsgruppe »Rugbrød og Savsmuld« underholdt.

Sendemandsmødet genvalgte uden afstemning kreditforeningsdirektør, landsretssagfører E. Friehling som formand, ligesom statsautoriseret revisor Leif Eichel og revisor John U. Jensen blev genvalgt som revisorer.

Organisation

Medlemstallet viser en lille fremgang og er nu på omkring 62.000. 56 enkeltforeninger har indberettet om medlemsfremgang. Ifølge indberetningerne har enkeltforeninger kunnet yde tilsammen 715.000 kr. til sydslesvigske formål. Organisationsudvalget har gennem brochuremateriale, gennemførelse af kurser og på anden måde søgt at stimulere enkeltforeningernes indsats både m.h.t. medlemshvervning og oplysningsvirksomhed og i det hele taget foreningsteknik.

Oplysning

Ikke mindst i samarbejde med de sydslesvigske organisationer i Informationsudvalget har man udfoldet en betydelig virksomhed for at gøre de sydslesvigske forhold mere kendt i offentligheden herhjemme, men også i Sydslesvig. Man har sigtet på turistvejledning, turistbrochurer og turarrangementer. Man har sigtet på undervisningssektoren og medvirket til fremskaffelse af undervisningsmateriale såsom dias-serier, ligesom man har gennemført kurser om lejrskolemuligheder og et seminar for fagkonsulenter og ledere af amts-

centraler for undervisningsmidler.

En særlig opgave har været at fremstille i samarbejde med amtscentralen i Esbjerg et udstillingsmateriale om Sydslesvig, der nok er beregnet til undervisningsformål, men også kan indgå i det almindelige oplysningsarbejde. Sammen med Sydslesvigsk Forening er der gennemført en kursusrække for foreningsledere med foreningsteknik og oplysningsvirksomhed som hovedemner. For amtsstyrelserne er afholdt en konference med emnet: Grænseforeningen i 80'erne. Og hovedstyrelsen havde sammen med Sydslesvigsk Forenings hovedstyrelse et temamøde i Slesvig om »Står vi over for en ny fase i grænselandet?«

Dybbøldagen 1979

Det lykkedes takket være god indsats fra mange sider at indsamle 573.000 kr. til dansk grænsearbejde på Dybbøldagen dels ved mærkesalget, dels ved listeindsamling.

Det sønderjyske Lotteri 1979

Lotteriet 1979 gav et overskud på lige godt 1 million kr. De blev anvendt til anlægsarbejder under Sydslesvigsk Forening og Sydslesvigs danske Ungdomsforeninger samt til enkeltforeningernes venskabsarbejde.

Landbrugsudvalget

har kunnet fortsætte støtten til Fælleslandboforeningen for

Sydslesvig med de tilsluttede 7 landboforeninger. Udvalget har selv indsamlet godt 78.000 kr. til sit arbejde og formidlet 282.000 kr. som tilskud fra den danske stat til konsulentarbejdet, der nu omfatter 4 landbrugskonsulenter.

Økonomi

Grænseforeningens regnskab 1979-1980 balancerer med 29.759.093,15 kr. på indtægtssiden og 29.740.122,51 på udgiftssiden. Der blev altså et overskud på knap 19.000 kr. I regnskabsåret indgår statsmidler på ca. 25,8 millioner kr., der alle er anvendt til arbejdet i Sydslesvigsk Forening, Sydslesvigs danske Ungdomsforeninger, Dansk Centralbibliotek for Sydslesvig og det landbrugsfaglige arbejde. Af egne midler har Grænseforeningen kunnet anvende godt 1,5 millioner kr. til løsning af sydslesvigske opgaver. Desuden har man til oplysningsarbejdet kunnet bruge omkring 225.000 kr. Det var muligt også i dette regnskabsår at henlægge et beløb til »Sikringsfonden«, så den kom op på 934.000 kr. Legatkapitalerne under Grænseforeningen udgør ifølge regnskabet nu 12.784.676,50 kr. fordelt på 247 legater.

Ledelsen

Grænseforeningens formand er landsretssagfører E. Friebling, København, mens 1. næstformand er revisor Hans Mathiesen, Gram, og 2. næstformand fhv. forretningsfører J. Skræppenborg-Nielsen, Middelfart.

Hovedstyrelsen sammensættes af medlemmer valgt i de 15 amtsorganisationer og disse vælger igen 26 yderligere medlemmer. Den således sammensatte hovedstyrelse kan supplere sig med indtil 3 medlemmer og har suppleret sig med 2 medlemmer. Hovedstyrelsen repræsenterer ikke blot hele landet ud fra geografiske og organisationsbetingede hensyn, men også således at der indvælges medlemmer med tilknytning til dansk erhverv, forskellige interesseorganisationer, kulturlivet m.v. Hovedstyrelsen skal være alsidigt sammensat – også partipolitisk set.

Grænseforeningens administration ledes af kontorchef cand. jur. O. M. Olesen og landssekretær til rådighed for organisations- og oplysningsarbejdet er Fr. Rudbeck.

Formål

Ifølge Grænseforeningens love er foreningens formål »at virke til støtte for danske interesser i Sønderjylland, særligt syd for grænsen«.

Grænseforeningens årbøger:

1967: DANSK I SYDSLESVIG
1968: NORDISK I SYDSLESVIG
1969: DANMARKS FØRSTE STORBY
1970: 50 ÅR MED DANMARK
1971: VORE FRISISKE NABOER
1972: GRÆNSELANDET OG EUROPA
1973: UNG VED GRÆNSEN
1974: DANSK KVINDEHVERDAG I SYDSLESVIG
1975: EUROPAS NATIONALE MINDRETAL
1976: KIRKEKUNST I SYDSLESVIG
1977: GRÆNSELANDETS SPROG
1978: DANSK KONSOLIDERING
1979: DRONNINGEN I SYDSLESVIG
1980: POLITIK I SYDSLESVIG 1945-1979

Grænseforeningens årbog 1981:

Som vi ser os selv
Uddrag af samtaler
med 60 sydslesvigere

Redaktion: O. M. Olesen
Copyright: Grænseforeningen
Udgiver: Grænseforeningen,
Peder Skrams Gade 5, 1054 Kbh. K.
Tryk: Center-Tryk A/S, Holbæk

